

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM ve SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
ANA BİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**TARİH ÖĞRETİMİNDE MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ
OLAYLARIN YERİ VE KULLANIMI**

**(SELÇUKLU VE OSMANLI TARİHİNDEN
ÖRNEKLER ÇERÇEVESİNDE)**

113834

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ**

113834

**HAZIRLAYAN
Barış SARIKÖSE**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

KONYA-2002

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	III
------------	-----

KISALTMALAR	IV
-------------------	----

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı.....	1
2. Araştırmanın Metodu.....	2
3. Araştırmanın Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖĞRETİM METODLARI, MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLARIN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

A. TARİH ÖĞRETİM METODLARINA GENEL BİR BAKIŞ	5
1. Düz Anlatım Metodu.....	5
2. Örnek Olay Çalışması.....	7
3. Soru-Cevap (Soru Sorma) Metodu	9
4. Grup Çalışmaları	12
5. Alan Gezileri.....	15
6. Benzetişim (Simülasyon).....	19
B. MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLARIN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	22
1. Menkıbe ve Olağanüstü Olay Kavramları	22
2. Bir Örnek Olay Çalışması Materyali Olarak Menkıbe ve Olağanüstü Olayların Tarih Öğretimindeki Yeri ve Kullanımı.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

LİSE 1 (9.SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

A. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ.....	31
1. V. Ünite Konuları	31
2. V. Ünite Hedef ve Davranışlar	31
3. V. Ünite Hedef Davranışlar Çerçevesinde Kullanımı	33
B. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ.....	46
1. VII. Ünite Konuları	46

2. VII. Ünite Hedef ve Davranışları	47
3. VII. Ünite Hedef ve Davranışları	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİSE 2 (10. SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

A. OSMANLI DEVLETİ TARİHİ (1300-1600).....	63
1. I. Ünite Konuları.....	63
2. I. Ünite Hedef ve Davranışları.....	66
3. I. Ünite Hedef ve Davranışları	70
B. OSMANLI DEVLETİ TARİHİ (1600-1700)	
1. III. Ünite Konuları.....	95
2. III. Ünite Hedef ve Davranışları	96
3. III. Ünite Hedef ve Davranışları	97
SONUÇ.....	104
BİBLİYOGRAFYA	106
EKLER	111
DİZİN	134

ÖNSÖZ

Eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır. Tarih öğretimi alanında da bu gelişmelere paralel olarak bir takım yeni araştırmaların yapıldığını, anketlerin uygulandığını görüyoruz. Bu yeni araştırmalarla birlikte eskiden beri kullanılagelen öğretim metodlarının veriminin artırılması yönündeki araştırmalar da devam etmektedir.

Bu araştırmada tarih öğretiminde bir öğretim metodu olarak kullanılan örnek olay çalışmasına yeni bakış açıları kazandırılması amaçlanmıştır. Örnek olay çalışmalarında bir öğretim materyali olarak, hatıra türü kitaplardan, arşiv belgelerinden tarihî şiir, menkıbe ve olağanüstü olaylardan yararlanılabilir.

Araştırmamızda örnek olay çalışmasında menkıbe ve olağanüstü olaylar öğretim materyali olarak seçilmiş, lise tarih dersi programı hedef ve davranışlarına uygun olarak sınıf ortamında kullanımı örnekler çerçevesinde işlenmiştir.

Tarih dersi sadece düz anlatım metodu ile işlenirse öğrenciler dersten sıkılabilir, ilgileri dağılabilir. İşte öğrencilerin ilgilerinin dağıldığı anda konu ile ilgili anlatılacak ilginç bir menkıbe veya olağanüstü olay öğrencilerin derse ilgilerini toplayacaktır. Ayrıca öğretmen menkıbeye yönelik geliştireceği sorularla anlattığı konunun daha iyi kavratılmasını da sağlayacaktır. Böylelikle derse öğrenciler de aktif olarak katılmış olacaklardır. Hedef davranışlara uygun olarak seçilen bir menkıbe veya olağanüstü olaya yönelik sorulacak soruların ders konusunun kavratılmasında sağlayacağı faydalar aşîkârdır.

Öğrenciler anlatılan menkıbe ve olağanüstü olaylardan gerekli ibreti çıkarabilirlerse, eskilerin tabiriyle “Kıssadan hisse alırlarsa” bir takım yeni olumlu davranışlar da kazanmış olurlar. Böylelikle eğitim ve öğretim bir arada bütün halinde gerçekleştirilmiş olur.

Böyle bir araştırmaya bizi yönlendiren ve çalışmamız esnasında değerli vakitlerini ayıran, yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırmanın her merhalesinde teşvikini ve yardımlarını gördüğüm arkadaşım Selma TURHAN'a teşekkür ederim.

Barış SARIKÖSE
Meram, Mayıs 2002

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

ev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

Mad. : Maddesi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı

Tarih, ilköğretim 4. sınıfta Sosyal Bilgiler dersi içinde, başlayarak; ortaöğretimde müstakil bir ders olmak üzere ortaöğretimin sonuna kadar müfredatta yer alan bir disiplindir. Her sınıfta tarih dersine yer verilmesine rağmen Millî Eğitim'in açıklamış olduğu hedeflerin ne yazık ki tam anlamıyla gerçekleştirildiğini söyleyemeyeceğiz. Ülkemizde ortaöğretileri bitirenlerin çok az bir kısmı yüksek öğretime devam etmekte, büyük bir kısmı hayata atılmaktadır. Hayata atılan gençlere ortaöğretim kurumlarında “Tarih şuuru”, “Tarih sevgisi”, “Millî bilinç” tam anlamıyla verilemediğinden gençler toplumda sosyal, psikolojik ve kültürel bir çok problemle karşılaşmaktadırlar. Bu problemler arasında “kimlik bunalımı” son yıllarda ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ders programlarında tarih dersinin amaçları açıklanırken; “Millî bilince sahip, yurt ve dünya sorunlarına çözüm getirebilen, millî, manevî ve maddi değerlerimize yürekten bağlı bir kişilik kazandırmak” (Lise Ders Programları, c.II, s. 826) cümlesiyle oluşması gereken kişilik özeliği belirtilmiştir. Toplumumuza baktığımız zaman bu kişilik özelliklerine sahip bireylerin çok az olması problemin önemini ortaya koymaktadır. Acaba niçin hedeflenen şekilde bir kişilik kazandırılmamaktadır?

Bizce bu temel problemin kaynağı tarih öğretimindedir. Tarih öğretimi bilimsel gelişmelerin ışığı altında yapılamamaktadır. Tarih öğretiminin hedeflenen şekilde yapılamamasının temel nedeni tarih öğretmenlerinin gerekli pedagojik bilgiye sahip olmamaları, pedagojik bilgisi olan öğretmenlerin ise bunu pratikte uygulayamamasıdır.

Ülkemizde tarih dersleri öğretmenin aktif anlatıcı öğrencinin ise pasif dinleyici olduğu bir etkinlikle işlenmektedir. Hâliyle pasif durumda bulunan öğrenci dersten sıkılacaktır. Bilimsel araştırmalar öğrencilerin dersin 15-20 dakikasından sonra derse ilgilerinin azaldığını ortaya koymuştur. Bilindiği üzere ortaöğretim çağındaki öğrencilerin masal, fıkra ve menkıbelere ilgisi

vardır. Öğrencinin sıkıldığı anda anlatılacak bir menkıbe veya olağanüstü olay öğrencinin derse ilgisini çekecek böylece tarih zevkli bir ders olacaktır. Sonuçta tarih dersi ezberci ve sıkıcı yapısından kurtarılmış olacaktır.

Tarih öğretiminin verimli olması için çeşitli metodlar kullanılmalıdır. Bu cümleden olmak üzere örnek olay çalışması kullanılması gereken metodların başında gelir. Örnek olay çalışmasında çok çeşitli materyaller kullanılabilir. Bu materyaller hatıra türü kitaplardan ve arşiv belgelerinden temin edilebilir. Ayrıca tarihî menkıbe, tarihî şiir ve fıkralar da kullanılabilecek materyaller arasındadır.

Biz bu araştırmamızda örnek olay çalışmasında öğretim materyali olarak menkıbe ve olağanüstü olayların hedef davranışlar çerçevesinde nasıl kullanılacağına dair yeni tespit, öneri ve değerlendirmeler yapmayı amaçladık. Araştırmamız esnasında araştırmamız kapsamına giren Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait çok zengin menkıbe ve olağanüstü olayla karşılaştık. Sadece birkaç menkıbe ve olağanüstü olay üzerinde örnek olması amacıyla değerlendirmeler yaptık. Tarih öğretmenleri bu döneme ait belki daha ilginç çok çeşitli menkıbe ve olağanüstü olay bulabilir ve bunları örnek uygulamalara göre sınıfta kullanabilirler.

Araştırmamızın kapsamı Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin kuruluştan Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar olan zaman dilimidir. Araştırmada kullanılan örnek menkıbe ve olağanüstü olaylar bu dönemlerden alınmıştır.

2. Araştırmanın Metodu

Araştırmamız kapsamındaki zaman diliminden örnek menkıbe ve olağanüstü olayları çeşitli kitaplardan derledik. Daha sonra araştırmamız kapsamına giren dönemi içeren Lise 1 ve Lise 2 tarih ders programlarından ilgili üniteleri tespit ettik. Tespit ettiğimiz ünitelerin hedef davranışlarına uygun menkıbe ve olağanüstü olayları değerlendirdik. Her menkıbe ve olağanüstü olayın değerlendirilmesi için sorular çıkardık. Hedef davranışları

gerçekleştirecek sorular ve menkıbenin daha verimli kullanımı için diğer değerlendirme sorularına yer verdik.

Birinci bölümde; tarih öğretiminde kullanılan çeşitli tarih öğretim metodlarının genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Menkıbe ve olağanüstü olay kavramları açıklanarak tarih öğretiminde örnek olay çalışması ve örnek olay çalışmasında menkıbe ve olağanüstü olayın nasıl kullanılması gerektiği yönündeki öneriler belirtildi.

İkinci bölümde; Lise 1 (9.) Sınıf tarih dersi programına giren Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili uygulamalar sunuldu. Önce ilgili ünite konuları ve hedef davranışları verildi. Ünite kullanılabilecek örnek menkıbe ve olağanüstü olaylar sıralandı. Her menkıbenin sonuna sorular geliştirildi. Sorular hedef davranış gerçekleştirilmeye yönelik sorular ve diğer değerlendirme soruları olarak iki kısma ayrılarak kullanımı kolaylaştırıldı.

Üçüncü bölümde; Lise 2 (10. sınıf) tarih dersi programına giren Osmanlı Devleti tarihi ile ilgili uygulamalara yer verildi. Ünite konuları ile birlik sağlaması için (1300-1600) ve (1600-1700) olarak iki döneme ayrıldı. İlgili ünite kullanılabilecek örnek menkıbe ve olağanüstü olaylara yer verildi. Her menkıbe ve olağanüstü olayın sonuna örnek uygulama soruları çıkarıldı.

Araştırmanın sonuna lise 1-2 tarih dersi programları ile sosyal bilimler alanının alan dersi olan Osmanlı Tarihi ve Genel Türk Tarihi ders programları konuldu. Araştırmacılara kolaylık sağlaması için dizin çıkarılarak araştırma tamamlandı.

3. Araştırmanın Kaynakları

Tespit ettiğimiz menkıbe ve olağanüstü olayların tarih konularının öğretiminde sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli olan eğitim bilimi ve metodları ile ilgili eserler de şüphesiz araştırmamızın bir bütünlük kazanması için müracaat edilmesi gerekenler arasında idi. Bu cümleden olmak üzere; tarih öğretim metodları kısmında Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'nün

Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi, Prof. Dr. Savaş Büyükkaragöz'ün Program Geliştirme ve Genel Öğretim Metodları başlıca kullanılan kitaplar arasındadır. Menkıbe ve olağanüstü olay kavramları için A. Yaşar Ocak'ın, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıpnâmeler adlı eseri başta olmak üzere sözlükler ve ansiklopediler kullanıldı.

Menkıbe ve olağanüstü olayların derlenmesi için, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar ile ilgili çeşitli kitap ve süreli yayınlardan yararlanıldı. Osman Turan'ın "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi", "Selçuklular Zamanında Türkiye" Ahmet Eflâki'nin "Ariflerin Menkıbeleri", Nezihe Araz'ın "Anadolu Evliyalari", Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, "Tarihten Sohbetler", Tahsin Ünal'ın "Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi", Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Tarihi (c.I-II-III)" Prof. Dr. Erol Güngör'ün "Tarihte Türkler", Prof. Dr. Ahmet Uğur'un "Kemalpaşazâde İbn Kemal" Yılmaz Öztuna'nın "Türk Tarihinden Yapraklar" adlı eseri yararlanılan kitaplardan bazılarıdır. Tarih Dersi Programı için "Lise Ders Programları c.I-II" esas olarak alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖĞRETİM METODLARI, MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ

OLAYLARIN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

A. TARİH ÖĞRETİM METODLARINA GENEL BİR BAKIŞ

1. DÜZ ANLATIM METODU

Tarih öğretiminde yaygın biçimde kullanılan metodların başında düz anlatım metodu gelir. Bu metoda çeşitli kaynaklarda anlatma, takrir metodu da denir. Anlatma; öğretmenin ya da onun yerinde olan birinin bir konuya ilişkin bilgileri karşısında pasif bir halde oturarak dinleyen öğrencilere iletmesi biçiminde uygulanan bir öğretim metodu olarak açıklanır¹. Eskiden beri kullanılan bu metod günümüzde öğrencilerin pasif olarak oturmalarına neden olduğu, onlara düşüncelerini açıklama ve soru sorma fırsatı vermediği için sıkıcı ve etkisiz bir metod olarak kabul edilmektedir.

Her ne kadar eleştirilse de öğrencilerin konuya ilgilerinin toplanmasında, konuyla ilgili yapılacak çalışmaların açıklanmasında çalışmaların sonucunun özetlenmesinde, anlaşılması güç konularda bu metodun uygulanması gerekmektedir. Bu metod yeri ve süresi iyi seçilirse yararlı olabilir. Anlatım metodu zaman ve emek bakımından daha ekonomiktir.² Anlatma karşılıklı konuşma (dialog) biçiminde olmalıdır. Bu metodda en büyük tehlike öğretmenin gereğinden çok konuşmasıdır.³ Uzun konuşmalar öğrencinin dikkatinin dağılmasına ve ilginin azalmasına neden olur. Öğrenciler ne kadar küçükse anlatma o kadar kısa ve dramatize edilmiş biçimde uygulanmalıdır.

Açık bir ses tonu, ses tonundaki değişiklikler yerinde ve zamanında jest ve mimikler öğrencilerin üzerinde unutulmayacak etkiler bırakır.

Düz anlatım metodunun faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Diğer metodlara göre emek ve masraf yönünden daha ekonomiktir. Öğretmen ve öğrenciyi fazla yormaz.

2. Öğretim konularının belli bir sıra ve düzene göre öğrencilere sunulmasını sağlar.

¹ Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim Yay., İstanbul 1997, s. 78.

² Halit Ertuğrul, *Öğretmenin Başarı Kılavuzu (Öğretmenlik Mesleği Nedir)*, Nesil Yay., İstanbul 2000, s.99.

³ Savaş Büyükkaragöz, *Program Geliştirme*, Öz Eğitim Yay., Konya 1997, s.68.

3. Güzel ve etkili konuşmalar öğrencileri son derece etkilemektedir.
4. Kalabalık gruplara konuların aktarılmasında yararlıdır.
5. Öğrencilerin; dinleme, gerektiği yerde not tutma becerisini kazanmalarını sağlar.⁴

Düz anlatım metodunun sınırlılıkları ise şunlardır:

1. Öğretimde uyaran ne kadar fazla ise öğrenme o ölçüde kuvvetli olmaktadır. Anlatma daha çok bir duyu organını (kulağı) uyarmaktadır.
2. Anlatıma sık yer verilmesi öğretimi sıkıcı hale getirir. Öğrencilerin öğrenme ilgi ve isteklerini azaltır.
3. Öğrenci etkinliği olmadığı için kazanılan bilgiler özümsemez ve kısa zamanda unutulur.
4. Öğrencileri hazırcılığa ve ezberciliğe alıştıırır.
5. Öğrencilerin anlatılanları dinleme süreleri 15-20 dakikayı geçmediği için, bilgilerin ayrıntılı olarak iletilmesi güçtür.

Düz anlatım metodunun etkili ve verimli olması için bazı noktalara dikkat edilmelidir. Bu ilkelere dikkat edilirse öğretim daha verimli olur. Bu ilkeler şunlardır:

1. Öğretmen ders sırasında notlarına bakmayacak şekilde konuya hakim olmalıdır.⁵
2. Öğretmenin ses tonu açık ve samimi olmalı sınıfın her tarafından duyulacak şekilde ses tonunu ayarlamalıdır.

3. Konuya giriş öğrencilerin dikkatlerini çekecek bir tarzda olmalıdır. Eğer mümkünse o günün konusuyla ilgili olacak aktüel bir olayla konuya giriş yapılmalıdır. Mesela; Lise 3. sınıfta “Kıbrıs, Tunus ve Mısır’ın Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkışı “konusunu anlatacaksak” Güney Kıbrıs’a S-300 füzelerinin yerleştirilmesi yönündeki haberleri basın yayın organlarından görmüşsünüzdür. “Kıbrıs Türklerinin insanca yaşama mücadelesi olan Kıbrıs meselesi ne zaman başladı? Kıbrıs’ın Osmanlı hakimiyetinden çıkmasıyla başladı...” denilip konuya geçilebilir. Ayrıca konuyla ilgili gazete kütüphaneleri de sınıfa getirilip öğrencilere gösterilebilir.

⁴ Savaş Büyükkaragöz,-Cuma Çivi, a.g.e., 79.

⁵ Nuri Köstüklü, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Kuzucular Ofset, Konya 1998, s. 36.

4. Anlatımda öğrencinin seviyesi, psikolojik durumu göz önünde bulundurulmalıdır.⁶

5. Öğretmen anlatım esnasında; tam yerinde el kol hareketleri ve ses tonu değişikliği yapmalı, bazı jest ve mimikleri kullanmalıdır.⁷

6. Anlatım esnasında resim, levha, grafik, tepegöz....vb. öğretim araçlarından yararlanmalıdır. Yazı tahtası da bir araç olarak kullanılmalıdır.

7. Konunun tek düze, sıkıcı sunulmamasına dikkat edilmelidir. Öğretmen tek bir noktada durmamalı, hareket etmeli sınıfın her tarafında varlığını hissettirmelidir. Tahtaya, pencereden dışarıya ya da sürekli olarak önündeki notlara bakarak ders anlatan öğretmenler sınıfta yeteri kadar etkide bulunamazlar.

8. İlginin dağıldığı, öğrencilerin yorgunluk belirtileri gösterdiği anlarda mizahtan yararlanmalı, dikkati tazeleyici önlemler almalı.

9. Anlatmadan sonra mutlaka bir değerlendirme yapılmalıdır. Anlatmanın sonunda kendisine bazı sorular sorulacağını bilen öğrenci elinden geldiği kadar dikkatli olmaya çalışır. Bunun için önceden kısa cevaplı sorular hazırlamalıdır.⁸

2. ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI

Tarih öğretiminde örnek olay çalışması öğrencileri tamamen pasif olan rollerinden çıkararak aktif öğrenenler haline gelmelerini sağlayacak yollardan birisidir. Bu etkinlikle öğrencinin kitabın ötesinde faal olarak öğrenmesi, düşünme, muhâkeme ve mukâyese melekесinin geliştirilmesi sağlanır.

Örnek olay çalışması öğrencileri gerçek olayla karşı karşıya bıraktığı için konuların daha iyi kavranmasını sağlar.⁹ Bu metod öğrenci merkezlidir. Bu metodla öğrenciler bildiklerini ve kavradıklarını gerçek duruma uygulama şansına sahip olurlar. Bir problemi çözmeyi ve analiz edip sonuca ulaşmayı öğrenirler.¹⁰

Örnek olay materyallerini hâtırat türü kitaplardan veya bir olayı aktaran arşiv belgelerinden temin etmemiz mümkündür. Mesela: “Balkan Savaşları” konusu işlenirken bu döneme ait hatıra kitaplarından bir olayı öğrencilerin değerlendirmesine sunmamız o konunun anlaşılmasında fevkalâde etkili olur.¹¹

⁶ Halit Ertuğrul, a.g.e., s. 100.

⁷ Savaş Büyükkaragöz, a.g.e., s. 69.

⁸ Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, a.g.e., s. 80.

⁹ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 37.

¹⁰ Savaş Büyükkaragöz, a.g.e., s. 105.

¹¹ Bir örnek olay çalışmasının değerlendirilmesi için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 38.

Örnek olay çalışmasının hazırlanması ve sınıf ortamında uygulanmasında şu ilkelere uyulmalıdır:

1. Örnek olay seçiminde en önemli husus olay hedef davranışı kazandırmaya yönelik olmalıdır.
2. Örnek olay çalışması öğrencilerin seviyesine uygun olmalıdır.
3. Seçilecek örnek olay anlamlı olmalı örnek olayda bir problem olmalı çalışma esnasında bu problemin analiz edilmesi istenmelidir.
4. Tarih öğretiminde kullanılacak örnek olayda yer zaman ve failer belirgin olmalıdır.
5. Örnek olay verildikten sonra yönlendirici tartışma soruları olmalı. Ortaya konulan öneriler belirlenmelidir.
6. Mümkünse örnek olay ile ilgili film, slayt...vb. araç ve gereçler kullanılmalıdır.¹²
7. Örnek olay verildikten sonra yönlendirici tartışma soruları olmalı. Ortaya konulan öneriler belirlenmelidir

Örnek olay çalışması öğrencileri ders etkinliğine katması bakımından önemlidir. Sadece düz anlatım metoduyla ders işlenmeyip örnek olay çalışması başta olmak üzere diğer metod ve etkinliklerle ders sıkıcı yapısından kurtarılmalıdır. Örnek olay çalışmasının uygulanması sırasında şunlara dikkat edilmelidir:

1. Anlatılan konu ile ilgili olarak seçilen örnek olay önceden öğretmen tarafından hazırlanmalıdır. Örnek olay materyali; hazırlanan fotokopinin öğrencilere dağıtılması yoluyla, öğretmenin tahtaya yazmasıyla, okuması, öğrencilerin defterine yazmaları ya da slayt veya tepegöz gibi araçları kullanmak yoluyla örnek olay materyalini sınıfa aktarmalıdır.¹³
2. Örnek olay materyalini okumaları için öğrencilere yeteri kadar zaman verilmelidir.
3. Örnek olay bir öğrenciye yüksek sesle okutulmalı varsa telaffuz hataları anında düzeltilmelidir.

¹² Savaş Büyükkaragöz, a.g.e., s. 95. Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, a.g.e., s. 106.

¹³ Veysel Sönmez, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 628.

4. Öğretmen önceden örnek olayla ilgili hazırlamış olduğu soruları öğrencilere sormalıdır. Öğrencilerden cevap istenmeli, alınan cevaplar çerçevesinde sınıfça tartışılmalıdır.

5. Eğer öğretmen sorduğu soruya cevap alamazsa sorunun cevabını bulmaya yönelik ip uçları vermelidir.

6. Öğretmen bu etkinlikler sırasında sınıfı gözü ile denetlemelidir.

7. Tartışma sonunda bir karara varılmalı, neden böyle bir karara varıldığı belirtilmelidir.¹⁴

Öğrencilerin derse ilgileri dersin ilk onbeş-yirmi dakikası ile sınırlıdır. Bundan sonra derse ilgileri azalmaya başlar. İşte bu sırada yapılacak bir örnek olay çalışması öğrencilerin ilgilerinin tekrar toplanmasında büyük katkılar sağlar. Onun için derse öğrencilerin de katılmasını amaçlayan etkinliklere sık yer verilmelidir.

3. SORU-CEVAP (SORU SORMA) METODU

Soru cevap metodu anlatım metodu kadar eski ve çok kullanılan bir metoddur. Sokrat'la başlayıp İslam medreselerinde gelişen bu metod bugün de önemini korumaktadır.¹⁵ Soru cevap metodu; cevap almak amacıyla soru sormak demektir. Başka bir deyişle öğretmenin bir konuyla ilgili öğrencilere bir takım sorular sorması ve bu sorulara aldığı cevapları eleştirerek öğretim yapmasıdır.¹⁶

Soruları öğretim ve sınav (ölçme) amaçlı olmak üzere iki grupta ile alabiliriz. Soru cevap (soru sorma) metodu bütün öğretim metodlarıyla kullanabilen ve kullanılması gereken bir öğretim metodudur. Ders anında öğretmen çeşitli amaçlar için soru sorabilir. Sorular; derse giriş yapma, dersi tekrar etme ve özetleme, öğrencinin derse ilgisini çekme ve öğrencinin dersi ne kadar anladığını ve kavradığını anlayıp öğretimi yeniden düzenlemek amacıyla sorulabilir.¹⁷

Öğretmen konu ile ilgili soruları dersten önce hazırlamalıdır. Sorulacak sorular her zaman hedef davranışları gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Bu metodun etkili olabilmesi için öğrencilere de soru sorma fırsatı verilmeli, mümkün olduğu kadar öğretimin amacı ve yönü öğrenci sorularına dayandırılmalıdır. Böylece öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak öğretim yapılmış olur. Ayrıca soru

¹⁴ Veysel Sönmez, a.g.e., s. 629.

¹⁵ Halit Ertuğrul, a.g.e., s. 101.

¹⁶ Savaş Büyükkaragöz-Cuva Çivi, a.g.e., s. 81.

¹⁷ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 39.

soran öğrenciler genel olarak daha uyanık, daha dikkatli ve ilgili öğrencilerdir. Öğretmen, öğrenci sorularına yer vermekle onların daha dikkatli olmalarını ve konuyla daha çok ilgilenmelerini de teşvik etmiş olacaktır.

Tarih öğretmeni öğrencilerin belli süreçlerden geçmesini sağlayacak türde sorular sormaya özen göstermelidir. Bu süreçler sırasıyla, bilgi, anlama (kavrama), uygulama, analiz, sentez ve değerlendirmedir.¹⁸ Bütün bu süreçler birbirini tamamlar niteliktedir. Bilgi olmadan analiz ve sentez veya sentez süreci gerçekleşmeden değerlendirme gerçekleştirilemez.

Kısaca öğretmen öğrencinin anlatılan tarih konusuyla ilgili bilgi edinip edinmediğini, anlayıp anlamadığını, konuyla ilgili analiz, sentez ve değerlendirme yapıp yapmadığını ölçecek şekilde sorular sormalıdır.

Bütün derslerde kullanıldığı gibi tarih dersinde de sıkça başvuru olan metodlardan biri olan soru-cevap metodunun faydaları şunlardır.

1. İyi hazırlanmış sorular öğrencileri güdüleyerek öğretim konusuyla öğrenci arasında güçlü bir bağ kurar. Yani öğrencilerin dikkat ve ilgilerini artırır, derse istekli katılmalarını sağlar.

2. Sorular öğretimde tekrar ve pekiştirmeyi sağlar. Öğretmen yeni bir konuya başlamadan bir önceki konuyu sorularla tekrarlatır. Böylece öğrenme pekiştirilmiş olur.

3. Öğrencilerin sordukları sorular, öğretmenin öğrencilerin seviyesini anlamasını ve öğretimi bu seviyeye göre ayarlamasını sağlar.

4. Ezberlemeyi ortadan kaldırarak gerçek öğrenmeyi sağlar.

5. Öğrencilerin soru sormaları veya sorulara cevap vermeleri onların öğretim etkinliklerine aktif olarak katılmalarını sağlar.

6. Öğretim etkinliklerinin ve öğrencilerin başarısının ölçülmesini ve değerlendirilmesini sağlar.

7. Öğrencileri düşünmeye teşvik eder, öğrencilerin düşüncelerini anlamlı biçimde açıklamalarına imkân verir.¹⁹

¹⁸ Bu kavramların açıklaması ve tarih öğretimine yönelik soru örnekleri için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 39-41.

¹⁹ Savaş Büyükkaragöz, Cuma Çivi, a.g.e., s. 81-82.

Her ne kadar etkili bir metod olarak görülse de eğer öğretmen tarafından tam anlamıyla uygulanamazsa bu metodun bir takım sınırlılıklarından da söz edilebilir. Bu sınırlılıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Derste sürekli soru sorulması ve cevap istenmesi öğretimi sıkıcı duruma getirir.
2. Anlatma metoduna göre daha fazla süre gerektirir.
3. Sorulara gerektiği gibi cevap vermeyen öğrencilerin kendilerine güvenleri azalır.
4. Soruyu öğretmen sorduğu zaman, öğrenci öğretmenin sorduğu soruya cevap aramakta dolayısıyla serbest düşünmesi engellenmektedir.
5. Öğrencilerden sık sık yanlış cevaplar alması hem öğretmenin, öğretimin yetersiz olduğu düşüncesine kapılmasına hem de zaman kaybına neden olur.

Soru cevap metodunu kullanırken öğretmen bazı ilkelere dikkat etmelidir. Bu ilkeler gerektiği gibi uygulanırsa daha verimli bir etkinlik yapılmış olur. Bu ilkeler şunlardır.

1. Soru önce bütün sınıfa sorulmalı öğrencilerin düşünmeleri için belli bir süre bekledikten sonra cevap istenmelidir.
2. Soruların cevapları hep aynı öğrencilerden istenmemelidir. Parmak kaldırmadığı halde cevap verebileceklerden, ilgisiz ve başka şeylerle meşgul olanlardan veya sınıfın konuşmasını istediği öğrencilerden cevap istenmelidir.
3. Öğrencilere ad ve soyadlarıyla hitap edilerek cevap istenmeli.
4. Öğrenci cevap veremediği zaman fazla ısrar etmemeli başka bir öğrenciden cevap istenmelidir.²⁰
5. Öğretmen soruları samimi ve tatlı bir dilde sormalı, öğrencilere güveni olduğunu belirten tavırlar takınmalıdır.
6. Sınıfta konuşma güçlüğü çeken heyecanlı öğrencilere gerekli yardım yapılmalı ve bu öğrenciler konuşmaya isteklendirilip cesaretlendirilmelidir.
7. Öğrencilerin sorulara verdikleri cevapların bütün öğrenciler tarafından işitilmesi sağlanmalıdır.²¹

²⁰ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 42.

²¹ Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, a.g.e., s. 82., Savaş Büyükkaragöz, a.g.e., s. 71.

8. Sorular sık sık tekrar edilmemelidir. Sorunun tekrarlanacağını bilen öğrenci ilk sorulduğunda dikkatle dinlemez.

9. Doğru cevap veren öğrencinin cevabı, “Doğru”, “İyi”, “Tamam”, “Güzel” gibi sözlerle pekiştirilirken yanlış yada eksik cevap veren öğrencilerin de sınıf karşısında utanmasına neden olacak davranışlardan ve sözlerden kaçınılmalıdır. Öğretmen öğrencilerin cevaplarındaki eksiklikleri kendi tamamlamalıdır.

10. Sorulan soru sınıfta cevapsız kalırsa soru birkaç parçaya ayrılarak yeniden sorulmalı böylece öğrencilerin soruyu cevaplandırmalarına yardımcı olunmalıdır.

11. Öğrenciler soru sormaya cesaretlendirilmeli ve isteklendirilmelidir. Böylece öğrencilerin derslere daha aktif olarak katılmaları sağlanmış ve ilgileri artırılmış olur.

12. Herkesin cevap verebileceği sorularla zaman kaybetmemelidir.²²

4. GRUP ÇALIŞMALARI

Yapılan araştırmalarda; fertlerin duyduğunun % 10'unu, gördüğünün % 15'ini, görüp duyduğunun % 20'sini, tartıştığının % 40'ını, kendi katılım ve denetiminin % 80'ini, başkalarına öğrettiğinin ise % 90'ını hatırladığını ve öğrendiğini ortaya koymuştur. Öğretimde öğrencinin katılımını sağlayan öğrenci etkinlikleri her zaman başarılı bir öğretmenin uyguladığı metodlar arasında yer almıştır. Bu etkinliklerden birisi de grup çalışmalarıdır. Grup çalışmalarını açıklamadan evvel grup kavramının açıklanması yararlıdır. Grup; birbirleriyle ilişkileri ve aralarında ortak değerleri olan birbirlerine bağlı iki veya daha fazla kişiden oluşmuş toplumsal bir birimdir. Yani birkaç insan bir araya gelir ve bir amaç üzerinde çalışırsa grup meydana gelmiş olur.²³ İnsanlar bir arada yaşadıklarına göre grupla çalışma kaçınılmaz metodlardandır. Grupla çalışma aynı zamanda ferdin sosyal gelişimini de sağlayan bir metoddur.²⁴

Bu metodla ferdin sorumluluk duygusu kazanmasına yardımcı olunur. Grup çalışmaları öğrencileri bir araya getirir ve “Ben” yerine “Biz” hissinin gelişmesine yardımcı olur.

²² Halit Ertuğrul, a.g.e., s. 102.

²³ Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, a.g.e., s. 86.

²⁴ Halit Ertuğrul, a.g.e., s. 105.

Gruplandırmalar grup çalışmalarının önemli safhalarındandır. Gruplandırmalar öğretim amaçlarına göre altı farklı şekilde yapılabilir. Bunlar:

1. Belli bir proje yada teklife yönelik küçük grup.
2. Sorunu tartışma ya da çözüm bulma amaçlı herkesin rahatça tartışabileceği küçük grup.
3. Bireysel öğretim, geç öğrenenlere yardımcı olmak ya da bireysel çalışmaları değerlendirmek amacıyla oluşturulan küçük gruplar.
4. Belli bir konu hakkında herkesin rahatça konuşma fırsatı bulup ilgili materyalleri kullanabileceği küçük tartışma grupları.
5. Öğretmen ve öğrencilerin, sorunu en iyi ve doğru bir şekilde tartışıp fikir alışverişinde bulunarak çözüme götürebilecekleri “sokratik” küçük gruplar.
6. Görev amaçlı ve akran gruplara öğretim gibi öğrenim etkinlikleri yoluyla oluşturulan işbirliğine dayalı öğrenme grupları.

Tarih öğretmeni dersin amacına göre burada sayılan gruplandırma şekillerinin herhangi birini uygulayabilir. Ancak öğretimin ve öğrenmenin daha etkin olabilmesi için 2-3 kişilik küçük gruplardan ziyade 5-6 kişilik geniş katılımlı, işbirliğine dayalı ve akran gruplara öğretimi de amaçlayan öğrenme grupları tercih edilmelidir.²⁵

Bir sınıftaki bütün öğrencileri sınıf halinde bir grupta faal yapma imkânı yoktur. Sınıftaki öğrencilerin hepsini faal yapmak için öğrenimleri boyunca sınıfı küçük küçük gruplara ayırmak gerekir.

Grup çalışmaları öğretimde kullanılan verimli ve faydalı metodlar arasındadır. Grup çalışmalarının faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Öğrenciler daha serbest konuşabilirler daha iyi fikirler ortaya koyabilirler.
2. Öğretmenlerin öğrencilerini daha iyi kontrol etmeleri ve anlamaları mümkün olur.
3. Öğrenciler arasında karşılıklı etkileşme mümkün olur.
4. Öğrencilerin ilerlemelerini değerlendirmek onların daha iyi beceri kazanmalarına imkân sağlamak mümkün olur.
5. Öğrencilerin başkalarının fikirlerine daha çok saygı duymaları sağlanır.

²⁵ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 25.

6. Öğrenci diğer insanlarla yardımlaşma ve işbirliğini öğrenir.²⁶

Grup çalışmaları sınıfta uygulanırken belli başlı bazı kurallara da uyulmalıdır. Grup çalışmalarının verimli olabilmesi için uyulması gereken belli başlı kurallar şunlardır:

1. Önceden belli bir konu seçilir. Konu ile ilgili malzemeler toplanır. Konuya ilişkin sorular hazırlanır.

2. Sınıf öğrenci mevcudu dikkate alınarak gruplara bölünür. Grupların teşekkülünde ilgi alanları olanlardan ziyâde farklı olanların bir grupta olması tercih edilmelidir. Bu özellikteki bir grupta daha zengin görüş ve değerlendirmelerin oluşması mümkündür.

3. Grup teşekkül ettikten sonra bir öğrenciye yazıcılık veya raportörlük görevi verilir.

4. Gruplara sorular liste biçiminde dağıtılır. Ayrıca çeşitli kaynakları kullanmayla ilgili bilgiler verilir.

5. Grup çalışmasında her öğrenci yalnız kendi grubuna yardım eder. Gruplar birbirini rahatsız etmeyecek biçimde konuşup tartışır. Her grup kendilerine verilen listedeki soruları cevaplarken her türlü araç gereçten faydalanabilir.

6. Çalışma sırasında yazıcılık görevini yapan öğrenci grup üyelerinin tepkilerini kaydeder.

7. Bu arada öğretmen grupları dolaşır ve onlara yardım eder. Soruların tümü bütün gruplarca cevaplanıncaya kadar etkinlik sürer.

8. Grup çalışmalarında sınıf ortamı da önemlidir. Yere çakılı sıraların bulunduğu sınıfta gruplaşmada fizikî bazı zorluklar olabilir. Sıra yerine masa, sandalyelerin bulunduğu sınıflarda grup çalışmaları daha kolay ve verimli olur.²⁷

Grupların teşkili, konuların dağıtılması, konunun hazırlık safhası tamamlandıktan sonra grup çalışmalarında şu basamaklar takip edilmelidir.

1. Grubun raportörü veya seçeceği bir sözcüsü ilk soruyu ve grubun cevabını okur.

2. Öteki gruplardan farklı cevapları okumaları istenir.

²⁶ Savaş Büyükkaragöz-Cuma Çivi, a.g.e., s. 86.

²⁷ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 44.

3. Anlaşmazlık olursa ortak bir görüşe varıncaya kadar öğretmenin de getireceği deliller çerçevesinde tartışma sürer.

4. Grupların cevapları ortak görüş ile kararlaştırılır.

5. Her soru için bu süreç tekrarlanır.

6. En son olarak grupların sınıfın ortak görüşü ile uyum durumuna bakılır ve en iyi grup seçilir.

7. Ortak görüşlerin ve sonuçların tahtaya yazılarak öğrencilerin bunları kaydetmeleri sağlanır.

Grup çalışmalarında öğrenciler serbestçe kendi aralarında konuşup tartışma imkânı bulurlar. Böyle öğrenilen bilgilerin ileri de % 90'ı hatırlanacaktır. Grup çalışmalarında birkaç öğrenci aktif çalışırken, diğer öğrenciler pasif kalabilir. Ayrıca bütün öğrenciler yapılan uygulamalardan zevk alamayabilir. Öğretmenin tutum ve davranışları ve alacağı bazı tedbirler bu tür olumsuzlukları engeller.

Grup çalışmaları tarih öğretmenin sık sık uygulayacağı metodlardan olmalıdır. Ders etkinliklerine öğrenciler ne kadar fazla katılırlar ise bu oranda dersin verimi artar. Aynı zamanda öğrenilen bilgiler kolay unutulmaz ve büyük kısmı tekrar hatırlanabilir.²⁸

5. ALAN GEZİLERİ

Tarih öğretiminde faydalı etkinliklerden birisi de alan gezileridir. İlköğretim 4. sınıftan itibaren başlayıp ortaöğretimin sonuna kadar devam eden tarih konularının öğretiminde yeri geldiği vakit çevreden istifade edilmelidir. Tebliğler dergisinde yayınlanan ilköğretim ve ortaöğretim programlarının uygulanışı ile ilgili açıklamalarda da tarih öğretiminde alan gezilerinin önemi özellikle vurgulanarak şöyle denilmektedir:

“Çevredeki tarihî yer, anıt ve eserler gidilip görülecek, müzelerdeki tarihî eser ve belgeler gösterilecek, öğrencilerin geçmişi kolaylıkla gözönüne getirmelerine ve böylece yapıcı ve yaratıcı çalışmaları için malzeme edinmelerine imkân ve fırsat verilecektir.” denilerek alan gezilerinin önemine değinilmiştir.

²⁸ Tarih dersinde grup çalışmalarının uygulanmasına dair bir örnek için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 45-47.

Son yıllarda yayınlanan müfredât programlarında da alan gezilerinin önemine dikkat çekilmiştir. Sosyal Bilgiler müfredâtının açıklamalar kısmında 16. madde de alan gezilerinin önemi şu şekilde açıklanmıştır:

“Öğrencilere Anadolu uygarlıklarına ait eserlerin ve anıtların tarihin bir belgesi olduğu kavratılır, bunları yıkılmaktan bozulmaktan ve yabancı ellere geçmekten korumanın bakım ve temizliklerine önem vermenin milli bir görev olduğu belirtilir.”

Açıklamalar kısmının 40. maddesi ise şöyledir:

“Öğretmen geçmiş uygarlıkları anlatıp tarihî kalıntılar üzerinde dururken öğrencilere o devirden kalan yurda ve insanlığa hizmet etmiş, orada doğmuş ve orada yaşamış Türk büyüklüklerinin müzelerde korunan yazılı ve yazısız eserleriyle araç-gereçleri inceletir.”

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi tarih öğretimde sadece gezilerin yapılmasıyla yetinilmeyip gezilerde müzelerdeki eserlerin öğrencilere inceltilmesinin de önemi vurgulanmıştır.²⁹

Öğretimde “görerek” ve “dokunarak” elde edilen bilgiler daha kalıcıdır. Özellikle görülen ve dokunulan materyaller işlediğimiz döneme ait olduğu zaman öğrencinin ilgisi daha da artmakta ve o dönemle ilgili bilgilerin daha iyi algılanmasına imkân sağlanmaktadır. Alan gezileri aynı zamanda öğrencilerin sosyalleşmesine de önemli katkı sağlar, öğrenciler arasındaki dayanışma ve kaynaşmayı artırır onlara yeni ufuklar açar.

Alan gezileri tarih öğretmenleri tarafından diğer metodlara göre daha az kullanılır. Bunda öğretmenlerin gezi düzenleme konusundaki bilgi ve tecrübe eksikliği, maddî imkânlar ile bürokratik işlemler öğretmenlerin bu metodu sıkça kullanmasını engeller.

Alan gezilerinin istenilen seviyede etkili olması için ön hazırlık safhasında şu hususlara dikkat edilmelidir.

1- Gezi işlenen konuyla yakından ilgili olmalı ve onu desteklemelidir.

2. Diğer yöntemlere göre daha iyi öğrenmeyi mümkün kılacak deneyim kazandırmalıdır.

²⁹ İlköğretim Okulu Ders Programları 5, İlköğretim Genel Müdürlüğü, İstanbul 2000, s. 162-164. Mehmet Şükrü Kocaoluk-Fatma Kocaoluk, İlköğretim Okulu Programı 2000, Kocaoluk Yay., İstanbul 2000, s. 296-297.

3- Öğrencilere tek başlarına, küçük gruplarla ya da ebeveynleriyle kolayca yaşamayacakları deneyimleri yaşatmalıdır.

4- Yolda geçen süre gezinin tüm süresine göre çok uzun olmamalıdır.

5- Maliyeti düşük olmalıdır.

6- Ebeveynlerin ve okul yönetiminin onayıyla gerçekleştirilmelidir.

Tarih öğretiminde alan gezileri için en uygun yerler şüphesiz müzelerdir. Bunun yanı sıra tarihî binalar ve yapılar (Hanlar, hamamlar, kervansaraylar, camiler, kaleler, saraylar su kemerleri, köprüler...vb. her nevi kalıntılar), tarihî olayların yoğunlaştığı arazi parçaları (Mesela Çanakkale savaşlarının geçtiği alan) bize tarihle ilgili bilgi ulaştırabilecek her türlü materyal veya mekânlar tarih öğretiminde önemli unsurlardır.

Ülkemizde müzeler tarih öğretiminde kullanılıyor olmakla birlikte Avrupa ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkelerin seviyesinde değildir.³⁰ Tarih öğretiminde müzelerin kullanımının istenilen seviyede olmamasının iki önemli sebebi olabilir.

Bunlar:

1- Müzeler ve müzelerin mahiyetlerinin tarih öğretmenleri tarafından tam bilinmemesi.

2- Öğretmenlerin müze materyallerinden bir tarihî delil olarak nasıl faydalanılacağı hususlarında yeterince öğretim metod bilgisine sahip olmamaları.

Birinci problemin çözümü için, Türkiye'deki müzelerin isim ve adreslerinin yer aldığı bir liste hazırlanmalı ve her bir müzenin mahiyeti yani sahip olduğu materyaller tanıtılmalıdır.³¹

İkinci problem müzedeki materyallerin tarih öğretiminde nasıl en verimli şekilde kullanılacağına tarih öğretmenlerince bilinmemesidir. Gelişmiş ülkelerde alan gezilerinin tarih öğretiminde verimli bir metod olarak kullanılması için okulların ve müzelerin sıkı bir işbirliğinde oldukları görülür.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda bir alan gezisinin hazırlık ve planlama safhasında izlenecek süreç kısaca açıklanmıştır. Şimdi tarih öğretmenin alan gezisi sırasında hangi metodları kullanarak geziyi verimli bir hale getirebileceğini açıklayalım.

³⁰ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 48.

³¹ Tarih öğretmenlerinin Konya'da alan gezisi yapabileceği müzeler ve bunların mahiyeti için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 49.

Tarih öğretmeni alan gezilerinde, gözlem ve elle dokunma, kaydetme, dinleme ve konuşma, yaratıcı çalışmalar, drama gibi metodları kullanabilir.

Gözlem ve elle dokunma; bilgi edinmenin önemli yollarından biridir. Bu şekilde edinilen bilgiler yalnızca duyarak edinilen bilgilere göre daha kalıcıdır. Müzeler görerek ve dokunarak (Dokunma her materyal için mümkün olmayabilir) bilgi edinme imkânlarını sunarlar.

Kaydetme; müzedeki herhangi bir tarihî delil (materyal) hakkında bilgi kaydının amacı karşılaştırma yapmak ve sonuç çıkarmaya yönelik olmalıdır. Öğrencileri kaydetme yoluyla bilgi toplamaya sevkedecek sorular öğrencinin seviyesine ve yeteneğine göre hazırlanmalıdır.

Dinleme ve konuşma; müzede eğitim uzmanlarının yapacağı bu etkinlik eğitim uzmanı yoksa öğretmene düşer. Öğretmen tarafından verilen bir müze konferansı veya hazırlıksız bir konuşma öğrenciler için çok eğitici olabilir. Eğer öğrencilerin delilleri yorumlama ve değerlendirme yetenekleri geliştirilmek istenirse öğretmen tarafından aktif tartışma ve sorgulama gerekir.

Yaratıcı çalışmalar; müzedeki malzemeler öğrencinin tasavvur gücünü artırır. Öğrenciler müze ziyaretinde gördükleri bazı materyallerin resimlerini veya modellerini yapma yönünde teşvik edilebilir. Gezi sonrasında görülen müze materyalleri ile ilgili olarak metin yazma, çizme, boyama, model yapma gibi sanat dalında çalışmalar yapmalarını teşvik etmek lâzımdır. Öğrenciler bu şekilde müzede edindikleri bilgileri tarihi anlama ve algılamada bir vasıta olarak kullanılabilir.

Drama; bazı müzelerde müzedeki materyallerle paralel olarak tiyatrolar sergilenmektedir. Bu tür faaliyetleri takip eden öğrenciler şüphesiz müzedeki tarihî materyalleri ve onların ifade ettiği dönem ve olayları daha iyi algılayacaklardır.

Tarih öğretmenin müze ziyareti esnasında soracağı sorular da gezinin amaca ulaşmasına hizmet eder. Sorulacak soruların hedef davranışları kazandırmaya yönelik sorular olmasına dikkat etmelidir. Birinci safhada nesneleri algılamaya yönelik olarak;

“O nedir? Neden yapılmıştır?, Fonksiyonu nedir?, Ne işe yarar?, Kaç yıllık olabilir?...” şeklinde sorular sorulabilir.

Ancak öğrencinin cevap verirken materyal üzerindeki açıklamaya bakmadan cevap vermesi istenmelidir.

İkinci safhada ise materyalleri tarihî muhteva içinde değerlendiren sorular sorulur. “Bu materyal o dönemin toplumu, aile, ev hayatı, ticaret, savaş... vb. toplumun durumu ve kişi hakkında neleri ihtiva etmektedir?” şeklinde sorulacak sorular öğrencilerin düşünme, yorum yapma ve değerlendirme kabiliyetlerinin gelişmesine yardımcı olur.

Tarih öğretmeni alan gezileri içinde müze gezilerine ayrı bir önem vermelidir.³² Bir öğretim yılı içinde en az birkaç defa müze ziyaretleri gerçekleştirilmelidir.

Müze ziyaretleri esnasında şu ilkelere dikkat edilirse gezi amacına ulaşmış ve daha verimli olmuş olur:

1. Ziyaret öncesi iyi bir planlama yapılmalı.
2. Ziyaretin amacı ve mahiyeti açık bir şekilde ortaya konmalı.
3. Müze ziyareti sırasında uygulanabilecek öğrenme metodları tanıtılmalı.
4. Bir öğretim alanı olarak müzelerin tarih öğretimindeki yeri ve önemi belirtilmeli.
5. Ziyaret sırası ve sonrasında öğrenciye yönlendirici sorular sorulmalı.
6. Geziyle ilgili öğrenciye sunulan bütün bu bilgiler veya öğrenciden istenen hedef davranışlar, gezi başlangıcında öğrenciye bir broşür veya yazılı metin halinde verilmelidir.

Sonuç olarak; tarih öğretmenleri sık sık ve planlayarak bu öğretim metodunu kullanırsa gerçekten hem öğrencilerin sosyal ve psikolojik gelişimlerine katkıda bulunmuş olur hem de konunun en verimli şekilde kavratılmasını sağlamış olurlar.

6. BENZETİŞİM (SİMÜLASYON)

Benzetişim tarih öğretim metodlarından biridir. Uzmanlar benzetişimi; “Gerçeklerden süzölmüş çalışma ve analiz açıklamalarıyla basite indirgenmiş bir fiziksel ya da sosyal sürecin çalışan modeli” olarak tanımlamaktadırlar. Tarih öğretiminde benzetişim dendiği vakit ise; “Tarihî olayların veya kavramların imkânlar ölçüsünde dönemin şartları da dikkate alınarak sınıf ortamında canlandırılması” akla gelir.³³ Bun canlandırmalar öğretmen tarafından yapılır. Son

³² İngiltere’deki bir müze gezisi, gezinin programı ve uygulanışı hakkında bir örnek için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e, s. 56-59.

³³ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 61.

zamanlarda bilgisayar ortamında da tarihî olayların canlandırılarak bir öğretim materyali olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu usul henüz yaygınlaşmış değildir.

Benzetişim ve oyun kavramları birbirine çok yakın olmakla birlikte birbirinin aynısı değildir. Oyunun sonunda kazanan ve kaybedenler olur. Oyunun temel espirisi yarışır. Ancak benzetişimde yarış şartı yoktur. Benzetişim formal öğretimden daha etkili bir yaparak öğrenme faaliyetidir. Benzetişim bir tarihçi veya bir tarihî şahsiyetin bakış açısından öğrencilere geçmişî anlayabilme imkânı sunar. Bu yüzden benzetişimler öğrencilerin kendi kendine geçmişî anlamaları ve geçmişin ne olduğuna karar verme yeteneğini geliştirmelerine katkı sağlar.

Benzetişim metodunun faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tarihî kavramların daha kolay anlaşılmasına yardımcı olur. Kavramların doğru anlaşılması ve algılanması o kavramın açıkladığı tarihî olayların daha iyi anlaşılması demektir. Soyut kavramların benzetişim ile somutlaştırabilmesiyle tarihin daha kolay anlaşılmasına katkı sağlamış olur. Sınıfta uygulanacak bir seçim süreci “Millî İrade”, “Demokrasi” gibi kavramların daha doğru ve daha çabuk algılanmasını kolaylaştırır.

2. Benzetişimde öğrencinin aktifliği esas olduğundan, rol alan öğrenciler için bu etkinlik sırasında edinilen bilgiler daha kalıcıdır. Benzetişimi seyreden öğrenciler de kendilerini tarihî olayın içinde hissedeceklerinden düz anlatım metoduna göre daha etkili bir öğrenme sürecinde bulunabilirler.

3. Benzetişim empatiyi kolaylaştırır. Tarih öğretiminde empatinin yani, kendisini tarihî şahsiyetlerin yerine koyarak onlar gibi düşünüp, davranabilme, kendini başkasının yerinde hissetmenin önemi ve öğrenmedeki etkinliği bugün kabul edilen bir gerçektir.

4. Grup çalışmalarını teşvik eder. Benzetişimlerin çoğunda öğrenciler rollerini istenen düzeyde başarabilmek için diğer arkadaşlarıyla birlikte çalışmak zorundadır. Diğer arkadaşlarıyla rollerini tartışmaları, fikir alışverişinde bulunmaları onlara bazı yetenekler kazandırır.³⁴

Benzetişim metodunun hazırlanış safhaları ve benzetişimin uygulanışı ile ilgili belli başlı ilkeler vardır. Bu ilkeler;

³⁴ Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 62.

1. Öğretmen önceden hedef davranışları belirlemelidir. “Benzetişimi niçin uyguluyoruz?. Öğrenciler bu etkinliklerden ne öğrenecekler? Hangi davranışların gerçekleşmesi gerekir?” Bütün bu soruların cevabı önceden tespit edilmelidir.

2. Sergilenecek olay hedef davranışları gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır.

3. İşlenecek konu senaryo haline getirilmelidir. Senaryo hazırlanırken mümkün olduğu kadar kaynaklar esas alınmalıdır. Mesela “Cumhuriyet’in ilanı” konusunda hazırlanacak bir senaryoda TBMM zabıt cerideleri önemli bir kaynaktır.

4. Öğretmen daha fazla katılımlı benzetişimleri tercih etmelidir. Rol alan öğrenciler dinleyici ve seyredici konumda olan öğrencilere göre daha yoğun öğrenme etkinliği içinde bulunmuş olurlar. Mesela TBMM’deki bir görüşme canlandırılacaksa konuşma almayan öğrencilere: “Siz de meclisdeki diğer millet vekillerisiniz” denilerek onlar da benzetişimin içine çekilmelidir.

5. Öğretmen konu ve materyal açısından öğrenciyi yönlendirmelidir. Konu seçildikten sonra öğretmen konu hakkında öğrencileri bilgilendirmeli gerekirse onlara kostüm ve dekor hakkında yardımcı olmalıdır. Öğretmen canlandırılacak kişi ile ilgili bilgi ve kaynakları öğrencilere sağlamalıdır.

6. Öğrencilere hazırlanmaları için süre verilmeli ancak bu süre uzun olmamalıdır.

7. Uygulama safhasında öğretmen kendini sahne dışında bırakmalıdır.

8. Rollerin oynanmasının sonunda değerlendirme yapılmalıdır. Yapılacak değerlendirme etkinliğin başında tespit edilen hedef davranışları gerçekleştirmeye ve ölçmeye yönelik olmalıdır.³⁵

9. Böyle bir etkinlikte sınıfta gürültü olması tabiidir. Öğretmen benzetişimin gereği olarak oluşan gürültüden rahatsız olmamalıdır.

³⁵ Değerlendirme esnasında kullanılabilecek örnek sorular için bkz. Nuri Köstüklü, a.g.e., s. 65.

B. MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLARIN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1- MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAY KAVRAMLARI

Arapça “nekabe” (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak, yahut haber vermek) kökünden türeyen menkâbe kelimesi Türkçe’de galat olarak menkıbe tarzında söylemekte ilmî eserlerde bile böyle yazılmaktadır.³⁶ Sözlükte: “öğünülecek vasıf, fazl, hal-i hasen”³⁷ ve “çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvâline durumuna ait fıkralar, hikâyeler” olarak tarif edilir.³⁸

Menkıbe kelimesinin ilk defa IX. yy’dan beri kaleme alınmaya ve derlenmeye başlayan hadis külliyâtlarında Hz. Peygamberin ashabının meziyet ve faziletleri için kullanıldığı görülmektedir. Dört halife devri ile dört büyük mezhep kurucuları hakkında da bu tür hikâyelerin oluştuğu görülür.³⁹ Menkıbe kavramı tasavvuf cereyanı ile ortaya çıkıp yayılan bir kavramdır. Tasavvuf tarihinde sûfilerin izhâr ettikleri harikulâde olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hikâyeler manasında IX. Yüzyıldan beri kullanılmaya başlanmıştır. Menkıbelerin esasını kerâmetler teşkil eder.⁴⁰

Bazı bilim adamları menkıbelerin sözlü edebiyat ürünü olan masal ve efsanelerden farklı olduğu görüşündedirler. Cemiyetin ortak malı olan bu eserlerin yeni din, kültür içinde az çok tarihî gerçeklerle beslenerek yazılı kaynaklara geçtiğini ve böylece ilk menkıbelere örnek oluşturduğunu söylerler. Türklerin hayatında, şaman, alperen, peygamber, halife, padişah, şeyh, şeyhülislam...vb. gibi otoriteler, şehir, saray, cami, türbe, mezarlar üzerine doğmuş masalların ve menkıbelerin bulunduğunu söylerler.⁴¹

Menkıbelerin içinde de fevkalâde (olağanüstü) hadiseler olduğu için destana benzerler. Fakat bunlar destanın en büyük özelliği olan “manzumluk” hususiyetlerini taşımazlar.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, TTK, Ankara 1997, s. 27.

³⁷ Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 802.

³⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 1995, s. 615.

³⁹ Ahmet Ateş, “Menakıb Mad”, *İslam Ansiklopedisi*, c. VII, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 701-702.

⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 27.

⁴¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay., Ankara (Tarihsiz), s. 315.

İslamiyetin Türkler arasında yayılmaya başlamasından itibaren bilhassa veliler etrafında menkıbeler teşekkül etmeğe başlamıştır. Şifâhi olarak yüzyıllarca yaşayan menkıbeler zamanın akışı içinde bazı değişikliklere de uğrayabilmektedir.⁴²

Fuad Köprülü menkıbenin teşekkülünü şöyle anlatır: “Halkın muhayyilesi üzerinde kuvvetli izler bırakanlar daha hayatında iken menkıbesinin teşekkül ettiğini görür. Menkıbeler uzun asırlar bir nesilden öteki nesle geçerken daima büyür büyür ve nihayet o şahsiyetin hakiki simâsını tayin edebilmek güçleşir. Doğuda mutasavvıfların halk üzerindeki tesirlerinin şiddetinden her geçen asır onlara yeni menkıbeler icad ettirmiştir. Eski doğu tarihçileri aynen kitaba geçirmekten başka bir şey yapmamışlardır. Menkâbevî şahsiyet, asıl tarihî şahsiyetle uygun olmasa bile büyük bir sosyal kıymete maliktir araştırılmağa değer...”⁴³

Her ne kadar abartılsa bile böyle öykülerin en önemli özelliği öyküyü anlatan halkın beklentilerini dile getirmesidir. Menkıbeleri konuları bakımından ikiye ayırabiliriz.

1. Kahramanlarla ilgili olanlar.
2. Dini kişilerle ilgili olanlar.

Kahramanlarla ilgili olarak oluşturulan menkıbelerde aslında bu kişilerin gerçek güçleri vardır. Ancak bunlar daha da şişirilerek menkıbeleştirilmişlerdir. Hz. Ali, Zaloğlu gibi kahramanlarda olduğu gibi⁴⁴. Halkın eziklikten kurtulmayı böyle kahramanlardan beklediğini unutmamak gerekir. Özellikle sosyal yapının araştırılmasında bu tür tarihî kaynakları iyi yorumlamak şarttır.

Din büyükleri ile ilgili menkıbede ise insanoğlunun doğaya hakim olma istekleri vardır. Halkın gerçekleştiremediği doğaya hakim olma arzusunu bu din ulularının kerâmetlerinden bekledikleri bir gerçektir. Halkın inancına göre bu din uluları istedikleri yerde olurlar, çok az yerler, kötülükleri hemen sezerler hastaları iyileştirirler, ermiş kişilerdir. Bunların gizli güçleri vardır. Menkıbeler günümüzde bile anlatılır. Bunlardan insanlığa yararlı erdem örneklemeleri yapılır.⁴⁵

⁴² “Menkıbe” Mad. *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. VI. S. 2294.

⁴³ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s. 27.

⁴⁴ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Öz Eğitim Yay., Konya 1995, s. 78.

⁴⁵ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 79.

Menkıbeler zamanla yazılı hale gelerek “Menâkıbnâme” adı altında tarihî kaynak olarak önlemleri artar ⁴⁶ Bu tarz eserleri dinî kahramanların yani bir din uğrunda savaşanların hayat ve maceralarından olağanüstü kuvvetlerinden bahseden menâkıbnâmeler (Danişmendnâme, Battalnâme) ve zühd ve takvasıyla şöhret bulan hiç olmazsa halk arasında öyle tanınan ve Avrupalıların “Saint” dedikleri veliler hakkında yazılan menâkıbnâmeler olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. İkinci kısma giren veliler de:

1. Aşırı derecede zühd ve takva sahipleri

2. Zühd ve takvasıyla birlikte tarikât kurucuları veya bir tarikât kurulmasına vesile olanlar.

3. Zühd ve takva perdesi altında siyasî bir cereyanın müdafileri olmak üzere üç kısma ayırabilir. ⁴⁷

Tasavvufun İslam dünyasında gelişmesinden sonra zühd ve takvasıyla şöhret bulan velilerin hal tercümelerini içine alan bir takım tabakat kitapları yazıldı. Bilhassa Arapça yazılan bu kitaplarda velilerin biyografilerinin oldukça sade ve hakikâte yakın bir şekilde anlatıldığı görülür. Sonradan bilhassa İran’da Farsça olarak bu vadiye yazılan kitaplarda bu velilerin hâl tercümelerinin kısmen halk arasındaki rivâyetlerin kısmen de müelliflerin ilâvesiyle abartıldığı görülmektedir. ⁴⁸

Hicrî VI. (Miladî XII.) asırdan sonra bazı veliler hakkında müstakil kitaplar yazılmağa başlamıştır. Yazıldıkları devrin bir nevi dinî, içtimaî, ruhî ve siyasî panoraması mahiyetinde olan bu gibi menakıbnameler Hristiyan edebiyatında da önemli bir yer işgal eder. XIX. Asırdan itibaren Avrupalı bilginler Hristiyan velilerine dair yazılan bu gibi eserleri ilmî bir tetkik ve tahlile tabi tutarak onların dinî, tarihî ve sosyolojik bakımdan arzettikleri önemi gösterdikleri halde İslam velilerine dair yazılan menâkıbnâmeler gereği gibi tetkik edilememiştir. ⁴⁹

Şeyhini her şeyin üstünde tutan bir tarikât mensubunun şeyhi veya onun soyu sopu hakkında yazacağı bir eserde hakikâti olduğu gibi aksettirmesine imkân olmayacağı pek tabiidir. Bu duruma velilere dair yazılan menakıbname müelliflerinin hepsinde rastlanır. Bu itibarla menâkıbnâmelerin daima müsbet bir

⁴⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1997, s. 20.

⁴⁷ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev: Tahsin Yazıcı), MEB Yay., İstanbul 1995, T. Yazıcı’nın yazdığı açıklama s.17.

⁴⁸ Ahmet Eflakî, a.g.e., T. Yazıcı’nın yazdığı açıklama, s. 18.

⁴⁹ Ahmet Eflakî, a.g.e., T. Yazıcı’nın yazdığı açıklama, s.19.

bilgi ve mantığın ışığı altında okunması lâzımdır. Bir menâkıbnâmenin gerçek değeri ancak bu şekilde okunmakla anlaşılabilir. Menâkıbnâme mükellifleri tıpkı peygamber hakkında eser yazan bir çok eski müellif gibi bahsedecekleri şahsiyetlerin kuvvet ve kudret bakımından diğer insanlardan farklı bir varlık olduklarını göstermek için ya normal sayılacak hâllerini abartırlar ya da daha önce yaşamış olan veliler hakkında anlatılan kerâmetleri onlara izâfe ederler.⁵⁰

Olağanüstü olayları açıklamadan önce olağanüstü kavramının açıklanması faydalıdır. Olağanüstü kelimesi sözlüklerde: alışılanın üstünde olan, fevkalâde, müstesna⁵¹, alışılmışlıktan, benzerlerinden farklı⁵², olağandan daha yüksek⁵³, normalin üstünde olan şeklinde açıklanmaktadır⁵⁴. Bizde araştırmamızda kullandığımız olağanüstü olay kavramını; akıl ve mantık kuralları ile açıklayamayacağımız fevkalâde olaylar olarak aldık. Olağanüstü olaylar arasında evliyaya atfedilen kerâmetleri zikredebiliriz. Olağanüstü olaylar arasında: aynı anda birden fazla yerde olma, düşmana karşı yapılan savaşlar sırasında insanüstü güçlere sahip olma, bazı türbelere bazı gecelerde nur şeklinde ışıkların inmesi, şehitliklerden tekbir sesleri duyulması, karşılaşılan bir güçlük karşısında evliyanın yardıma gelmesi, rüyalarda olacak olan olayların görülmesi ve bu olayların aynen gerçekleşmesi...vb. olaylar vardır.

İslam inancına göre başta peygamberler ve evliya olmak üzere birçok insanlar olağanüstü bir olay sergileyebilir. Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü olaylara “mucize” denir. Mesela: Peygamberimizin parmağı ile Ay’ı ikiye bölmesi, Hz.İsa’nın hastaları iyileştirmesi, Hz.Musa’nın asasının yılan olması gibi olağanüstü olaylar peygamberlerin gösterdiği mucizelerdir. Evliyanın gösterdiği harikulâde olaylar ise “kerâmet” olarak adlandırılır. Mesela: Somuncu Baba’nın aynı anda caminin bütün kapılarında görülmesi, Gül Baba’nın kesik başını eline alıp savaşa devam etmesi gibi olaylar ise evliyanın gösterdiği olağanüstü olaylardır.

Müslümanlar gibi gayr-i müslimler de olağanüstü olaylar sergileyebilirler. Gayr-i müslimlerin sergilediği olağanüstü olaylar ise “istidrac” olarak tarif

⁵⁰ Ahmet Eflaki, a.g.e., T. Yazıcı’nın yazdığı açıklama, s. 61.

⁵¹ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yay. İstanbul, 1986.

⁵² **Türkçe Sözlük**, Dil Kurumu, Ankara, 1998.

⁵³ **Türkçe Sözlük II**, Dil Derneği Yay. Ankara 1999.

⁵⁴ İbrahim Alaettin Gövsu, **Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedisi**, c.4, İskit Yay. İstanbul (Tarihsiz).

edilmektedir⁵⁵. Sıradan insanlar da yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü olaylar sergileyebilirler veya olağanüstü olaylara tanıklık edebilirler.

Sonuç olarak; menkıbe ve olağanüstü olaylar toplumun, özlem, beklenti, korku ve hayallerini yansıtmaları bakımından ayrıca toplumun sosyolojik ve psikolojik değerlerinin tahlilinde önemli bir yere sahiptir. Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi menkıbeler, menkıbelerdeki şahsiyetler tarihî kişilik ile uymasa bile büyük bir sosyal değere sahiptir. Bunun için menkıbelerin araştırılması ve değerlendirilmesi gerekir.

2- BİR ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI MATERYALİ OLARAK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLARIN TARİH ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE KULLANIMI

Örnek olay çalışması ilköğretimden ortaöğretime kadar her sınıf seviyesinde uygulanabilecek bir öğretim metodudur. Yukarıda açıkladığımız gibi öğrencilerin derse aktif olarak katılması, derslerin sadece anlatım metoduyla işlenmeyip diğer metodlara da yer verilmesi öğretimin daha verimli olmasını sağlayacaktır. Ayrıca çeşitli metod ve etkinliklere yer verilmesi neticesinde öğrenciler dersten sıkılıp başka şeylerle meşgul da olmayacaklardır.

İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi müfredatının açıklamalar kısmında sınıf ortamında örnek olay çalışmasının kullanılmasıyla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Tarihî olaylara yön veren kişilerin yerinde ve zamanında gösterdikleri ileri görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakarlık ve kahramanlıkları örnek olaylarla kavratılır.”

Yine aynı müfredatın 30. maddesinde ise:

“Konuların işlenişinde yalnız anlatım ve soru cevap teknikleriyle yetinilmeyip, konuların özelliğine göre, münazara, örnek olay incelemesi, problem çözme gibi öğrenciyi aktif kılan onu araştırmaya ve incelemeye sevk eden tekniklere de başvurulur” denilmektedir⁵⁶.

Orta öğretim müfredatında da örnek olay çalışmalarına yer verilmesinin gerekliliğine işaret edilerek araştırmamızın konusu olan menkıbelerin kullanımına da yer verilmiştir. Ortaöğretim kurumları müfredat programında tarih dersinin amaçları açıklanırken açıklamalar kısmında 29.madde de şunlar belirtilmektedir:

⁵⁵ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e., s. 29.

⁵⁶ M. Şükrü Kocaoluk-Fatma Kocaoluk, a.g.e., s. 297., İlköğretim Okulu Ders Programları 5, s. 162-163.

“Tarihî olayların kuru bir anlatım biçimiyle ve kalıplaşmış kronolojik olaylar zinciri halinde öğrenciye aktarılmasından, ezberletilmesinden, öğretmeni ve öğrenci çoğunluğunu pasif durumda bırakan öğrenci takrirlerinden kaçınılacak; bunun yerine soru cevap, diyalog, grup çalışmaları ve yerine göre etkin takrir yöntemiyle öğrenci çoğunluğunun derse iştirâki sağlanıp önemli görülen konular; TARİHÎ MENKİBE, hatıra, şiir ve fıkralarla zenginleştirilmek suretiyle derse ilgileri çekilecektir”⁵⁷.

Müfredât programlarından da anlaşılacağı gibi tarih öğretmenleri derste örnek olay çalışmasını kullanmalıdır. Örnek olay çalışmasında çok çeşitli materyaller kullanılabilir. Örnek olay çalışmalarında kullanılacak materyaller hatıra türü kitaplardan, arşiv belgelerinden temin edilebilir. Bunların dışında müfredâtta değinildiği gibi tarihî menkıbeler, şiir ve fıkralar da örnek olay çalışmasında kullanılabilecek materyaller arasındadır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan menkıbeler ve olağanüstü olaylar da bir örnek olay çalışması materyalidir. Özellikle tarih öğretmenleri diğer metod ve etkinliklere gereği gibi yer vermezse sadece anlatım metodu ile ders işlerse tarih dersleri gerçekten çok monoton ve sıkıcı bir hal alır. Öğrenciler için tarih dersi sadece olayların kronolojik olarak ezberletildiği, sıkıcı bir ders görünümü kazanır. İşte tarih öğretmenleri alacağı bazı tedbirler ve uygulayacağı metod ve etkinliklerle tarih dersini öğrencilere sevdirebilir, dersleri sıkıcı olmaktan kurtarır. Öğretim metodlarını açıklarken de dile getirdiğimiz gibi öğrencilerin derse ilgisi dersin ilk 20-25 dakikası ile sınırlıdır. Zamanla öğrencinin derse karşı ilgisi azalır, ya arkadaşı ile konuşma yoluna gider ya da gereksiz şeylerle ilgilenerek ilgisinin dağıldığını belli eder. İşte bu sırada yapılacak değişik etkinlikler, anlatılacak tarihî, bir menkıbe veya olağanüstü olay hem öğrencinin derse ilgisini tekrar toplayacak, hem de öğretmenin yapacağı etkinliklerle öğretim de gerçekleştirilmiş olacaktır.

Örnek olay çalışması materyali olarak menkıbe ve olağanüstü olayların kullanımında belli başlı ilkelere uyulması gerekir.

Bu ilkeler:

1- Örnek olay materyali olarak seçilecek menkıbe veya olağanüstü olay konunun hedef ve davranışlarına uygun olmalıdır.

⁵⁷ Lise Ders Programları, C. II. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, MEB Yay., Ankara Aralık, 1998, s. 861.

2- Seçilecek menkıbe ve olağanüstü olaylar anlamlı ve öğrencilerin seviyesine uygun olmalıdır.

3- Seçilecek menkıbe ve olağanüstü olaylarda failer ve zaman belirgin olmalıdır.

4- Menkıbe ve olağanüstü olay seçiminde ilginç ve değişik olağanüstü olaylara yer verilmelidir. Aynı menkıbe ve olağanüstü olayın tekrar tekrar kullanımı öğrenciyi sıkar.

5- Menkıbe ve olağanüstü olaylar sadece anlatılıp geçilmemeli, menkıbe ve olağanüstü olaya yönelik öğretmen tarafından geliştirilecek sorularla öğretim de desteklenmelidir.

6- Menkıbe ve olağanüstü olaylarda bir problem ele alınmalı ve geliştirilecek sorularla bu problem de çözülmelidir.

7- Menkıbe ve olağanüstü olaylardan öğrencilerin “Kıssadan hisse almaları” yani anlatılan menkıbe ve olağanüstü olaylardan ibret almaları ve ders çıkarmaları istenmelidir. Böylelikle öğrenciler yeni davranışlar da kazanabilirler. Böylelikle eğitim ve öğretim bir arada gerçekleştirilmiş olur.

Örnek olay çalışması materyali olarak menkıbe ve olağanüstü olayların sınıf ortamında uygulanmasında da bazı önemli hususlara dikkat edilmelidir. Bu hususları da şu şekilde açıklayabiliriz:

1- Öğretmen örnek olay çalışması materyali olarak kullanacağı menkıbe ve olağanüstü olayları daha önceden fotokopi halinde hazırlamalı ve sınıfa dağıtmalıdır. Bundan başka öğretmen anlatarak veya yazdırarak da menkıbe ve olağanüstü olayı öğrencilere aktarabilir.

2- Öğrencilere dağıtılacak fotokopileri önce bütün sınıfın sessiz bir defa okuması istenmeli daha sonra bir öğrenciye sesli olarak okutulmalıdır.

3- Öğretmen okuma esnasında yapılan telaffuz hatalarını aynı anda düzeltmeli bu etkinlik sırasında Türkçe'nin doğru ve güzel kullanımını sağlamalıdır.

4- Menkıbe ve olağanüstü olay okunduktan sonra öğretmen daha önce hazırlamış olduğu soruları sınıfa sormalı, sorunun sorulması ve cevabın alınmasında soru cevap metodunun ilkelerine uyulmalıdır. Sorulacak sorular hedef-davranışlara yönelik olmalıdır.

5- Öğretmen menkıbe ve olağanüstü olayı, değerlendirmeye yönelik çeşitli nitelikte sorular sorabilir. Sorular tarihî kavramları açıklama, öğrencilerin muhâkeme ve mukâyese yapmalarını sağlayacak türde sorular, yorum yapma ve yeni değerlendirme türünde sorular olabilir. Mesela; menkıbe ve olağanüstü olayda geçen tarih terminolojisi; kadı, sadrazam, vezir, tekfur ...vb. kavramların anlamı sorulabilir. Muhakeme ve mukayese türündeki sorularda ise; “Dinlediğiniz menkıbedeki kahraman yerinde siz olsaydınız ne yapardınız? Kahramanın yaptıkları doğru mudur? Niçin?”... vb. sorularla öğrencinin olay hakkında muhakeme yapması istenmeli. Yorum yapma ve değerlendirme türü sorularda ise: “Dinlediğiniz menkıbeden hangi dersleri çıkarabiliriz? Menkıbeden alacağımız ibretler var mıdır?, Bu menkıbe size ne kazandırdı?... vb. sorular sorulabilir.

6- İmkânlar çerçevesinde öğretmen anlatılan menkıbe ve olağanüstü olayla ilgi resim, fotoğraf ve kendisinin hazırlayacağı soruları tepegözle yansıtmalıdır.

7- Anlatılan menkıbe ve olağanüstü olay benzetişim yoluyla sınıfta canlandırılabilir. Böylelikle aynı anda birden fazla öğretim metodu kullanılacağı için öğretim daha verimli olur.

8- Anlatılan menkıbe ve olağanüstü olayın kahramanı olan padişah, sadrazam, vezir ve evliyanın türbe, cami, mescid gibi o dönemi yansıtan eserleri çalıştığımız ilde bulunuyorsa buralara alan gezileri de düzenlenmelidir. Mesela Konya’da bulunan tarih öğretmenleri ders esnasında menkıbelerini kullandığı Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin türbesine veya Selçuklu Sultanlarının türbelerinin bulunduğu Alaaddin Camisine alan gezileri düzenleyebilir. İstanbul’da ise Osmanlı padişahlarının türbeleri ve Topkapı Sarayı başta olmak üzere ilgili tarihî mekânlara alan geziler düzenlenebilir.

Sonuç olarak tarih öğretiminde örnek olay çalışmaları tarih öğretmenlerinin sıkça kullanması gereken bir öğretim metodudur. Zaten yukarıda açıkladığımız gibi müfredat programları da örnek olay çalışmasının kullanılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Örnek olay çalışmasında öğretim materyali olarak menkıbe ve olağanüstü olaylar, kullanılabilir.

Menkıbe ve olağanüstü olaya yönelik hazırlanacak sorularla menkıbe ve olağanüstü olayın tahlil edilmesi; öğrencilerin düşünmeye ve yorum yapmaya sevk edilmesi, onların muhâkeme ve mukâyese melekelerinin gelişiminde önemli bir

faktör olacaktır. Dersi öğretmenin anlatmasının yerine bu tür etkinliklerle öğrencilere söz verilmesi onları aktif olarak derse katacaktır. Sınıf ortamında görüş ve düşüncelerini açıklarken başkalarına saygılı olmayı, düzgün konuşmayı, hepsinden önemlisi bir olaya değişik yönlerden bakarak geniş bir bakış açısına sahip olmayı öğreneceklerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİSE 1 (9.SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

A- BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Araştırmamızın kapsamına giren Büyük Selçuklu Devleti dönemi lise 1.sınıf tarih müfredatının V. Ünitesinde yer almaktadır⁵⁸. Ayrıca bu dönem lise 2.sınıf (10.sınıf) Sosyal Bilimler bölümünün alan dersi olan Genel Türk Tarihi dersinde de geçmektedir⁵⁹. Burada verilecek olan örnekler ve örnek uygulamalar bu derste de uygulanabilir.

1- V.ÜNİTE KONULARI

Ünite Adı: Türk Dünyası – I (10-13.Yüzyıllar)

A. Türklerin İslamiyeti Kabulü ve İslam Devletindeki Hizmetleri

B. Türk-İslam devletleri

- 1- Tolunoğulları
- 2- İhşidler
- 3- Karahanlılar
- 4- Gazneliler
- 5- Büyük Selçuklular ve Bağlı Devletler(Horasan, Kirman, Irak, Suriye, Türkiye Selçuklu Devletleri, Atabeylikler, Salgırlılar, İldenizoğulları, Beg-Teginoğulları, Böriler ve Zengiler)
- 6- Harzemşahlar
- 7- Eyyubiler
- 8- Memlükler
- C- Türk-İslam devletlerinde Kültür ve Medeniyet
- 1- Devlet Yönetimi
- 2- Din ve İnanış
- 3- Sosyal ve İktisadî Hayat
- 4- Dil ve Edebiyat
- 5- Bilim ve Sanat

2- V.ÜNİTE HEDEF VE DAVRANIŞLARI

V. Ünitenin hedef ve davranışları şunlardır:

Amaç 32: 10 ve 13.yüzyıllar arasında Türk tarihiyle ilgili temel kavramlar bilgisi.

⁵⁸ Lise Ders Programları, c. I, s.91.

⁵⁹ Lise Ders Programları, c. II, s. 830.

Davranışlar:

1. Sultan, atabey, subaşı, kadı, vezir, divan, memlûk, gulam vb. kavram ve terimlerin tanımını söyleme ve yazma.

2. Tanımı verilen bir kavramın ne olduğunu söyleme ve yazma.

Amaç 33: Türklerin İslamiyeti kabulü ve İslam devletindeki hizmetleriyle ilgili olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1- Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinin sebeplerini açıklama

2- Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önceki inanışlarını açıklama.

3- Bu inanışlarla İslam dini arasındaki farklılık ve benzerlikleri yorumlama.

4- Türklerin İslam dünyasına yapmış oldukları hizmetleri belirtme.

5- Türklerin İslam dünyasına yapmış oldukları hizmetlerin önemini açıklama.

Amaç 34: 10 ve 13.yüzyıllar arasında kurulan Türk-İslam devletleriyle ilgili belli başlı tarihî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1- Türk-İslam devletlerinin hâkim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.

2- Bu devletlerin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğunu belirtme.

3- Dandanakan Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını açıklama.

4- Büyük Selçuklu devletine bağlı devlet ve atabeyliklerin hâkim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.

5- Bu devletlerin ne zaman ve kimler tarafından yıkıldığını belirtme.

Amaç 35: 10 ve 13.yüzyıllar arasında kurulan Türk-İslam devletlerinin kültür ve medeniyet özelliklerini kavrayabilme.

Davranışlar:

1- Bu devletlerin yönetim özelliklerini açıklama.

2- Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama

3- Bu devletlerin toprak rejimlerini açıklama.

4- Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.

5- Bu devletlerin zamanındaki din ve inanışın özelliklerini açıklama.

6- Bu devletlerin sosyal yapılarının özelliklerini açıklama.

7- Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.

- 8- Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları örnek vererek açıklama.
- 9- Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları benzerlik ve farklılık yönünden karşılaştırma.
- 10- Bu devletler zamanında bilim alanındaki çalışmaları açıklama.
- 11- Bu devletler zamanında sanat alanındaki faaliyetleri açıklama.
- 12- Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama⁶⁰.

3. V.ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE *I

Selçuklu Türkmenleri Tuğrul Bey'den önce bir müddet amcaları Arslan Yabgu'nun idaresinde kalmışlardı Arslan Yabgu Selçuklu Türkmenlerinin Horasan'a inmeleri konusunda ve diğer konularda istişarede bulunmak üzere Gazneli Sultanı Sultan Mahmud'un yanına gitmişti⁶¹. Konuşmalar sırasında Sultan Mahmud şöyle demiştir:

"Biliyorsun ki biz Hindistan'da kâfirlerle cihad etmekteyiz. Bu bakımdan bazı askerlere ve orduya ihtiyacımız oluyor. Demek isterim ki düşman karşısında askere ihtiyacımız olursa bize ne kadar askerle yardım edebilirsiniz."

Bunun üzerine Arslan Yabgu koluna bağlamış olduğu okluğunu çıkardı ve ondan iki ok çekerek Sultan Mahmud'a verdi ve şöyle dedi:

"Askere ihtiyacınız olduğu zaman bu oklardan birini oymağımıza gönderirseniz o zaman size 100.000 kişilik bir kuvvet gelir. Şayet ikincisini gönderirseniz o zaman size 200.000 kişilik bir ordu gelir."

Sultan Mahmud:

"Daha fazla bir kuvvete ihtiyaç olursa o zaman ne yapacağız" dedi. Arslan Yabgu yine okluğundan özel işaret taşıyan iki ayrı ok daha çıkardı ve Sultan'a vererek şöyle dedi:

⁶⁰ Lise Ders Programları, c.I, s.90-91.

* Bundan sonra olağanüstü olay yerine de menkıbe kavramı kullanılacaktır.

⁶¹ Zekeriyâ Kitapçı, *Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası Moğollar Arasında İslamiyet*, Dizgi Ofset, Konya 2000, s.336.

“Eğer bu oklardan her birisini Bulgan-Kuh’a gönderirseniz oradan size ellişer binlik iki süvari gelir.” Sultan Mahmud Arslan Yabgu’nun bu cevapları karşısında şaşkınlığını gizleyerek tekrar sormuş ve:

“Bunlar da yetmezse ne olacak?” demiştir. Arslan Yabgu bu defa yayını çıkarıp Mahmud’a uzatmış ve şöyle demiştir.

“Bunu da Türkistan’a gönder. O zaman 200.000 asker birden senin yardımına gelecektir” dedi. Arslan Yabgu’nun gücünden korkan, adeta hayret ve dehşet içinde kalan Sultan Mahmud Selçuklu Yabgusu’nu tutuklamakla kalmamış onu Hindistan’da Kalincar kalesine hapsedtirmiştir. Arslan Yabgu yedi sene hapiste kalmış ve orada ölmüştür. Bundan sonra Selçuklu Türkmenleri arasında Tuğrul ve Çağrı Beyler ön plana geçmiştir⁶².

MENKİBE I’İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Yabgu”, “Türkmen”, “Süvari” ve “Türkistan” kavramlarını açıklayıp, tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın (Amaç 32, Davranış 1).

2. Gazneli Devleti’nin hâkim olduğu yerler ile Horasan ve Hindistan’ı harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Selçuklu Türkmenleri hangi savaş aletlerini kullanmışlardır?
2. Gazneli Sultan Mahmud Arslan Yabgu’yu niçin tutuklatmıştır?
3. Selçuklu Türkmenlerinin askerî gücüne bakarak nüfusları hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

4. Nüfusun fazla olmasının askerî güç temininde ne gibi faydaları vardır?

MENKİBE II.

Nizamülmülk Çağrı Bey zamanında kazandığı başarı üzerine şehzade Alparslan’ın maiyetine verilmişti. Şehzade Alparslan’ın da gözüne giren Nizamülmülk, Alparslan Sultan olunca onun veziri oldu. Nizamülmülk Çağrı Bey’in dikkatini çeken başarısını şöyle anlatır:

“Babam harp zamanında harbe gider diğer zamanlarda toprağının geliri ile geçinirdi. Savaşa giderken yanında talimli askerler götürmeye mecburdu. Babam savaşta öldü. Bana bir vasi tayin edildi. Bu adam kendi çıkarına baktığından

⁶² Zekerîya Kitapçı, a.g.e., s. 338.

topraklarımız verimsizleşti. Ben büyüdüğümde topraklarımız verimsizdi. Devlet kapısına başvurumsa da dinleyen olmadı. Çağrı Bey'den askerlerimle savaşa katılmam yönünde emir geldi. Fakat kendim bir kişi bile gidecek halim yoktu. Borç aradım fakat herkes nasihat verdi, para veren çıkmadı. Böylece dolaşırken şehirde harap bir mescide rastladım:

“Şurada iki rekat namaz kılalım dua edeyim!... Bakalım ne zuhur eder?” diyerek içeri girdim. Namaza durdum. Biraz sonra kapı açılıp mescide değneğini kaka kaka bir âmâ girdi. Biraz durduktan sonra:

“Orada kimse var mı?” diye seslendi. Namazda olduğumdan cevap veremedim. İlerledi bir sütunun önündeki taşı oynatıp içinden bir çömlek çıkarıp içine para attı ve yerine yerleştirip gitti. Namaz bitince gidip baktım, bir çömlek dolusu altın ve gümüş para buldum. Bu parayı aldım mükemmel bir süvari donattım. Savaşta elimden gelen yararlılığı gösterdim. Savaşın sonra Çağrı Bey beni istetti:

“Öyle verimsiz bir yere sahip olduğun halde orduya üzerine düşenden iki kat askerle katıldın savaşta çok yararlık gösterdin” dedi . Bana toprak vererek oğlunun maiyetine verdi. Zamanla onun gözüne de girdim. Sultan olunca beni vezir yaptı. O günlerde bir gün çarşıda o amayı dilenir gördüm yanına yaklaşıp:

“Nasıl, kaybettiğin çömleği bulabildin mi?” diye sordum. Hemen yakama sarıldı:

“Buldum ya emir!... Şüphesiz onu sen almıştın. Çünkü ben bu olaydan kimseye bahsetmemiştim. Aksi halde “Bu adam para biriktiriyor” diye kimse bana sadaka vermezdi. O halde çömleğin varlığını bir sen, bir ben, bir de Allah biliyordu. Çömleğimi geri ver” dedi. Âmâ dilenciye saraya götürdüm. Başımdan geçenleri anlattım, affetmesini istedim. Beni affetti. Parasını fazlasıyla geri verdim”.⁶³

MENKİBE II'NİN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

I. “Sultan”, “vezir” ve “şehzâde” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

2. Büyük Selçuklu Devleti toprak sistemine ne ad verilir? Kendisine toprak verilenlerin görevi nedir? (Amaç 35, Davranış 3).

⁶³ Mithat Sertoğlu, *Tarihten Sohbetler*, TTK, Ankara 1994, s. 177-178.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

- 1- Nizamülmülk'e niçin vasi tayin edilmiştir? Vasinin görevleri nelerdir? Vasi görevini tam yapmış mıdır?
2. Nizamülmülk'ün babası niçin asker beslemektedir?
3. Askerlerin savaş olmadığı zaman tarlada çalışıp, savaş olduğu zaman savaşa gitmelerinin devlete ekonomik yönden ne gibi katkıları vardır?
4. Büyük Selçuklu Devleti ne tür paralar kullanmıştır? Kullanılan bu paralara bakarak Büyük Selçuklu Devleti ekonomisi hakkında nasıl bir bilgiye ulaşılabilir?
5. Çağrı Bey Nizamülmülk'e niçin sonradan toprak vermiştir?
6. Büyük Selçuklu Devleti toprak rejimi olan ikta sistemi daha sonra kurulan Türk-İslam devletlerinde de kullanılmış mıdır? Aralarında benzerlikler var mıdır?

MENKİBE III

Sultan Tuğrul Bey dindar bir insandı. Devleti kurarken alim ve şeyhlere çok hürmet gösteriyor ve hakimiyetini manevî kuvvetler ile takviye ediyordu. Hemedan'a girişinde şehrin büyük şeyhleri Baba Tahir ve Baba Cafer'i görünce atından indi.⁶⁴ Veziri ile birlikte onların bulunduğu tepeye yaya olarak yürüdü. Baba Tahir'in yanına varınca elini öptü. Baba Tahir:

"Ey Türk Allah'ın kullarına ne yapacaksın?" diye sorunca Sultan:

"Siz ne emrediyorsanız ben öyle yaparım" dedi. Baba Tahir:

"Allah'ın buyurduğu şeyi yap çünkü Allah adalet ve ihsan yapılmasını emreder" dedi. Sultan: "Ben de öyle yapacağım" dedi. Baba Tahir'in parmağında senelerden beri abdest aldığı ibriğin kırık başı vardı. Baba Tahir sultanın elini tutarak:

"Benden bunu kabul ediyor musun?" Sultan tereddütsüz:

"Evet..." deyince veli, emanetin sahibine verilme zamanının gelmiş olduğuna işaret ederek parmağındaki kırık ibrik başını çıkarmış ve bir sembol olarak sultanın parmağına geçirerek şöyle demiştir:

"Cihan ülkesini, bunun gibi senin eline koydum, adalet üzere ol!"...

⁶⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 108.

Sultan kırık ibrik başını mukaddes bir emanet gibi saklamış ve büyük harplere girişmeden önce her zaman onu parmağına takmıştır.

Onun, uğur bereket ve zafer getireceğine inanıyordu.⁶⁵

MENKİBE III'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Baba”, “şeyh”, “vezir” ve “sultan” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

2. Hemedan'ı harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Tuğrul Bey Baba Tahir'e niçin saygı göstermiştir?

Sultan Tuğrul Bey bu saygısını nasıl göstermiştir?

2. Baba Tahir Sultan Tuğrul Bey'e devlet yönetimine dair ne gibi nasihâtlarda bulunmuştur?

3. Baba Tahir Sultan Tuğrul'un eline kırık ibriğini koyarken cihan ülkesi ile nasıl bir ilişki kurmuştur?

MENKİBE IV.

Sultan Melikşah 1086 yılında Haleb'e varmıştı. Oradan da Antakya'ya giderek bu şehri de aldı. Oradan Suveydiye'ye varan Sultan, Akdeniz'i gururla seyretti.⁶⁶ Devletin sınırlarını buraya kadar ulaştırdığı için Allah'a şükrederek namaz kıldı. Sonra atını denize sürdü. Kılıcını üç defa dalgalara çarparak:

“Huzur içinde yat rahmetli babam! Müjdeler olsun ki küçük yaşta bıraktığın oğlun devletin sınırlarını karaların nihayetine götürdü” dedi. Bundan sonra babası Sultan Alparslan'ın mezarına bırakmak için Akdeniz'den kum aldı. Geri dönünce bu kumları babasının mezarı üzerine bıraktı. Babasına yaraşır bir halef olduğunu gösterdi.⁶⁷

MENKİBE IV'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Antalya, Haleb ve Akdeniz'i harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

⁶⁵ Zekerîya Kitapçı, **H. Peygamberin Hadislerinde Türkler (Selçuklular, Moğallar, Osmanlılar)** c. I-II, Kuzucular Ofset, Konya 1996, s. 59-60.

⁶⁶ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.207.

⁶⁷ Refik Özdek, **Türklerin Altın Kitabı**, C. II. Tercüman Yay., İstanbul 1990, s. 185.

Sultan kırık ibrik başını mukaddes bir emanet gibi saklamış ve büyük harplere girişmeden önce her zaman onu parmağına takmıştır.

Onun, uğur bereket ve zafer getireceğine inanıyordu.⁶⁵

MENKIBE III'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Baba”, “şeyh”, “vezir” ve “sultan” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

2. Hemedan'ı harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Tuğrul Bey Baba Tahir'e niçin saygı göstermiştir?

Sultan Tuğrul Bey bu saygısını nasıl göstermiştir?

2. Baba Tahir Sultan Tuğrul Bey'e devlet yönetimine dair ne gibi nasihâtlarda bulunmuştur?

3. Baba Tahir Sultan Tuğrul'un eline kırık ibriğini koyarken cihan ülkesi ile nasıl bir ilişki kurmuştur?

MENKIBE IV.

Sultan Melikşah 1086 yılında Haleb'e varmıştı. Oradan da Antakya'ya giderek bu şehri de aldı. Oradan Suveydiye'ye varan Sultan, Akdeniz'i gururla seyretti.⁶⁶ Devletin sınırlarını buraya kadar ulaştırdığı için Allah'a şükrederek namaz kıldı. Sonra atını denize sürdü. Kılıcını üç defa dalgalara çarparak:

“Huzur içinde yat rahmetli babam! Müjdeler olsun ki küçük yaşta bıraktığın oğlun devletin sınırlarını karaların nihayetine götürdü” dedi. Bundan sonra babası Sultan Alparslan'ın mezarına bırakmak için Akdeniz'den kum aldı. Geri dönünce bu kumları babasının mezarı üzerine bıraktı. Babasına yaraşır bir halef olduğunu gösterdi.⁶⁷

MENKIBE IV'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Antalya, Haleb ve Akdeniz'i harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

⁶⁵ Zekerîya Kitapçı, **H. Peygamberin Hadislerinde Türkler (Selçuklular, Moğallar, Osmanlılar)** c. I-II, Kuzucular Ofset, Konya 1996, s. 59-60.

⁶⁶ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.207.

⁶⁷ Refik Özdek, **Türklerin Altın Kitabı**, C. II. Tercüman Yay., İstanbul 1990, s. 185.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Melikşah Suriye seferini ne zaman yapmıştır?
2. Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları kimin zamanında Akdeniz'e kadar ulaşmıştır?
3. Sultan Melikşah niçin Akdeniz'i karaların nihyeti olarak görmektedir? Kılıcını üç defa denize çarpmasındaki amacı nedir?

MENKİBE V

Vezir Nizamülmülk hacca gitmek için Sultan Melikşah'tan izin istedi. İzin verilince Bağdad'a geldi. Dicle Irmağı'nın karşısına geçti, çadırını kurdu. Bir gün Abdullah es Saveci, Nizamülmülk'ün huzuruna çıkmak için beklerken orada yüzü kapalı fakir bir adam gördü. O adam da vezirin huzuruna çıkmak için oradadır.⁶⁸ Adam vezirin huzuruna çıkmak için oradakileri ikna etmeye çalışıyordu. Saveci'yi görünce ona bir kağıt uzattı.

"Ey ihtiyar bende bir emanet var. Bunu gerçek sahibine ulaştır" dedi. Saveci mektubu Nizamülmülk'e verdi. Nizamülmülk mektubu okuyunca ağlamaya başladı.

"Bunu sana vereni getir" dedi. Saveci dışarı çıktı fakat mektubu getireni bulamadı. Tekrar vezirin yanına döndü ve bulamadığını söyledi. Vezir okuması için mektubu Saveci'ye uzattı. Kağıtta şunlar yazıyordu:

"Rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Bana Hasan'a (Nizamülmülk'ün diğer ismi) git ve ona şunları söyle: Mekke'ye nereye gidiyorsun senin haccın işte buradadır. Senin işin dilek sahiplerinin arzularını yerine getirmektedir. Ben sana ümmetimden ihtiyaç sahibi fakirlerin yardımına koş demedim mi?..." Vezir mektubun etkisinde kalıp hacca gitmekten vazgeçti. Bir süre sonra Saveci mektubu veren dervişe rastladı ve ona Nizamülmülk'ün onu görmek istediğini söyledi. Derviş ona şu cevabı verdi:

"Vezire teslim edilmesi gereken bir emanet vardı. Bunu ona ulaştırdım. Onunla benim, benimle onun başka bir işimiz yoktur..." dedi.⁶⁹

⁶⁸ Zekeriya Kitapçı, *Hiz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler*, s. 30-31.

⁶⁹ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 367.

MENKIBE V'İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Vezir”, “hac” ve ümmet kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1)

2. Bağdad, Dicle ve Meke’yi harita üzerinde gösterin (Amaç 34, Davranış 1)

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Nizamülmülk için hacca gitmekten vazgeçmiştir?

2. Rüyada Hz. Peygamber Nizamülmülk’e nasıl bir tavsiye de bulunmuş, önemli olanın ne olduğu söylemiştir?

3. Osmanlı padişahlarının da hacca gitmedikleri bilinmektedir. Osmanlı Padişahlarının hacca gitmemesi ile. Nizamülmülk’ün bu davranışı arasında bir amaç birliği var mıdır?

MENKIBE VI

Sultan Melikşah kendisine baş kaldıran kardeşi Tekiş’e karşı savaşa giderken Tus şehrine vardığında yanına Nizamülmülk’ü alarak İmam Ali Kıza’nın türbesini ziyaret edip birlikte uzun dua ettiler. Duadan sonra Sultan Melikşah vezire:

“Nasıl bir duada bulundun?” diye sordu. Nizamülmülk;

“Allah sultanımı muzaffer ve kardeşine galip eylesin diye dua ettim” dedi. Melikşah ise:

“Ben senin gibi dua etmedim. Allah, müslümanlar için en iyi ve idaresinde bulunanlar için en faydalı olana yardım etsin diye dua ettim” dedi.⁷⁰

MENKIBE VI’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Büyük Selçuklu Devleti’nde çıkan taht kavgalarına bir tane örnek verin. Bu tür taht kavgalarının devletin bekasına ve yönetimine ne gibi etkileri vardır? (Amaç 35, Davranış 1).

2. “Türbe” ve “vezir” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

3. Tus şehrini harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

⁷⁰ Mithat Sertoğlu, a.g.e., s. 207.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İdârecinin iyi veya kötü olmasının devlete ne gibi etkileri vardır?
2. Sultan Melikşah duasında kendisi için neyin önemli olduğunu vurguluyor?
3. Sultan Melikşah'ın yerinde siz olsaydınız nasıl bir duada bulunurdunuz?
4. İmam Ali Rıza'nın türbesi hangi şehirdedir?

MENKİBE VII

Sultan Melikşah bir gün ava giderken bir köylü ile karşılaştı. Onun ağlayıp sızladığını gördü. Köylüye:

“Niçin ağlarsın?” diye sordu. Köylü de sultanı emirlerden biri sanıp:

“Askere satacak bir yük karpuzum vardı. Satıp parasından faydalanacaktım. Ancak üç asker gelip elimden karpuzu para vermeden aldılar. Ben de elimden başka bir şey gelmediği için üzüntümden ağlıyorum” dedi. Sultan kendi gelinceye kadar beklemesini söyledi. Avdan döndükten sonra şarabdârına:

“Canım karpuz istedi askere sorsan, ola ki bulur parasını verir gelirsin...”

Şarabdâr karpuzu alanlardan bulup sultanın yanına döndü. Sultan:

“Bu karpuzu nasıl bir kimseden aldın?” diye sorduğunda şarabdar:

“Falan hâcibin çadırında buldum” diye cevap verdi. Sultan o hâcibin getirilmesini emretti. Hâcib huzura getirilince Sultan:

“Bu karpuzları nereden buldun, kimden aldın?” diye sordu. Hâcib: “Benim askerlerim getirdi onlardan aldım” dedi. Sultan o askerlerin huzura getirilmelerini emretti. Hâcib, çadıra geldiğinde adamların olayı duyup kaçtıklarını gördü. Tekrar sultanın huzuruna gelerek onları bulamadığını söyledi. Sultan, köylüye:

“Bu hâcib benim babamındır, bunu sana bağışladım, senin olsun. Eğer alıp gitmezsen, senin boynunu vurdururum. Kulları kaçıdığı için bunun sana kul olması gerekir” dedi. Köylü hâcibi alarak dışarı çıktı. Hâcib üç yüz altın vererek hürriyetini güçlükle satın alabildi. Köylü tekrar sultanın huzuruna getirildi. Sultan:

“Buna razı mısın?” diye sordu. Köylü:

“Evet” cevabını verdi. Sultan da: “Şimdi paranı al ve git...”dedi.⁷¹

⁷¹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995, s. 135, Mithat Sertoğlu, a.g.e., s. 208.

MENKIBE VII'NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Şarabdâr”, “sultan” ve “hacib” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).
2. Türk devletlerindeki av geleneğinin askerî faydaları var mıdır? Varsa bu faydalar nelerdir? (Amaç 35, Davranış 2).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Menkıbeye bakarak Büyük Selçuklu Devleti'nde Sultan-halk ilişkisi hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?
2. Büyük Selçuklular hangi tür paralar kullanmıştır? Paranın yapıldığı madenin cinsi ekonomiyi nasıl yansıtır?
3. Sultan Melikşah hâcibini niçin köylüye vermiştir?
4. Hâcib köylünün elinden nasıl kurtulmuştur?
5. Bu menkıbeye dayanarak Sultan Melikşah'ın adalet anlayışı hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?
6. Menkıbeye bakarak Büyük Selçuklu Devleti'nde halkın geçimini nasıl sağladığı yönünde nasıl bir sonuca varabiliriz?

MENKIBE VIII

Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında yapılan savaşı Muhammed Tapar kaybetti. Savaştan çekilmek zorunda kaldı. Muhammed Tapar'ın veziri Müeyyidülmülk:

“Eğer efendimiz kulunun suçunu bağışlarsa 100 bin altın vereyim de vezirlik hizmetini bana versin” diye haber gönderdi. Sultan da bunu kabul etti. Altınları verdiğinin ertesi günü vezirliği kararlaştırıldı. Ancak Müeyyidülmülk ile hazine memurları arasında altın paranın cinsi konusunda anlaşmazlık çıktı. Bu olayın ertesi günü Berkyaruk otağında dinleniyordu. Bir taşdâr Berkyaruk'un uyuduğunu sanarak etrafındakilere:

“Şu Selçuklular ne hamiyetsiz insanlardır, bu adam sultana bu kadar güçlükler çıkardı. Bir kez babasının kulunu sultanlık istemeğe sevk etti. O da kendisi için otağ ve çetr gibi saltanat alametleri hazırladı. Bir başka kez Gence'ye gidip kardeşini getirdi, onu avare yaptı. Zavallı, cihanı dolaştı. Şimdi ona güvenip vezirlik veriyor. Sultan bu sözleri duyunca elinde bir kılıçla dışarı çıktı. Müeyyidülmülk'ü

çağırdı. Adamlarına gözlerini bağlamalarını ve onu bir kürsüye oturtmalarını emretti. Daha sonra bir vuruşla başını kesti. Taştdâra baktı ve:

“Selçukluların hamiyetini görüyor musun?” dedi. Taştdâr korkudan derhal oradan kaçtı.⁷²

MENKIBE VIII'İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Vezir”, “taştdâr”, “otağ” ve “çetr” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

2. Büyük Selçuklu Devleti'nde hâkimiyet alametleri nelerdir? (Amaç 35, Davranış 1).

3. Gence'yi harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).

II Diğer Değerlendirme Soruları

1. Bu dönemde hangi paralar kullanılmaktadır?

2. Berkayaruk'un vezirliği para karşılığı Müeyyidülmülk'e vermesi devlet yönetimi açısından doğru bir davranış mıdır?

3. Selçuklular hangi savaş aletlerini kullanmışlardır?

4. Berkayaruk Müeyyidülmülk'ü öldürdüğü halde taştdârın kaçmasına niçin müsaade etmiştir?

MENKIBE IX

Sultan Sencer'in Karluklarla arası açılmıştı. Sultan Sencer 100 bin kişilik ordusuyla Karluklar üzerine yürüdü. Ordunun hazırlıkları ve teftişi altı ay sürdü. Karluklar, Selçuklu emirlerinin baskısı üzerine Sultan Sencer'e adam gönderiler. Güven içinde yaşamaları için ona 5 bin deve, 5 bin at, 50 bin koyun hediye edeceklerini bildirdiler. Bu istekleri kabul edilmeyince Karahıtaylar'dan Gür Han'a başvurdular ve onları Selçuklu topraklarına saldırması için kışkırttılar. Gür Han Sultan Sencer'e mektup yazarak Karlukların affını istedi. Fakat Sultan Sencer bu isteğini kabul etmediği gibi askerlerinin çokluğuyla övündü ve askerlerinin nasıl savaştığını abartılı bir biçimde anlattı. Sultan Sencer ordusuyla şöyle övünüyordu:

“Onlar attıkları oklarla bir kılı bile ikiye ayırabilirler...” Sultan Sencer'in veziri öyle bir mektubun yazılmasına karşı çıktı. Fakat Sultan Sencer veziri dinlemeyerek mektubu gönderdi. Mektup Gürhan'a okunduğu zaman o, “Mektubu

⁷² Ali Sevim-Erdoğan Merçil, a.g.e., s.163.

getiren elçinin sakalının yolunmasını istedi” Elçiye bir iğne verip: “Sakalının bir kılını ikiye ayırmasını” emretti. Elçi bunu gerçekleştiremeyince Gür Han:

“Sen iğneyle bile bir kılı ikiye ayırmaktan acizsin, ötekiler kılı okla nasıl ikiye ayırabilirler?” dedi. Karahıtay ordusu ile yapılan savaşta Sultan Sencer ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş anında Sultan Sencer’in yanında az sayıda bir asker kalmıştı. Sultan Sencer 300 adamı ile kaçmayı başardı. Kaçarken Gür Han’ın yanından geçmeye mecburdu. Gür Han onu tanıdı ise de yakalamaları için emir vermedi. Bu davranışının sebebi sorulunca:

“Kaçanın yolunu kesmek, onu ümitsiz bir savaşa zorlamaktır. Hayatından ümit kesen bir adam ise artık akibetini hiç düşünmez. Üzüntü ve yaptığı fedakarlıkla çok kere zafer kazanır” dedi. Sultan Sencer önce Belh’e sonra da Tirmiz’e geldi. Böylece Büyük Selçuklular Ceyhun nehri ötesindeki topraklarını kaybetti. Türkistan ilk kez putperest bir kavmin hakimiyetine girdi.⁷³

MENKIBE IX’UN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Emir”, “elçi” ve “putperest” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).
2. Ceyhun, Tirmiz, Belh ve Türkistan’ı harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 1).
3. Büyük Selçuklu Devleti kimler tarafından ne zaman yıkılmıştır? (Amaç 34, Davranış 5).
4. Karluklar ve Karahıtayların hakim olduğu sahaları harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 4).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Karlukların ekonomik faaliyetleri ve zenginlikleri hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?
2. Karahıtayların dinî inancı nedir?
3. Karahıtaylar niçin Büyük Selçuklu Devletine saldırmıştır?
4. Gürhan niçin Sultan Sencer’in kaçmasına müsaade etmiştir?
5. Bu savaşın Büyük Selçuklu Devleti ve Türk tarihindeki yeri ve önemi nedir?

⁷³ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, a.g.e, s. 218-219.

MENKIBE X

On ikinci asırda Haçlı seferlerinin en şiddetli yıllarında Suriye’de bulunan Türk Devleti’nin hükümdarı Nurettin Zengi bir rüya gördü. Sene 1162, sultanın rüyasında peygamber efendimiz üç adam göstererek:

“Nurettin! Beni bu adamlardan kurtar “buyurmuşlar. Yatağından fırlayan Sultan: “Bu rüya doğru bir rüyadır. Resulullah Efendimiz tehlikede” diye düşünerek sabahı, beklemeden sadık adamlarından yirmi kişiyi yanına aldı. Süratle giderek on altı günde Medine-i Münevvere’ye vardı. Halk sultanın bu ani ziyaretine hem sevindi hem de şaşırdı. Ertesi gün bütün şehir halkının önünden geçmesini ve halka kendi eliyle hediye dağıtacağını ilan etti. Herkes önünden gelip geçti. Sultan bu geçit sırasında rüyasında kendisine gösterilen adamları göremedi. Geçite katılmayan kimse olup olmadığını valiye sorduğunda o da Peygamberimizin kabrine yakın bir evde üç kişinin oturduğunu ve onların gelmediklerini söyledi. Sultan o üç kişiyi zorla getirtti. Gördü ki bu adamlar rüyada kendisine gösterilen kişilerdir. Derhal bunları tevkif ettirdi.⁷⁴

Sultan maiyeti ile birlikte üç kişinin kaldığı eve gittiğinde evin içinde büyük bir tünel kazıldığını, tünelin ucunun Ravza-i Mutahhara”ya iyice yaklaşmış olduğunu gördü. Üç kişiyi muayene ettirdi. Sünnetsiz ve hristiyan oldukları ortaya çıktı. Bunlar sorguya çekilince ifadelerinde yer altından Peygamber Efendimizin kabrine girip naaşı çalacaklarını ve Avrupa’ya götüreceklerini söylediler. Derhal üç kişi cezalandırıldı. Sultan Nurettin Zengi o günden sonra hainlerin zarar vermesini engellemek için Ravza-i Mutahhara’nın etrafına derin bir hendek kazdırarak kalın bir duvar ördürdü.⁷⁵

MENKIBE X’UN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Büyük Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Suriye ve çevresinde hangi devlet kurulmuştur? Bu devletin hakim olduğu yerleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 4).

⁷⁴ Mehmet Emiroğlu, *Kültürümüzün Köşe Taşları*, Konya 2001, s.73.

⁷⁵ Mehmet Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 74.

II Diğer Değerlendirme Soruları

1. Peygamberimizin mezarı hangi şehirde bulunmaktadır? Buraya ne ad verilir?
2. Haçlı seferleri en yoğun hangi yüzyılda düzenlenmiştir?
3. Sultan Nurettin Zengi niçin bir geçit töreni düzenlemiştir?
4. Sultan Nurettin Zengi, Ravza-i Mutahhara'yı korumak için nasıl bir tedbir almıştır?

MENKİBE XI

Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Süleymanşah'ın zaferden zafere koşması, düşmanlarını sindirmesi Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı emirler tarafından kıskanıldı. Suriye meliki olan Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş ve Haleb beyi Müslim Süleymanşah'ın Güneydoğu Anadolu'ya inmesini hoş karşılamadılar. Onun Suriye'yi ele geçirmesi ihtimalini düşünüyor ve bundan endişe duyuyorlardı. Bu yüzden birleşerek Süleymanşah'a savaş açtılar. Savaş esnasında bazı Türkmen beyleri Tutuş'u desteklediler. Bundan dolayı Süleymanşah'ın askerleri dağıldı. O güne kadar yenilgi yüzü görmeyen Süleymanşah teslim olmayı kabul etmedi. Kaderin çizdiği yolda yürüyeceğini söyledi ve savaş meydanından uzaklaştıktan sonra atından indi. Kalkanını yere koyup oturdu. Yetişen Tutuş'un askerleri kendisini götürmek istedikleri zaman bunu kabul etmedi ve askerler tarafından orada şehit edildi veya diğer bir rivayete göre kılıcını çekerek intihar etti.

Süleymanşah'ın son sözü şu oldu:

“Ben Türklüğüme ve şanıma yakışanı yaptım”

Süleymanşah'ın cesedi Tutuş tarafından arandı ve bulundu. Teşhisi bizzat Tutuş: “İşte bu Süleymanşah'dır” diyerek yaptı.

Kendisine cesedin başkasına ait olabileceği söylendiği zaman Tutuş:

“Burada başka ceset yoktur. Onu bacaklarından tanıdım. Biz Türklerin bacak ve ayak kısımları hep birbirine benzer. Ölümüne sebep olmakla soyumuza zulmettik” diyerek pişmanlığını dile getirdi.⁷⁶

⁷⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alparslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998, s. 75, Refik Özdek, *a.g.e.*, c.II, s. 185.

MENKİBE XI'DE KULLANILABİLECEK ÖRNEK SORULAR

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kim kurmuştur? (Amaç 34, Davranış 2)
2. Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak Anadolu'da hangi devlet kurulmuştur? Bu devletin hakim olduğu merkezleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 34, Davranış 4).
3. "Emir", "bey" ve "melik" kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 32, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Suriye Meliki Tutuş ve Haleb Beyi Müslim niçin Süleymanşah'a savaş açmışlardır?
2. Bu dönemde kullanılan savaş araç gereçleri nelerdir? Savaşta atın nasıl bir fonksiyonu vardır?
3. Tutuş, Süleymanşah'ın cesedini niçin aratmıştır?
4. Tutuş, Süleymanşah'ın cesedini nasıl tanımıştır?

B. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra atabeylikler ve irili ufaklı bir çok devletler ortaya çıktı. Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflaması üzerine Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştu. Anadolu'nun Türk yurdu olmasında, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında" Türkiye Selçuklu Devleti çok önemli bir yere sahiptir. Araştırmamız kapsamına giren Türkiye Selçuklu Devleti tarihi lise 1. sınıf (9. sınıf) tarih dersi müfredâtının VII. Ünitesinde yer almaktadır.⁷⁷ Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi konuları lise 2. sınıf (10. sınıf) Sosyal Bilimler alanının alan dersi olan Genel Türk Tarihi dersi müfredâtı içinde de bulunmaktadır.⁷⁸ Bu bölümde vereceğimiz örnekler tarih öğretmenleri tarafından Genel Türk Tarihi dersinde de yeri geldiğince kullanılabilir.

1- VII. ÜNİTE KONULARI

Ünite Adı: Türkiye Tarihi (11. – 14. Yüzyıl)

A- Anadolu'nun Fethi

1. Anadolu'ya İlk Türk Akınları

⁷⁷ Lise Ders Programları, c.I., s.98.

⁷⁸ Lise Ders Programları, c.II, s.830.

2. Malazgirt Savaşı ve Sonrası

B. Anadolu'nun Türkleşmesi

1. Türkiye'de Kurulan İlk Türk Devletleri (Danişmentliler, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Sökmenliler, Togan Arslanoğulları, İnaloğulları, Çubukoğulları, Dilmançoğulları, İnanoğulları, Tanrıvermişoğulları, Çaka Bey).

2. Türkiye Selçukluları Devleti

C. Uçlarda Hayat ve Beylikler (Osmanoğulları, Karamanoğulları, Germiyoğulları, Karesioğulları, Hamidoğulları, Eşrefoğulları, Alaiye Beyleri, Menteşeoğulları, Canik Beyleri, Sahibataoğulları, Aydınoğulları, Taceddinoğulları, Candaroğulları, Saruhanogulları vb.).

Ç. Türkiye'de Kurulan Diğer Devletler (Eretna ve Kadı Burhanettin Devletleri, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular)

D. Kültür ve Medeniyet

1. Devlet Yönetimi

2. Din ve İnanış

3. Sosyal ve İktisadi Hayat

4. Dil ve Edebiyat

5. Bilim ve Sanat.⁷⁹

2- VII. ÜNİTE HEDEF VE DAVRANIŞLARI

Lise 1. sınıf tarih dersinde Türkiye Tarihi (11.-14. yüzyıllar) adındaki VII. Ünitenin hedef davranışları şunlardır.

Amaç 41: 11. ve 14. yüzyıllar arası Türkiye tarihiyle ilgili temel kavramlar bilgisi.

Davranışlar:

1. Uc, alp, tasavvuf, derviş, ıkta, vakıf, kervansaray, ferman, ahi vb. kavram ve terimlerin tanımını söyleme ve yazma.

2. Tanımı verilen bir kavramın ne olduğunu söyleme ve yazma.

Amaç 42: Anadolu'nun Türk vatanı olmasıyla ilgili olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınlarının sebeplerini açıklama.

⁷⁹ Lise Ders Programları, c.I, s. 98.

2. Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınlarının kimler tarafından ve hangi tarihlerde yapıldığını belirtme.

3. Pasinler Savaşının sebep ve sonuçlarını açıklama.

4. Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınlarının sonuçlarını yorumlama.

5. Malazgirt Savaşı'nın sebeplerini açıklama.

6. Malazgirt Savaşı'nın kimler arasında ve hangi tarihte yapıldığını belirtme.

7. Malazgirt Savaşı'nın sonuçlarını açıklama.

8. Malazgirt Savaşı'nın Türk tarihindeki yerini ve önemini yorumlama.

Amaç 43: Malazgirt zaferinden sonra kurulan devletlerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki hizmetlerini kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Malazgirt zaferinden sonra kurulan ilk Türk devletlerinin adlarını söyleyip bunların hakim oldukları yöreleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.

2. Bu devletlerin kuruluşlarını ve kuruluş tarihlerini belirtme.

3. Bu devletlerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki hizmetlerini açıklama.

4. Bu devletlerin nasıl yıkıldığını belirtme.

Amaç 44: Türkiye Selçukluları Devleti ile ilgili belli başlı iç ve dış olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Türkiye Selçukluları Devleti kurulduğu sırada Anadolu'nun siyasî durumunu haritaya dayalı olarak açıklama.

2. Türkiye Selçukluları Devleti'nin nasıl kurulduğunu açıklama.

3. Türkiye Selçuklularının Bizans'la olan münâsebetlerini açıklama.

4. Türkiye Selçukluları ile Suriye Selçukluları arasındaki münâsebetleri açıklama.

5. Türkiye Selçukluları ile Büyük Selçuklular arasındaki münâsebetleri açıklama.

6. Haçlılar ve Haçlı seferlerinin sebeplerini açıklama.

7. Türkiye Selçukluları ile Haçlıların mücadelelerini açıklama.

8. Haçlı seferlerinin İslam dünyası ve Avrupa açısından sonuçlarını açıklama.

9. Türkiye Selçukluları'nın genişleme politikasını açıklama.
 10. Miryokefalon Savaşı'nın sebeplerini açıklama.
 11. Miryokefalon Savaşı'nın sonuçlarının Türkiye tarihindeki yerini ve önemini yorumlama.
 12. Türkiye Selçukluları'nın Moğollara karşı aldığı tedbirleri açıklama.
 13. Türkiye Selçukluları'nın Moğollara karşı Eyyubilerle işbirliği yapma isteğini açıklama.
 14. Türkiye Selçukluları ile Harzemşahlar arasındaki münâsebetleri açıklama.
 15. Köseadağ Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını açıklama.
 16. Türkiye Selçukluları ile İlhanlılar arasındaki münâsebetleri açıklama.
 17. Türkiye Selçukluları ile Memlükler arasındaki münâsebetleri açıklama.
 18. Türkiye Selçukluları Devleti'nin nasıl sona erdiğini açıklama.
- Amaç 45: Uclarda hayat ve beyliklerle ilgili tarihî olaylar bilgisi.

Davranışlar:

1. Türkiye'de ve beyliklerinin ortaya çıkma safhalarını, sebeplerini belirtme.
2. Bu beyliklerin görevlerini belirtme.
3. Ucları ve beyliklerin Türkiye'de hakim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.
4. Bu beyliklerin nasıl kurulduğunu belirtme.
5. Bu beyliklerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki hizmetlerini belirtme.
6. Bu beyliklerin nasıl yıkıldığını belirtme.

Amaç 46: Türkiye'de kurulan diğer devletlerle (beyliklerle) ilgili belli başlı tarihî olaylar bilgisi.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin hakim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.
2. Bu devletlerin nasıl kurulduğunu belirtme.
3. Bu devletlerin nasıl yıkıldığını belirtme.

Amaç 47: 14. yüzyıla kadar Türkiye'de kurulan devletlerin kültür ve medeniyet özelliklerini kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin yönetimlerinin özelliklerini açıklama.
2. Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama.
3. Bu devletlerin toprak yönetiminin özelliklerini açıklama.
4. Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.
5. Bu devletler zamanındaki dinî hayatı açıklama.
6. Bu dönemde Türk sosyal hayatının özelliklerini açıklama.
7. Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.
8. Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
9. Bu devletler zamanında bilim alanında yapılan çalışmaları açıklama.
10. Bu devletler zamanında sanat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
11. Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama.⁸⁰

3. VII. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Sultan Alparslan Malazgirt savaşından birkaç gün önce Bizans ordusu hakkında keşif yapmak üzere bir süvari birliği göndermiş ve bu birlik General Bryenos emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğratmıştı. Sultan son kez Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e (Romen Diyojen) halifenin elçisi İbnü'l Mühelban ve kumandanlarından Sav Tegin'i elçi gönderdi. İmparator, Türk elçilerini küçümseyerek karşılamıştı. O, Sultan Alparslan'ın sıkıştığını bunun için barış istediğini sanıyordu. Türk elçilerinin barış teklifine sert ve öfkeli bir şekilde şu cevabı verdi:

"Barış görüşmelerini ancak Rey şehrinde yapabiliriz. Ben Rum ülkesine yapılanları İslam ülkelerine yapmadıkça, İslam ülkelerine hâkim olmadıkça geri dönmeyeceğim. Bu sefer için muazzam paralar sarfettim, nasıl dönerim?" dedi. İmparator böylece Rey'i mutlaka ele geçireceğini imâ ettikten sonra alaylı konuşmasına devam ederek sordu:

⁸⁰ Lise Ders Programları, c.I, s. 96-98.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin yönetimlerinin özelliklerini açıklama.
2. Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama.
3. Bu devletlerin toprak yönetiminin özelliklerini açıklama.
4. Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.
5. Bu devletler zamanındaki dinî hayatı açıklama.
6. Bu dönemde Türk sosyal hayatının özelliklerini açıklama.
7. Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.
8. Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
9. Bu devletler zamanında bilim alanında yapılan çalışmaları açıklama.
10. Bu devletler zamanında sanat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
11. Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama.⁸⁰

3. VII. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Sultan Alparslan Malazgirt savaşından birkaç gün önce Bizans ordusu hakkında keşif yapmak üzere bir süvari birliği göndermiş ve bu birlik General Bryenos emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğratmıştı. Sultan son kez Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e (Romen Diyojen) halifenin elçisi İbnü'l Mühelban ve kumandanlarından Sav Tegin'i elçi gönderdi. İmparator, Türk elçilerini küçümseyerek karşılamıştı. O, Sultan Alparslan'ın sıkıştığını bunun için barış istediğini sanıyordu. Türk elçilerinin barış teklifine sert ve öfkeli bir şekilde şu cevabı verdi:

"Barış görüşmelerini ancak Rey şehrinde yapabiliriz. Ben Rum ülkesine yapılanları İslam ülkelerine yapmadıkça, İslam ülkelerine hâkim olmadıkça geri dönmeyeceğim. Bu sefer için muazzam paralar sarfettim, nasıl dönerim?" dedi. İmparator böylece Rey'i mutlaka ele geçireceğini imâ ettikten sonra alaylı konuşmasına devam ederek sordu:

⁸⁰ Lise Ders Programları, c.I, s. 96-98.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin yönetimlerinin özelliklerini açıklama.
2. Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama.
3. Bu devletlerin toprak yönetiminin özelliklerini açıklama.
4. Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.
5. Bu devletler zamanındaki dinî hayatı açıklama.
6. Bu dönemde Türk sosyal hayatının özelliklerini açıklama.
7. Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.
8. Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
9. Bu devletler zamanında bilim alanında yapılan çalışmaları açıklama.
10. Bu devletler zamanında sanat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
11. Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama.⁸⁰

3. VII. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Sultan Alparslan Malazgirt savaşından birkaç gün önce Bizans ordusu hakkında keşif yapmak üzere bir süvari birliği göndermiş ve bu birlik General Bryenos emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğratmıştı. Sultan son kez Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e (Romen Diyojen) halifenin elçisi İbnü'l Mühelban ve kumandanlarından Sav Tegin'i elçi gönderdi. İmparator, Türk elçilerini küçümseyerek karşılamıştı. O, Sultan Alparslan'ın sıkıştığını bunun için barış istediğini sanıyordu. Türk elçilerinin barış teklifine sert ve öfkeli bir şekilde şu cevabı verdi:

"Barış görüşmelerini ancak Rey şehrinde yapabiliriz. Ben Rum ülkesine yapılanları İslam ülkelerine yapmadıkça, İslam ülkelerine hâkim olmadıkça geri dönmeyeceğim. Bu sefer için muazzam paralar sarfettim, nasıl dönerim?" dedi. İmparator böylece Rey'i mutlaka ele geçireceğini imâ ettikten sonra alaylı konuşmasına devam ederek sordu:

⁸⁰ Lise Ders Programları, c.I, s. 96-98.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin yönetimlerinin özelliklerini açıklama.
2. Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama.
3. Bu devletlerin toprak yönetiminin özelliklerini açıklama.
4. Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.
5. Bu devletler zamanındaki dinî hayatı açıklama.
6. Bu dönemde Türk sosyal hayatının özelliklerini açıklama.
7. Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.
8. Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
9. Bu devletler zamanında bilim alanında yapılan çalışmaları açıklama.
10. Bu devletler zamanında sanat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
11. Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama.⁸⁰

3. VII. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Sultan Alparslan Malazgirt savaşından birkaç gün önce Bizans ordusu hakkında keşif yapmak üzere bir süvari birliği göndermiş ve bu birlik General Bryenos emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğratmıştı. Sultan son kez Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e (Romen Diyojen) halifenin elçisi İbnü'l Mühelban ve kumandanlarından Sav Tegin'i elçi gönderdi. İmparator, Türk elçilerini küçümseyerek karşılamıştı. O, Sultan Alparslan'ın sıkıştığını bunun için barış istediğini sanıyordu. Türk elçilerinin barış teklifine sert ve öfkeli bir şekilde şu cevabı verdi:

"Barış görüşmelerini ancak Rey şehrinde yapabiliriz. Ben Rum ülkesine yapılanları İslam ülkelerine yapmadıkça, İslam ülkelerine hâkim olmadıkça geri dönmeyeceğim. Bu sefer için muazzam paralar sarfettim, nasıl dönerim?" dedi. İmparator böylece Rey'i mutlaka ele geçireceğini imâ ettikten sonra alaylı konuşmasına devam ederek sordu:

⁸⁰ Lise Ders Programları, c.I, s. 96-98.

Davranışlar:

1. Bu devletlerin yönetimlerinin özelliklerini açıklama.
2. Bu devletlerin askerî teşkilatlarının özelliklerini açıklama.
3. Bu devletlerin toprak yönetiminin özelliklerini açıklama.
4. Bu devletlerin hukuk sistemlerinin özelliklerini açıklama.
5. Bu devletler zamanındaki dinî hayatı açıklama.
6. Bu dönemde Türk sosyal hayatının özelliklerini açıklama.
7. Bu devletlerin ekonomileriyle ilgili temel özellikleri açıklama.
8. Bu devletler zamanında dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
9. Bu devletler zamanında bilim alanında yapılan çalışmaları açıklama.
10. Bu devletler zamanında sanat alanında yapılan çalışmaları açıklama.
11. Bu devletlerden günümüze neler kaldığını açıklama.⁸⁰

3. VII. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Sultan Alparslan Malazgirt savaşından birkaç gün önce Bizans ordusu hakkında keşif yapmak üzere bir süvari birliği göndermiş ve bu birlik General Bryenos emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğratmıştı. Sultan son kez Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e (Romen Diyojen) halifenin elçisi İbnü'l Mühelban ve kumandanlarından Sav Tegin'i elçi gönderdi. İmparator, Türk elçilerini küçümseyerek karşılamıştı. O, Sultan Alparslan'ın sıkıştığını bunun için barış istediğini sanıyordu. Türk elçilerinin barış teklifine sert ve öfkeli bir şekilde şu cevabı verdi:

"Barış görüşmelerini ancak Rey şehrinde yapabiliriz. Ben Rum ülkesine yapılanları İslam ülkelerine yapmadıkça, İslam ülkelerine hâkim olmadıkça geri dönmeyeceğim. Bu sefer için muazzam paralar sarfettim, nasıl dönerim?" dedi. İmparator böylece Rey'i mutlaka ele geçireceğini imâ ettikten sonra alaylı konuşmasına devam ederek sordu:

⁸⁰ Lise Ders Programları, c.I, s. 96-98.

İmparator:

“Sultan ne istediğini söylesin” dedi. Sultan Alparslan:

“10 milyon dinar...” İmparator:

“Hayatımı bağışladığın takdirde Rum mülkünü bile istemekte haklısın. Lâkin başlarına geçtiğimden beri ordular sevketmek, savaşlar yapmak için Rum’un hazinesini sarfettim, mallarına el koydum, halkımı fakir düşürdüm... Sultan Alparslan, imparatorun sözlerinin doğruluğuna inanıyordu. Bin beş yüz dinarda anlaştılar. Aralarında bir antlaşma imzaladılar. Sultan Alparslan imparatoru belli bir mesafeye kadar uğurladı. Sivas’a kadar imparatorun yanına muhafızlar verdi.⁸⁵

MENKIBE II’NİN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “İmparator”, “naib” ve “sultan” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).

2. Malazgirt Savaşı’nı kim kazanmıştır? Savaşın sonuçları nelerdir? (Amaç 42, Davranış 7) Bu savaşın Türk tarihindeki yeri ve önemi nedir? (Amaç 42, Davranış 8).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Alparslan’ın Bizans İmparatoruna karşı sergilediği tutumu Türk devlet adamlarının erdem ve faziletleri açısından değerlendiresek hangi neticeleri çıkarabiliriz?

2. Sultan Alparslan imparatora niçin “Kendini satın al” demiştir?

3. O dönemde hangi para kullanılmaktaydı?

4. Sultan Alparslan niçin imparatora söylemiş olduğu paradan daha aşağı bir fiyatta antlaşma imzalamıştır?

MENKIBE III

Bağdad halifesi Sultan Alaaddin Keykubad’a Şeyh Şihabeddin Suhreverdi’yi elçi göndermişti. Sultan, Baha Veled ile başkent yakınındaki Gevale kalesine gitmişti. Elçiye kaleye getirmelerini emretti. Elçiye kalede izaz ve ikramda bulunuldu. Sultan o gece bir rüya gördü. Rüyasını Şeyh Suhreverdi ve Baba Veled’e anlattı.

⁸⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.31., Refik Özdek, a.g.e., c.II, s. 181.

“Rüyamda başımın altından, göğsümün gümüşten, göbeğimin aşağısının tamamen tunçtan, kalçamın kurşun, iki ayağımın da kalaydan olduğunu gördüm” dedi. Rüya yorumcuları bu rüya karşısında hayrete kaldılar. Baha Veled’e rüyayı tabir etmesini rica ettiler. Baha Veled:

“Sen dünyada oldukça insanlar rahat, temiz yaşayacaklar ve altın gibi kıymetli olacaklar. Senin ölümünden sonra, senin oğlunun zamanı senin zamanına nisbetle gümüş derecesine, ondan sonra oğlunun oğlu zamanında tunç mertebesine düşecekler alçak ve haris insanlar başa geçecekler. Saltanat üçüncü batına geldiği vakit her taraf karışacak, halk arasında dürüstlük ve vefa kalmayacak. Dördüncü ve beşinci batına eriştiği vakit Selçuklu ailesi zevale uğrayacak küçükler büyüklerin yerine geçecek her tarafta harîcîler ortaya çıkacak Moğol istilası dünyayı harabeye çevirecek...” dedi. Orada bulunanların hepsi ağladı. Bu rüya Baha Veled’in tabir ettiği gibi çıktı.⁸⁶

MENKIBE III’İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Halife”, “elçi” ve “harîcî” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 42, Davranış 1).

II Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Alaaddin Keykubad, zamanında halifelik hangi sülalenin elindeydi? Halife hangi şehirdeydi?
2. Sultan Alaaddin Keykubad dönemi ile ondan sonra gelen sultanlar dönemini karşılaştırsak nasıl bir sonuca varabiliriz?
3. Selçuklu ailesi hangi olaydan sonra zevale uğrayacaktır?
4. Türkiye Selçuklu devletinin başkenti neresidir? Gevale kalesi hangi şehirdedir?

MENKIBE IV

Sultan Alaaddin Keykubad Beyşehir Gölü kenarındaki Kubadabad Sarayı’nda dinlenirken bir gün dolaşmaya çıkmış saraydan epey uzaklaşmıştı. Bakmış, ihtiyar, fakir, birisi bir merkebe odun yüklemiş Beyşehir’e satmağa götürmekte. Ama merkebi bakımsızlıktan çok zayıf düşmüş zor yürümektedir. Adam tam sultanın yanına yaklaşırken merkebi tökezlemiş odunları dökülmüş.

⁸⁶ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.I, s.208, 209.

Sultan yardım isteyip istediğini sormuş. İhtiyar çok memnun olacağını ve dua edeceğini söylemiş, sultan yardım etmiş hayvanı yüklemişler. İhtiyar da dua ederek yoluna devam etmiş. Sultan Alaaddin Keykubad geri dönmüş muhafızlarına ihtiyar bir köylünün gelmekte olduğunu onu yanına getirmelerini söylemiş. Biraz sonra ihtiyarı huzura çıkarmışlar. İhtiyar sultanı görünce:

“Eyvah ben ne yapmışım? Koca sultana hizmet ettirmişim” diye çok hayıflanmış. Sultan Alaaddin Keykubad ihtiyara odunları kaç akçeye satabileceğini sormuş bunun üzerine ihtiyar:

“Odunlarım on bin akçe eder” demiş. Askerler ihtiyara:

“Sen şaşırdın mı? On akçe bile etmez” demeleri üzerine ihtiyar:

“Evet odunlarım on akçe bile etmez ama bunlara öyle bir el değdiki aslında bunların her biri yüz akçe eder, çünkü onlara sultanlar sultanının elleri değdi. Aç ölürüm de onları nâdânlara vermem”. Bu söz sultanın hoşuna gitti. İhtiyarı orada dünyanın en zenginlerinden yaptı. Böylelikle ihtiyar odun kesip taşımaktan kurtuldu.⁸⁷

MENKIBE IV’ÜN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Türkiye Selçuklu Devleti hangi paraları kullanmıştır? (Amaç 47, Davranış 7).
2. Türkiye Selçuklularında sultan-halk ilişkisi hakkında nasıl bir sonuca varabiliriz? (Amaç 47, Davranış 6).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Kubadabad sarayı nerededir?
2. Kubadabad sarayı hangi amaçla kullanılmaktaydı?
3. İhtiyar köylü niçin odunlarını pahalı satmak istemiştir?
4. Sultan Alaaddin Keykubad’ın köylüye karşı davranışına bakarak Türk devlet adamlarının erdem ve faziletleri hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?
5. Beyşehir Gölü’nü harita üzerinde gösterin.

⁸⁷ Mehmet Emiroğlu, a.g.e., s. 214.

MENKIBE V

Sultan Alaaddin Keykubad'ın annesi Ümmühan Hatun günlerinden bir gün bir rüya gördü. Rüyasında heybetli, güçlü bir kişi:

“Ey hatun! Ben ol Âl-i Resulüm Diyâr-ı Rum’u aldım. Doksan yıl gazilik ettim. Mesihiye Kalesi’nde şehit oldum. Gel beni ziyaret et üzerime bir türbe yap...” Ümmühan Hatun rüyayı oğluna anlattı. Mesihiye Kalesi’ne doğru yola çıktı.

Hacı Emre Köyü’nden Kutluca Çoban o devirlerde harap bir halde bulunan Mesihisiye Kalesi etrafında koyunlarını otlatırdı. Bir gün koyunlarını otlatırken, koyunların bir yere gelince yürümediklerini sanki önlerindeki toprağa basmak istemediklerini farkettiler. Bir denedi, iki denedi fakat gördü ki hiçbir koyun o yere ayak basmıyor. Ertesi gün belki unutmuşlardır diye sürüyü dün işaretlediği topraktan geçirmek istedi ama nafile...Yine aynı yerde koyun otlatırken gökten bir nur dalgasının koyunların asla çiğnemediği o yere doğru indiğini gördü. Kutluca Çoban gördüklerini Mesihiye beyine anlattı. Bey hemen o yerin etrafına bir duvar çevirdi.

O sıralarda Ümmühan Hatun’un kervanı geldi. Ümmühan Hatun kale beyine “Bu kale civarında bir ziyaretgâh var mıdır?” diye sordu. Bey, çobanın gördüklerini anlattı. Ümmühan Hatun anlatılanları bir de çobandan dinledi. “Gördüğüm rüya rahmanî ise bir defa daha göster” diye Allah’a dua etti. Ümmühan Hatun yine aynı kişiyi rüyasında gördü. Heybetli kişi: “Ol gördüğün benim! Seyyid Battal Gazi’yim Türbemi sen yaptır...” dedi. Hemen ertesi gün Selçuklu Hatunu’nun emriyle Selçuklu ülkesinde ne kadar usta, sanatkâr varsa hepsi Mesihiye Kalesi’ne çağrıldı. Ümmühan Hatun buraya bir türbe yaptırdı.⁸⁸

MENKIBE V’İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Hatun”, “türbe” ve “kale” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).
2. Türkiye Selçuklu Devletinde padişah annelerine ne ad verilir?
3. Bu menkıbeden kadının Türkiye Selçuklu Devleti’ndeki yeri ve önemi hakkında ne gibi sonuçlar çıkarabiliriz? (Amaç 47, Davranış 1,6).

⁸⁸ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari*, Fatış Yayınevi, İstanbul 1958, s.48.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan Alaaddin Keykubad'ın annesi kimdir?
2. Seyyid Battal Gazi'nin Anadolu'nun fethi yönündeki faaliyetleri nelerdir?
3. Türkiye Selçuklu Devleti sarayındaki hatunların İslami şahsiyetlere bakış açıları nasıldır?

MENKİBE VI

Celaledin Harzemşah'ın geldiğini haber alan Sultan Alaaddin Keykubad Baha Veled'in türbesini ziyaret ederek dua etti. Harzemşah Erzurum'a yaklaşıncı Harzemşah'ın durumunu anlamak için elbisesini değiştirerek birkaç adamı ile Harzemşah'ı karşılamaya hazırlandı. Harzemşah ordusuna katıldı. Harzem emirleri onların kim olduklarını sorunca:

“Biz bu diyarın Türklerindeniz. Erzurum'un dağ nahiyelerinde oturuyoruz. Atalarımız Ceyhun Nehri civarındandı. Sultan Alaaddin Keykubad bizden yüz çevirdi. Biz de Harzem askerlerinin gelmesini bekliyoruz, bu sayede onun zulmünden kurtulabiliriz...” diye size katıldık.

Harzemşah bu haberi alınca sevindi. Onlar için hususi sofrı kurdurdu. Emirler, vezirler ve devlet erkânı yerini aldı. Misafirler huzura kabul edildi. Sultanın önüne baş koydular ve getirdikleri atları da ona hediye ettiler. Misafirler için çadırlar kuruldu en iyi şekilde ağırlandılar. O gece Celaledin Harzemşah kendi kendine: “Her nereden geçtimse bütün halk ondan razı idi. Bu birkaç Türk acaba ondan neden şikayet ettiler? Alaaddin'in bu tarafa geldiği duyuluyor. Bunlar onun casusu olmasın. Durumu tetkik etmek lâzım” diye düşündü. Erzurum melikini yanına çağırdı. Melik: “Yarın durumu inceleyelim” dedi. Sultan Alaaddin Keykubad o gece rüyasında Baha Veled'i gördü. Baha Veled Sultan Alaaddin Keykubad'a: “Kalk hemen atına bin...” dedi. Sultan Alaaddin kendi kendine: “Yarın da duralım sonra gideriz” diyerek tekrar uykuya daldı. Rüyasında tekrar Baha Veled'i gördü. Baha Veled asasını göğsüne vurarak: “Ne uyuyorsun?” dedi. Sultan Alaaddin Keykubad rüyadan korktu. Hemen adamlarını uyandırıp yola çıktılar. Sabah erkenden Celaledin Harzemşah misafirlerin etrafına muhafızlar yerleştirdi. Sabah olunca çadırlara baktıkları zaman misafirlerin gitmiş olduklarını gördüler. Hemen yakalamak için peşlerine düştüler. Erzincan'ın Yassıçemen mevkiinde Harzemşahla, Sultan

Alaaddin muharebe yaptılar. Savaş esnasında bir rüzgar esti. Sultan Alaaddin'in askerleri tarafındaki tozu toprağı Harzem askerleri üzerine saçtı. Sultan Alaaddin Keykubad kesin zafere ulaştı.⁸⁹

MENKIBE VI'NİN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Emir”, “vezir”, “melik” ve “türbe” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).
2. Sultan Alaaddin Keykubad zamanı Türkiye Selçuklu Devleti-Harzemşahlar arasındaki münâsebetleri değerlendirin. (Amaç 44, Davranış 14).
3. Harzemşahlar Devleti nerelerde hâkim olmuştur? Hâkim olduğu yerleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 46, Davranış 1).

II Diğer Değerlendirme Soruları:

1. Yassıçemen Savaşı kimler arasında yapılmıştır? Savaşın sonuçları nelerdir?
2. Harzemşahlar devletinin en ünlü sultanı kimdir?
3. Sultan Alaaddin Keykubad niçin Harzemşah'ın ordusuna katılmıştır? Harzemşahlar tarafından nasıl karşılanmıştır?
4. Sultan Alaaddin Keykubad niçin acele olarak Harzemşahlardan ayrılmıştır?
5. Baha Veled kimdir?
6. Erzurum, Erzincan, Ceyhun Nehri ve Yassıçemen'i harita üzerinde gösterin.
7. Celaleddin Harzemşah önce Sultan Alaaddin Keykubad'a iyi davranmış sonra niçin askerlerine onu yakalamalarını emretmiştir?

MENKIBE VII

Mevlana'nın müridlerinden Celaleddin-i Kassab'ın işi Arap atları satın alıp onları yetiştirip büyüklere satmaktır. Başından geçen bir olayı şöyle anlatır:

“Mevlana hazretlerine bir hâl geldi. sarığını kırk gün Araplar gibi sardı. Bir gün tavlaya girip: “Falan cins atı eyerle” dedi. Hayretle atı eyerleyip önüne getirdim. Ata binerek Kible'ye doğru hareket etti. Ben: “Bu kulun da gelsin mi?” dedim. O da: “Himmetinle bana yardım et” dedi. Geceleyin toz toprak içinde döndüğünde at

⁸⁹ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.I, s.213-215.

incelmiş, iki büklüm olmuştu. İkinci gün yine geldi. Evvelkinden daha iyi bir at istedi. Akşam namazında geldi. At iyice zayıflamış çengel gibi olmuştu. Ben bir şey diyemedim. Üçüncü gün yine geldi, yine akşam namazında döndü. Ben bu hâli Mevlana hazretlerine sormadım. Birkaç gün sonra bir kervan geldi. Kervandakiler Moğol askerlerinin Halifeyi öldürüp Şam şehrini kuşattığını söylediler. Mevlana'nın İslam askerlerine yardım ettiğini, Moğol askerlerini kırdığını kendi gözleri ile gördüklerini söylediler. Ben durumu anlamak için Mevlana Hazretlerine geldim. Bu durumu ona sordum. Mevlana: “Evet, Celaledin” dedi.⁹⁰

MENKIBE VII'NİN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Halife”, “mürid” ve “sarık” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Menkıbeye bakarak o dönemde insanların geçimlerini nasıl sağladıklarını söyleyebiliriz?

2. Mevlana Hazretleri niçin hergün bir ata binip Kible tarafına gidiyor.

3. Celaledin Kassab Mevlana Hazretlerinin nereye gittiğini nasıl öğrendi?

4. O dönemde halifelik kimin elindeydi? Halifeyi kimler öldürdü?

5. Şam şehrini harita üzerinde gösterin.

6. Moğollar İslam dünyasına ne gibi zararlar vermişlerdir?

MENKIBE VIII

Sultan İzzeddin Keykavus saltanatının ilk günlerinde Hz. Mevlana'nın velayetinin büyüklüğünden habersizdi. Sultan, bir gün bir oyun düşündü. Bir gün gördüğü bir yılan yavrusunu tutup altın bir hokka içine koydu. Ağzını da iyice mühürledi. Sonra getirip onu vezir ve emirlere göstererek:

“Bu hediyeyi bana İstanbul tekfuruna bir çok hediyelerle birlikte gönderdi. “Eğer sizin dininiz hak ise bilginleriniz bu hokkada ne olduğunu söylesinler, ben de haraç vermeği üzerime alayım! Yoksa benden zerre alamazsınız” demektedir. Çare nedir?” diye sordu.

Vezirler ve ileri gelenler hokkayı alıp baktılar ve hokkanın sırrı karşısında hayrete düştüler.

⁹⁰ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.I, s. 264-265.

“Şaşılacak şey! Bunu âlimlere gösterelim bakalım ne diyecekler?” diye sonra bu hokkayı Konya âlimlerine takdim ettiler. Herkes baktı ama kimse sırrı çözemedi. İş çıkmaza girince Vezir Şemseddin:

“Ey sultanım! Mevlana’ya gidelim ve bu sırrın ne olduğunu ondan soralım” dedi. İleri gelenler atlara binip Mevlana Hazretleri’nin huzuruna çıktılar. Sultan İzzeddin Keykavus hokkayı getirip Hazret-i Pir’in önüne koydu ve dedi:

“Ey alem şeyhi sizden bu hokkanın sırrını çözmenizi diliyoruz. Mevlana yanında bulunan şeyh Selahaddin Zerkubi’ye dönerek:

“Şeyhimiz Selahaddin bu hokkanın sırrını açıklasın” dedi. Şeyh gözlerini Sultan İzzeddin’in gözlerine çevirerek derin derin baktı:

“Ey devletlü Sultan! Bu biçâre hayvanı niçin bu hokkaya hapsettin? Bu yılan yavrusunu ne sebeple yanına aldın? Allah’ın velilerini imtihana tutmak eksikliktir” dedi. Sultan İzzeddin’in yüreğinde şimşekler, çaktı. Hemen orada yaptıklarından pişman olup Mevlana’nın eteklerine kapanıp mürid oldu.⁹¹

MENKİBE VIII’İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Tekfur”, “haraç”, “vezir”, “emir”, “şeyh” ve “mürid” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan İzzeddin Keykavus döneminde Konya’nın ileri gelen âlimi kimdir?

2. Sultan İzzeddin Keykavus Mevlana’yı nasıl bir imtihana tabi tutmuştur?

3. Sultan İzzeddin Keykavus niçin pişman olmuştur?

4. Hokkanın sırrını kim çözmüştür?

5. Konya şehrini harita üzerinde gösterin.

6. Mevlana Hazretleri’nin kabri hangi şehirdedir?

MENKİBE IX

Beylerbeyi (Melik’ül-ümerâ) Eşrefoğlu Mübarizzeddin Çelebi Mehmet Bey Ulu Arif Çelebi’yi Beyşehir’de misafirliğe davet etmişti. Ulu Arif Çelebi’ye türlü

⁹¹ Mustafa Necati Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Evliyalari*, c.II, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1989, s. 133-134., Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c.I, s. 289-292.

hizmetlerde bulundu, oğlu Süleymanşah'ı hizmetine verdi, ona mürid yaptı, Çelebi Mehmet Bey:

“Bu çocuğun sonu ne olacak?” diye sordu. Ulu Arif Çelebi:

“Sizden sonra bu vilayet bu çocuğun elinde harap olacak. Bu topluluk onun ayakları altından dağılıp gidecek ve sonunda onu bu göle atıp yok edecekler” dedi. Baba ağlamaya başladı ve:

“Yazık!... Bu çocuğun hiç şansı yok başkanlığa ve başbuğluğa da hiç layık değildir...” dedi. Çocuk, Ulu Arif Çelebi'nin buyurduğu gibi oldu. Timurtaş Beyşehir'i fethetti. Memleketi yağma etti. Birkaç gün sonra Süleymanşah'ı göle attılar. Memleketi tamamen harap oldu.⁹²

MENKİBE IX'UN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Beylerbeyi” kavramını açıklayıp tarihî anlam taşıyan bir cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).
2. Türkiye Selçuklu Devleti dağılmaya başladıktan sonra kurulan Eşrefoğlu Beyliği nerelerde hâkim olmuştur? Bu merkezleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 45, Davranış 3).
3. Eşrefoğlu Beyliği'nin kurucusu kimdir? (Amaç 45, Davranış 4).
4. Eşrefoğlu Beyliği nasıl yıkılmıştır? (Amaç 45, Davranış 6).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Menkıbeye bakarak Ulu Arif Çelebinin kişiliğini nasıl açıklayabiliriz?
2. Eşrefoğlu Süleymanşah kim tarafından, nasıl öldürülmüştür?
3. Mübarizzedin Çelebi Mehmed Bey'in âlim ve şeyhlere karşı tutumu nasıldır?

MENKİBE X

Ulu Arif Çelebi, Birgi şehrine geldiği vakit Aydınoğlu Mübarizeddin. Mehmet Bey henüz oraları fethetmemişti. Mübarizeddin Mehmet Bey Alişiroğlu'nun subaşlarından biri idi. Bir gece Ulu Arif Çelebi'yi ziyarete geldi. ondan yardım istedi. Çelebi hazretleri de elindeki çomağı ona verip: “Kim sana karşı koyarsa ve senden kaçarsa onun başını bu çomakla yar. Bu vilayet ve Hüdüvendigar vilayetlerinden bir çoğu senin eline geçecek ve senin ahfâdına bir çok fetihler nasib

⁹² Ahmet Eflaki, a.g.e., c.II, s. 520-521.

olacak” buyurdu. Çelebi’nin söylediği memleketleri aldı. Oraları kendi mülkü yaptı. Bütün evladı samimi gazilerden oldular. Onun ahfâdından Gazi Umur Paşa birkaç defa denizde sıkışmış, sıkışık bir vaziyette iken Mevlana Hazretleri’nin şeklinin denizin üzerinden geldiğini ve geminin burnunu mübarek eli ile tutup onu batmaktan ve yok olmaktan kurtardığını görmüştü. Umur Paşa savaşlarından birkaç tanesinde Ulu Arif Çelebi’nin yardıma gelip kâfirlerle savaştığı ve onları yendiğini de gördü Mehmed Bey’in ahfadından olan Umur Paşa Ulu Arif Çelebi’nin kerâmetinde belirttiği gibi bir çok fetihlerde bulundu ve sonunda şehit oldu.⁹³

MENKIBE X’UN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Subaşı” ve “gazi” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 41, Davranış 1).
2. Türkiye Selçuklu Devleti dağılmaya başladıktan sonra kurulan Aydınoğlu Beyliği’nin hakim olduğu merkezleri harita üzerinde gösterin (Amaç 45, Davranış 3).
3. Aydınoğlu Beyliği’nin kurucusu kimdir? (Amaç 45, Davranış 4).
4. Bu menkıbeye bakarak Aydınoğlu beyliğinin askerî kuvvetleri hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz? (Amaç 47, Davranış 2).
5. Aydınoğlu Beyliği’nin Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması yönünde ne gibi faaliyetleri olmuştur? (Amaç 45, Davranış 5).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Birgi, Hüdavendigâr vilayetleri günümüzde hangi şehirlerdir?
2. Mevlana Hazretleri, Umur Paşa’ya nasıl yardım etmiştir?
3. Ulu Arif Çelebi’nin kerâmeti nasıl gerçekleşmiştir?

⁹³ Ahmet Eflaki, a.g.e., c.II, s. 544-546.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİSE 2 (10. SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

A. OSMANLI DEVLETİ TARİHİ (1300-1600)

Araştırmamızın kapsamına giren Osmanlı Devleti Tarihi (1300-1700) yani Kuruluştan Karlofça Antlaşması'na kadar geçen süre iki ünite de geçmektedir. Biz de araştırmamızı (1300-1600) ve (1600-1700) olmak üzere iki bölüme ayırmayı uygun bulduk. (1300-1600) dönemi Lise 2 (10. sınıf) tarih dersi programının I. ünitesinde geçmektedir.⁹⁴ Aynı bölüm lise 3 (11. sınıf) Sosyal Bilimler Alanının alan dersi olan Osmanlı Tarihi dersinde I. ve II. Ünite konularında da yer almaktadır.⁹⁵ Tarih dersi için verdiğimiz bu örnekler yeri geldikçe tarih öğretmenlerince alan dersi olan Osmanlı Tarihi dersinde de kullanılabilir. Araştırmamızda Osmanlı Devleti'nin siyasî tarihine yönelik verdiğimiz bu örnekler; V. Ünite (Osmanlılarda Devlet Yönetimi), VI. Ünite (Osmanlı Toplumu), VII. Ünite (Osmanlı Ekonomisi), VIII. Ünite (Osmanlılarda Kültür ve Sanat), IX. Ünite (Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim) konularında da menkıbenin içeriğine göre kullanılabilir.

Mesela: Yavuz Sultan Selim Han döneminde verdiğimiz, Kemalpaşa zâde'nin atından çamur sıçraması ve Yavuz Sultan Selim'in bunu hocasına saygıdan dolayı ölünce mezarının üstüne örtülmesini vasiyet etmesi ile ilgili menkıbe Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim (IX ünite) adlı ünite de rahatlıkla kullanılabilir.

1. I. ÜNİTE KONULARI

Ünite Adı: Osmanlı Siyasî Tarihi (1300-1600)

A. 14. Yüzyılın Başında Yakındoğu ve Avrupa (Haritaya Dayalı olarak İlhanlılar, Altın Orda, Memlükler, Bizans ve Avrupa'daki diğer devletlerin siyasî durumları ele alınacak özellikle Balkanlar'ın ve Anadolu'nun siyasî durumu ve sosyal yapısı kısaca belirtilecek. Tarih I dersinin son ünitesindeki konular hatırlatılacaktır.)

B. Kayılar Söğüt'te

1. Kayı Boyu ve Osmanlı Ailesi

2. Kayıların Anadolu'ya Gelişi ve Yerleşmesi

⁹⁴ Lise Ders Programları, c.I, s. 106-107.

⁹⁵ Lise Ders Programları, c.II, s. 861-862.

C. Yeni Bir Devlet Doğuyor

1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

2. Sakarya Havzası ve Marmara Bölgesi'ni Genişleten (Koyunhisar Savaşı, Bilecik ve Bursa'nın Fethi, Maltepe Savaşı, İzmit ve İzmit'in Fethi).

3. Adalar Denizi'nde Gaza'nın devr alınması (Karesi Beyliği'nin Alınması, Aydınoğulları ile Münâsebetler Rumeli'ye Geçiş).

4. Osmanlıların Rumeli'de Kuşatılması ve Balkan Kavimleri ile İlk Temaslar

1. Bizans-Batı Bağlantısının Kesilmesi

a. Edirne'nin Fethi

b. Çatalca'ya Kadar Olan Yerlerin Ele Geçirilmesi

c. İstanbul'un Kuşatılması

2. Balkanlar'da Genişleme (Sırp Sındığı, Çirmen, I. Kosova ve Niğbolu Savaşları).

D. Osmanlıların Anadolu'da Türk Siyasî Birliğini Kurması (Balkanlarda fethedilen yerlere paralel olarak Anadolu'da da alınan yerler belirtilecek. Osmanlı-Memlûk rekâbeti ve diğer Türk beylikleriyle olan münâsebetler üzerinde durulacak)

E. Ankara Savaşı'ndan İstanbul'un Fethine

1. Ankara Savaşı

2. Kardeşler Arası Taht Kavgaları

3. Anadolu'da Siyasî Birlik Yeniden Sağlanıyor

4. Balkanlar'da Sarsılan Hakimiyetin Pekiştirilmesi (Bu başlık altında Balkanlar'ın doğrudan Osmanlı topraklarına katılması belirtilecek. Edirne-Segedin Antlaşması, Varna Savaşı, İkinci Kosova Savaşı anlatılacaktır.)

F. Fatih ve Fetihler

1. İstanbul'un Fethi

2. Bizans'ı Diriltme Umutlarının Söndürülmesi (Mora, Amasra, Trabzon'un fethi)

3. Balkanlar'da Fetihlerin Devam Ettirilmesi (Sırbistan, Eflak, Boğdan Bosna-Hersek ve Arnavutluk'un alınması).

4. Anadolu'da Hâkimiyet Mücadelesi (Sinop'un alınması Akkoyunlular, Karamanoğulları ve Memlûkler ile mücadele)

5. Denizlerde Kazanılan Başarılar (Doğu Akdeniz Adaları'nın alınması, Venediklilerle savaş Kırım'ın Osmanlılara bağlanması, Yunan adalarının alınması ve İtalya seferi).

G. İslam Dünyası Liderliğine (II. Bâyezîd ve Yavuz Dönemleri)

1. Osmanlı-İran Münâsebetleri

2. Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri

3. Türk Denizciliğinin Yükselmesi ve Denizlerde Hâkimiyet Mücadelesi (Osmanlı-Venedik Savaşı, Kili, Akkerman, Modon ve Koron'un alınması)

H. Osmanlılar Zirvede (Kanuni ve sonrası)

1. Avrupa'da Genişleme

a. Osmanlı-Macar Münâsebetleri (Belgrad'ın fethi, Mohaç Savaşı Macaristan'ın Fethi)

b. Osmanlı-Avusturya Münâsebetleri (I. Viyana kuşatması, Alman seferi, Zigetvar seferi).

c. Osmanlı-Fransız Münâsebetleri (Fransa'ya tanınan ticarî imtiyazlara kısaca yer verilecek).

Ç. Doğu Avrupa'da Gelişmeler (Osmanlı-Lehistan, Osmanlı-Rusya münâsebetleri)

d. Avrupa Devletlerinin Siyasî Münasebetlerinde Osmanlı Devletinin Rolü.

2. Akdeniz'de Üstünlük Sağlanıyor (Rodos'un Fethi, Barbaros'un Osmanlı Hizmetine girmesi, Cezayir'in Osmanlı ülkesine katılması Preveze deniz zaferi, Barbaros'un Batı Akdeniz'de faaliyetleri, Trablusgarp'ın alınması, Cerbe Deniz Savaşı, Sakız Adası'nın fethi, Malta Adasının kuşatılması, Kıbrıs'ın fethi, İnebahtı Deniz savaşı, Tunus'un alınması, Fas'ın Osmanlı himâyesine alınması)

3. Doğuda Gelişmeler

a. Osmanlı-İran Münâsebetleri (1577-1590 savaşları sonuna kadar)

b. Hind Okyanusu'nda Üstünlük Sağlama Mücadelesi (Deniz seferleri, Kızıldeniz, Habeşistan ve Yemen siyaseti).⁹⁶

⁹⁶ Lise Ders Programları, c.I, s. 106-107.

2. I. ÜNİTE HEDEF VE DAVRANIŞLARI

I. Ünitenin hedef ve davranışları şunlardır:

Amaç 1: 1300-1600 yılları arası Osmanlı tarihi ile ilgili temel kavramlar bilgisi.

Davranışlar:

1. Alp, hanedan, tekfur, vayvoda, balyos, Fetret Devri, iskân, hac fetihnâme, amannâme vb. kavramların tanımını söyleme yazma.

2. Tanımı verilen bir kavramın ne olduğunu söyleme yazma.

Amaç 2: 14. yüzyıl başında Yakındoğu ve Avrupa'nın siyasî durumunu kavrayabilme.

Davranışlar:

1. 14. yüzyıl başında Yakındoğu ve Avrupa'daki belli başlı devletlerin (İlhanlılar, Altın Orda, Memlükler, Bizans ve Avrupa'daki diğer devletler) hâkim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösterme.

2. İlhanlılar'ın Anadolu'daki tesirlerini açıklama.

3. Altın Orda Devleti'nin kuruluş ve yıkılışıyla ilgili olayları açıklama.

4. Memlüklerin Anadolu'daki siyasî durumunu açıklama.

5. Balkanlar'daki ve Avrupa'nın diğer bölgelerindeki devletlerin siyasî durumunu açıklama.

6. Anadolu'nun siyasî ve sosyal durumunu açıklama.

Amaç 3: Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili belli başlı tarihi olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Osmanlı ailesinin menşeiini açıklama.

2. Kayıların Anadolu'ya gelişini ve yerleşmesini açıklama.

3. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili gelişmeleri açıklama.

Amaç 4: 14. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genişlemesi ile ilgili belli başlı tarihî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Osmanlıların Sakarya havzası ve Marmara bölgesi ile ilgili yayılma siyasetini açıklama.

2. Koyunhisar ve Maltepe savaşlarının sebep ve sonuçlarını açıklama.

3. Bilecik, İznik, Bursa ve İzmit'in fethinin önemini açıklama.
4. Karesi ve Aydınogulları beyliklerinin Osmanlı topraklarına katılmasının sonuçlarını açıklama.
5. Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişinin önemini açıklama.
6. Osmanlıların Rumeli'de Bizans ve Balkan kavimleri ile ilk temaslarını belirtme.
7. Osmanlıların Rumeli'de uyguladığı iskân siyasetini açıklama.
8. Osmanlıların Balkanlar'da genişlemek için yaptığı savaşların sebep ve sonuçlarını açıklama.
9. Osmanlıların Anadolu beyliklerine karşı takip ettiği siyaseti ve Anadolu'da siyasî birliği kurma çabalarını açıklama.
10. Memlûklerin Anadolu siyasetini açıklama.

Amaç 5: Ankara Savaşı'ndan İstanbul'un fethine kadar geçen sürede cereyan eden belli başlı tarihî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Ankara Savaşı'nın ne zaman ve kimler arasında olduğunu belirtme.
2. Ankara Savaşı'nın sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
3. Fetret Devri ile ilgili olayları açıklama.
4. Fetret Devri'nden sonra Anadolu'da siyasî birliğin yeniden nasıl kurulduğunu açıklama.
5. Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti ile ilgili belli başlı siyasî olayları açıklama.

Amaç 6: Fatih dönemi ile ilgili belli başlı tarihî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. İstanbul'un fethinin sebeplerini ve önemini açıklama.
2. Bizans'ı diriltme çabalarının nasıl bertaraf edildiğini açıklama.
3. Bu dönemde Balkanlar'da fethedilen toprakların adlarını söyleme ve harita üzerinde gösterme.
4. Anadolu'nun siyasî birliğini yeniden kurma çabalarını açıklama.
5. Bu dönemde denizlerde yapılan fetihleri sebep ve sonuçlarıyla açıklama.

Amaç 7: II. Bâyezîd ve Yavuz dönemlerinde belli başlı tarihî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. II. Bâyezîd dönemindeki Osmanlı-Memlûk savaşlarının sebep ve sonuçlarını açıklama.
2. Yavuz'un Mısır seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
3. Safevilerin Anadolu'ya yönelik siyasetini ve bunun sonuçlarını açıklama.
4. Yavuz'un doğu siyasetini açıklama.
5. Çaldıran Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını açıklama.
6. Türk denizciliğinin yükselmesi ile ilgili gelişmeleri açıklama.
7. II. Bâyezîd döneminde denizlerde kazanılan başarıların sebep ve sonuçlarını açıklama.
8. II. Bâyezîd döneminde Musevilerin Osmanlı Devleti'ne sığınmalarını açıklama.

Amaç 8: Kanuni döneminde Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki münasebetleri kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Belgrad'ın fethinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
2. Mohaç Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını açıklama.
3. Birinci Viyana kuşatmasının sebep ve sonuçlarını açıklama.
4. Alman seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
5. Macaristan'ın Osmanlı ülkesine nasıl katıldığını açıklama.
6. Zigetvar seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
7. Osmanlı-Fransız münasebetlerinin sebeplerini ve ne gibi gelişmeler gösterdiğini açıklama.
7. Lehistan'ın Osmanlı himayesine girmesinin sebeplerini açıklama.
9. Osmanlı-Rusya siyasî ve ticarî münâsebetlerini açıklama.
10. Bu dönemde Avrupa devletlerinin siyasî münâsebetlerinde Osmanlı Devleti'nin rolünü açıklama.
11. Osmanlının Türk ve İslam dünyası ile ilgili projelerini açıklama.

Amaç 9: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de üstünlük kurma amacıyla yaptığı savaşları kavrayabilme:

Davranışlar:

1. Tunus'un fethinin sebep ve sonuçlarını açıklama.

2. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesinin sebebini ve önemini açıklama.

3. Cezayir'in Osmanlı ülkesine nasıl katıldığını belirtme.

4. Alman seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.

5. Macaristan'ın Osmanlı ülkesine nasıl katıldığını açıklama.

6. Zigetvar seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.

7. Osmanlı-Fransız münâsebetlerinin sebeplerini ve ne gibi gelişmeler gösterdiğini açıklama.

8. Lehistan'ın Osmanlı himâyesine girmesinin sebeplerini açıklama.

9. Osmanlı-Rusya siyasî ve ticarî münâsebetlerini açıklama.

10. Bu dönemde Avrupa devletlerinin siyasî münâsebetlerinde Osmanlı Devleti'nin rolünü açıklama.

11. Osmanlı'nın Türk ve İslam dünyası ile ilgili projelerini açıklama.

Amaç 9: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de üstünlük kurma amacıyla yaptığı savaşları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. Tunus'un fethinin sebep ve sonuçlarını açıklama.

2. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesinin sebebini ve önemini açıklama.

3. Cezayir'in Osmanlı ülkesine nasıl katıldığını belirtme.

4. Preveze deniz zaferinin ne zaman ve hangi devletler arasında yapıldığını belirtme.

5. Preveze deniz savaşının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.

6. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Preveze'den sonra Batı Akdeniz'de yaptığı faaliyetleri açıklama.

7. Trablusgarp'ın ne zaman ve nasıl fethedildiğini açıklama.

8. Cerbe deniz savaşının ne zaman ve hangi devletler arasında yapıldığını belirtme.

9. Sakız Adası'nın ne zaman ve nasıl fethedildiğini açıklama.

10. Malta Adası'nın ne zaman ve nasıl kuşatıldığını açıklama.

11. Kıbrıs'ın fethinin sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.

12. Kıbrıs'ın fethinin sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.

13. İnebahtı deniz savaşının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
14. Tunus'un ne zaman ve nasıl alındığını açıklama.
15. Fas'ın Osmanlı himayesine ne zaman ve nasıl girdiğini açıklama.

Amaç 10: Kanuni döneminden 16 yüzyılın sonuna kadar doğuda, kara ve denizlerde gerçekleştirilen siyasî olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. İran seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
2. Haçlı seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
3. Nahçıvan seferinin sebep ve sonuçlarını açıklama.
4. Amasya Antlaşması'nın maddelerini belirtip önemini açıklama.
5. 1577-1590 tarihleri arasında yapılan Osmanlı İran savaşlarının sebeplerini açıklama.
6. Osmanlı Devleti'nin Hindistan siyasetinin esaslarını açıklama.
7. Osmanlı Devleti'nin Hindistan siyasetinin sonuçlarını açıklama.
8. Hind Okyanusu'nda cereyan eden Osmanlı-Portekiz hakimiyet mücadelesini açıklama.
9. Kızıl Deniz'in ve Habeşistan'ın Osmanlı topraklarına katılışını açıklama.
10. Yemen'in Osmanlı topraklarına katılışını açıklama.⁹⁷

3. I. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR VE BUNLARIN HEDEF DAVRANIŞLAR ÇERÇEVESİNDE KULLANIMI

MENKİBE I

Osman Gazi'nin beyliğinin ilk günlerindeydi. Şeyh Edebalı nâmında fazıl bir şeyh vardı. Şeyh Edebalı, Ahmet Yesevi Hazretleri'nin Batı Türklüğü içerisine saldığı Horasan erenleri zincirindendir.⁹⁸ Osman Gazi, şeyhe devamlı hürmet ve saygı gösterir ara sıra onun Bilecik sırtlarındaki tekkesine misafir olur bazı geceleri orada geçirirdi. Yine böyle bir gece idi. Osman Gazi'yi yatması için bir odaya götürdüler. Yatmak için uzanınca duvarda asılı bir şeyin olduğunu gördü. Kalktı asılı olan şeye baktı bir Kur'an-ı Kerimdi. Kendi kendine:

⁹⁷ Lise Ders Programları, c.I, s. 103-106.

⁹⁸ Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., s. 201.

“Ben nasıl yatarım? Allah’ın yüce kitabı dururken yatmak reva mıdır?” diyerek sabaha kadar uyumadı. Sabah olurken uyumadığını anlamasınlar diye uyur gibi yaptı. Bu sırada uykuya daldı. Rüyasında gaibden bir ses:

“Sen benim kelimama hürmet ve tazim eyledin ben dahi senin evladını muazzez ve mükerrem kıldım. Senin evladına bir ulu devlet verdim”... dedi.⁹⁹ Daha sonra Şeyh Edebali’nin koynundan bir nur çıkıp kendi koynuna girdi. Bundan sonra göbeğinden bir ağaç çıkıp büyüdü. Koca bir çınar oldu. Bu çınarın dalları altında nehirler akıyor, kalabalık şehirler görülüyor. Hepsinin üstünde bir hilâl göze çarpıyordu. Batıya doğru kaçan ceylana ok atarken uyandı. Sabah olunca Osman Gazi rüyasını Şeyh Edebali’ye anlattı. Şeyh rüyayı şöyle tabir etti.

“Göbeğinden çıkan ağaç; senin elinle kurulacak bir devlete delâlet eder. O kadar yüce! Dünyanın her tarafına dal budak salacak sayesinde nice milletler mesut ve bahtiyar yaşayacaklar. Bu sana Allah’ın bir mükâfatıdır. Bu şerefeye onun kitabına gösterdiğin hürmet sayesinde nail oldun. İkinci mükâfat ise kızım Mal Hatun’dur. Benim koynumdan çıkıp senin koynuna giren parlak ayın tabiri budur...”

Şeyh Edebali kızı Mal Hatun’u Osman Gazi’ye verdi. Tarihî gelişmeler onun bu tabirini haklı çıkardı. Osman Gazi’nin kurduğu devlet üç kıtada asırlarca yaşadı.¹⁰⁰

MENKİBE P’İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Horasan erenleri”, “şeyh” ve tekke kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Osmanlı Devleti ne zaman kurulmuştur? Osmanlı Devleti’nin kurucusu kimdir? (Amaç 3, Davranış 3)

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Şeyh Edebali kimdir? Ahmet Yesevi ile ne gibi bir ilişkisi vardır?
2. Bilecik’i harita üzerinde gösterin.
3. Osman Gazi menkıbeye göre niçin ulu bir devlete kavuşmuştur?
4. Mal Hatun kimdir?

⁹⁹ Tahsin Ünal, **Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi**, Nur Yay., Ankara 1981, s. 17, Erol Güngör, **a.g.e.**, s. 182.

¹⁰⁰ Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, TTK, Ankara 1999, s. 6., Nezihe Araz, **a.g.e.**, s. 967., Refik Özdek, **a.g.e.**, c. II, s.308., Mustafa Necati Bursalı, **a.g.e.**, s.204-207., Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.18.

5. Şeyh Edebali'nin rüya tabiri ile tarihi gerçekler arasında nasıl bir ilişki vardır?

6. Menkıbeye göre Osmanlı Devleti'nin diğer milletlere ne gibi faydaları olmuştur?

MENKİBE II

Bursa'nın Osmanlılar tarafından fethi destanının önemli simalarından biri de Geyikli Baba'dır. Eski tarihler ondan “Abdalan-ı Rum” veya “Gaziyan-ı Rum'dan” bir koca kişi diye bahsederler. Geyikli Baba çoğu zaman insanlardan uzak dağlarda geyiklerle gezer onlarla söyleşir. Bir çok kimseler onu zarif bir geyiğin sırtında uçar gibi dağlardan dağlara gezerken görmüşlerdir. Erenler o günlerde Keşiş Dağında yurt tutmuşlardı. Turgut Alp, Orhan Gaziye köyleri içinde geyiklerle konuşan bir şeyhin olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Orhan Gazi dervişin yanına getirilmesini emretti. Fakat Orhan Gazi'nin bu teklifi Geyikli Baba tarafından kabul edilmedi. “Bizi günaha koymasın biz vakti gelince gelir ona dua ederiz” şeklin de bir cevap gönderildi. Bir zaman sonra Geyikli Baba, Keşiş Dağı'dan Bursa'ya indi ve sarayın kapısını çaldı. Kapı açılınca tek bir kelime konuşmadan sarayın bahçesine girdi ve omuzunda getirdiği kavak ağacını sarayın avlusuna dikti. Hemen koşup Orhan Gazi'ye haber verdiler.

“Sultanım, Geyikli Baba sarayın avlusundadır.” Orhan Gazi koşup hemen dervişin eline sarılmak istedi. Geyikli Baba:

“Dervişlerin duası sana ve nesline mübarek olsun” diye dua etti ve konuşmadan gitti. Günden güne büyüyen ve bu kavak ağacı Osmanlılarca soylarının süreceğine ve devletlerinin daim olacağına işaret sayıldı. Orhan Gazi Geyikli Baba'nın dervişlerine İnegöl çevresindeki bütün köyleri hediye etmek istedi. Fakat Geyikli Baba bu teklifi kabul etmedi. Sadece orada bulunan birkaç tepeceğin dervişlere odunluk olarak verilmesini istedi. Orhan Gazi, Geyikli Babanın bu teklifini kabul etti. O tepeleri Geyikli Baba'nın dervişlerine verdi.¹⁰¹

¹⁰¹ Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul 1992, s.45., Mustafa Necati Bursalı, *a.g.e.*, c.II, s.140-141., Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 18-19.

MENKİBE II'NİN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Abdalan-ı Rum”, “Gaziyan-ı Rum”, “şeyh”, “derviş” ve “saray” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Bursa hangi Osmanlı padişahı tarafından fethedilmiştir? Bursa'nın fethinin önemini açıklayın. (Amaç 4, Davranış 3).

3. Osmanlı Devleti kurulduğu sıralarda Anadolu'da sosyal hayatta şeyh ve dervişlerin yeri ve önemi nedir? (Amaç 2, Davranış 7).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Bursa ve İnegöl'ü harita üzerinde gösterin?

2. Menkıbeye bakarak Orhan Gazi'nin şeyh ve dervişlere karşı tutumu hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

3. Geyikli Baba, Orhan Gazi'nin İnegöl çevresini verme teklifini niçin reddetmiştir?

4. Geyikli Baba'nın sarayın avlusuna diktiği kavak ağacı Orhan Gazi'den sonra gelen Osmanlı sultanlarınca nasıl yorumlandı?

MENKİBE III

Orhan Gazi İzmit'in fethine giderken yüz askerle Gazi Ali Bey'i de Hereke'nin fethine memur etmişti. Ali Bey Hereke'ye varınca kuvvetinin azlığına bakmadan kaleye hücum etti. Kaleyi almak üzereyken Ali Bey tam gözüne isabet eden bir okla yaralandı. Ok gözüne saplanıp kalmıştı. Ali Bey gözüne saplanan oku bir eliyle çekip çıkarırken arkadaşlarından biri bunu görmüş ve telaşa düşmüştü.

Ali Bey:

“Bre yiğit karındaşım, ne telaş, havf edersin. Bir başa bir göz çok bile, iki gözlü olup arkaya bakmaktansa tek gözlü olup ileri bakmak yeğdir” dedi.¹⁰²

MENKİBE III'ÜN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. İzmit hangi Osmanlı Padişahı zamanında alınmıştır? İzmit'in fethinin önemini açıklayın. (Amaç 4, Davranış 3).

¹⁰² Tahsin Ünal, a.g.e., s.21

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İzmit ve Hereke'yi harita üzerinde gösterin.
2. Orhan Gazi Hereke'nin fethi için kimi görevlendirmiştir?
3. Gazi Ali Bey'in arkadaşına söylediği sözden nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

MENKİBE IV

Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethi esnasında ordu içinde Âbdâl Murad isimli bir cengaver vardı. Askerler arasında “Çıplak Aşık” diye nam salmıştı. Elinde kılıç yerine bir tahta parçası taşırdı. Kendisiyle latife edenlere derdi ki:

“Siz bunun ne kadar keskin olduğunu bilmezsiniz...” Âbdâl, Murad bir gün Yalova ovasında dolaşıyordu. Yolu Bizans askerlerinin üstüne düştü. Türklere yapılacak hücumu konuşuyorlardı. Askerler kafa kafaya vermiş:

“Biz şu Türklere öyle bir darbe indirelim ki bir daha nefes alacak halleri kalmasın...” Âbdâl Murâd:

“Hey bre kafirler müslüman olun...” dedi. Bizans askerleri şaşkınlıkları geçer geçmez O da ne? Yarı çıplak, acaib kılıklı bir adam elinde tahta kılıçla karşılarında durmada ve haykırmada. Önce onu deli zannettiler.

“Bre akıldan el yumuş adam bu ne hal?” Âbdâl Murad:

“Ey şeytanın yoldaşları inad etmeyin müslüman olun”...dedi. Bizans askerleri:

“Zavallı deli neler de istiyor?...” diye gülüştüler. Âbdâl Murad askerlerin üzerine yürüdü. Askerlerden biri atıldı:

“Hepinizi öldürürüm” Askerler yine kahkaha ile güldüler. Biri alay olsun diyerek:

“Ey hoş adam, hadi gel bakalım, tahta kılıcını boynuma çal” Âbdâl Murad besmele çekerek ve tekbir getirerek tahta kılıcı askerin boynuna indirdi:

“Öldüm!...” Gerçekten dehşet veren bir manzaraydı. Askerin başı bir yana vücudu bir yana düşüvermişti. Artık diğer askerlerin nefes alacak halleri kalmamıştı. Hepsi hızla oradan kaçılar.¹⁰³

¹⁰³ Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.II., s.186-188.

MENKIBE IV'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Orhan Gazi döneminde Sakarya Havzası ve Marmara bölgesinde izlenen fetih hareketleri sonucu nereler ele geçirildi? (Amaç 4, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Bursa ve Yalova'yı harita üzerinde gösterin.
2. Orhan Gazi döneminde Osmanlı-Bizans ilişkileri nasıldı?
3. Abdal Murad nasıl tek başına Bizans askerlerini yendi?

MENKIBE V

1389'da Sultan I. Murad Kosova sahrasına gelmiş yüksek bir tepenin üzerine çıkarak düşman hakkında bir fikir edinmek istemişti. Hakikâten düşman çok, kendi kuvvetleri azdı. Üstelik bir de rüzgâr esiyor düşman tarafından kaldırdığı toz bulutlarını bizim tarafa itiyordu. Yarın başlayacak savaşta kalkan toz bulutları askerin görmesini ve isâbetli ok atışı yapmasını engelleyebilirdi. Sultan Murad tepeden müteessir olarak indi. Morali sarsılmıştı. Fakat bunu belli etmedi. Herkes gibi Sultan Murad da çadırına çekildi. Fakat uyumadı. Abdest aldı, yatsı namazını kıldı ve seccade üzerinde sabaha kadar dua etti.

Duasında:

“Yarabbi! Hz. Peygamber'in hatırı için, Kerbela'da dökülen kanlar için senin yolunda sürünen yüzler, ağlayan gözler için bize yardımcı ol. Bizden lütfunu esirgeme Yarabbi! Senin için, senin ismini yükseltmek için savaşan gazilere yardım et, onları telef etme. Onları düşman kılıcı ve okundan koru. Adımıza leke sürdürme. Din yolunda ben feda olayım, askerlerimin yerine ben şehit olayım. Tek mülk-ü İslam'ı kâfilere çiğnetme Yarabbi...” diye Allah'a yalvardı. Seccade üzerinde uyudu kaldı. Sabah uyandığı zaman rüzgârın durmuş, hafif bir yağmurun yağarak tozları bastırmış olduğunu gördü. Zaferi kazandı. Savaş alanında gezerken yaralı bir Sırp tarafından şehid edildi. Zaten kendisi: “Yarab orduma zafer ihsan eyle lazımsa ben şehit olayım diye dua etmişti. Bu duası Allah tarafından kabul edildi.”¹⁰⁴

¹⁰⁴ Tahsin Ünal, a.g.e., s.29-30.

I. Kosova Meydan
Muharebesi
(Temsili)

MENKIBE V'İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. I. Kosova savaşı ne zaman, nerede yapılmıştır? Savaşın sonucu ne olmuştur? Bu savaşın önemi nedir? (Amaç 4, Davranış 8) .

2. “Mülk-ü İslam”, “şehit” ve “gazi” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1.Sultan I. Murad niçin Kerbelada “dökülen kanlar için” diye Allah’a dua etmiştir?

2. Sultan I. Murad duasında amacının ne olduğunu söylemiştir?

3. Sultan I. Murad kim tarafından şehit edilmiştir?

4. Kosova’yı harita üzerinde gösterin.

MENKIBE VI

Emir Sultan Buhara’dan Bursa’ya geldiği sırada Sultan Yıldırım Bâyezîd Macaristan üstüne yürümüş bulunuyordu. Macaristan’ın büyük bir kısmı Türklerin eline geçmişti. Asıl merkez kale fethedilememişti.

Kale bir türlü düşmüyordu. Bir sabah ummadık bir şey oldu, kale kapısı ardına kadar açıldı. Padişah ve akıncılar açılan kapıdan içeri girdiler. Bu sırada Sultan Yıldırım Bâyezîd kale kapısını açanı gördü. Ama onu tanımıyordu. Bir müddet sonra esrarengiz adam ortadan kayboldu. Kale muhafızları ellerindeki silahları atıp toptan teslim oldular. Kale fethedildi. Sultan kale kapısını açan adamı düşünüyordu:

“Ey gaziler kim bu adem?” diye sordu. Gaziler cevap verdi:

“Bilmiyoruz hünkârım” Sultan Yıldırım Bâyezîd:

“Her tarafı arayın ve onu bana bulun...”

“Ferman sizindir sultanım!..” diyerek paşalar, vezirler, akıncı beyleri herkes o adamı aramaya başladı. Ne var ki ondan bir iz bile bulamadılar. Hünkâr’ın huzuruna gelip:

“Yok sultanım” dediler. Padişahın elde ettiği zaferi müjdelemek için Bursa’ya öncü atlılar gönderildi. Bursa halkı ve devlet büyükleri orduyu karşılamak için sokaklara döküldü. Sultan Yıldırım Bâyezîd’in ordusu cenk türküleri ve tekbirler

arasında Bursa'ya girdi. Hünkâr kale kapısını açan adamı görmüştü. İşte, devlet ricâlinin arasındaydı. Derhal atından yere indi ve birkaç adım attı:

“Engürüs Kalesi'nin kapısını bana açan sensin değil mi?”

Emir Sultan:

“Evet, bu fakir derviş...” dedi. Sultan Yıldırım Bâyezîd, Emir Sultan'ın gerçek Hak dostu bir derviş olduğunu anladı. Çünkü Emir Sultan o günlerde hep Bursa'daydı. Şehri hiç terketmemişti.¹⁰⁵

MENKIBE VI'NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Paşa”, “vezir”, “akıncı”, “kale muhafızı”, “sultan”, “hünkâr” ve “kale” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Sultan Yıldırım Bâyezîd döneminde Balkanlarda fetih amaçlı yapılan savaşlar hangi devlete karşı yapılmıştır? (Amaç 4, Davranış 8).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Buhara, Bursa ve Macaristan'ı harita üzerinde gösterin.
2. Şehirlerin savunmasında kalenin ne gibi yararı vardır?
3. Macaristan'da fetihler ilk hangi Osmanlı padişahı zamanında başlamıştır?
4. Emir Sultan, Bursa'ya nereden gelmiştir?

MENKIBE VII

Sultan Yıldırım Bâyezîd 1389 yılında Niğbolu savaşına giderken ahdetmişti. Savaşı kazanırsa bir cami yaptıracaktı. Savaşı kazandı ve Bursa'ya zaferle döndü. Ulu Cami'yi inşa ettirdi. Cami tamam olunca açılış töreni düzenlendi. Sultan Yıldırım Bâyezîd Emir Sultan'dan ilk namazı kıldırıp ilk hutbeyi okumasını istedi. Fakat Emir Sultan Bursa'da zamanın kutbu bulunduğu için kendisinin hutbe okumasının edebe aykırı olacağını söyledi.

O güne kadar Bursa sokaklarında ekmek satan ve bundan dolayı adı Somuncu Baba'ya çıkan Şeyh Hamid-i Aksarayî minbere çıktı. Hutbeyi okumaya başladı. Hutbede Fatiha Süresi'ni yedi türlü tefsir etti. Birincisinde “Bunu herkes anladı”; ikincisinde “Bunu camide bulunan yedi kişi anladı.”; üçüncüsünde “Bunu

¹⁰⁵ Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.I., s. 280-281.

iki kişi anladı”; dördüncü tefsirden sonrakileri anlamaya kimsenin idraki yetmedi. Herkes gözyaşları arasında hutbeyi dinledi. Namaz tamam olunca Somuncu Baba caminin kapısına durdu. Herkes elini öptü. Ama üç ayrı kapıdan çıkanların hepsi Somuncu Baba’nın elini öptüğüne yemin etti...

Açılış tamam olunca Sultan Yıldırım Bâyezîd camiye Emir Sultan’a gezdiriyordu:

“Ey alem şeyhi bir eksiğı var mıdır?” diye sordu. Emir Sultan:

“Gayet müstesna ve güzel bir cami olmuş. Bu cami de ibadet edildikçe Allah sana hayır ihsan eylesin. Lakin caminin bir eksiğı vardır...” dedi. Sultan Yıldırım Bâyezîd:

“Nedir o?” Emir Sultan:

“Dört köşesinde dört meyhane eksik...” Sultan Yıldırım Bayezid

“Burası Allah’ın evi, Allah’ın evinde meyhanenin işi ne?”

Emir Sultan:

“Allah evidir, ama kul yapısıdır. İnsan elinden çıkmıştır. Sen Allah’ın elinden çıkmış olan vücudu ki asıl Beytullah odur. Bir meyhane haline getirmekten çekinmiyorsun da içkiyi bu taş, toprak yapısının içine sokmaktan mı korkuyorsun?..” Sultan Yıldırım Bâyezîd bu sözlere kızacağı yerde susmuştur. Rivayet edilir ki o günden sonra ağzına damla içki koymamıştır.¹⁰⁶

MENKİBE VII’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Cami”, “hutbe”, “minber” ve “tefsir” kavramlarını açıklayıp tarihi anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Niğbolu savaşı ne zaman yapıldı? Savaşın sonuçları ve önemi nedir? (Amaç 4, Davranış 8).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Niğbolu ve Bursa’yı harita üzerinde gösterin.
2. Somuncu Baba Kimdir? İlmî seviyesi nasıldır?
3. Günümüzde Sultan Yıldırım Bâyezîd döneminden kalma eserler var mıdır?

¹⁰⁶ Mehmet Emiroğlu, a.g.e., s. 44., Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.I, s.282-283., Tahsin Ünal, a.g.e., s. 30-31., Nezihe Araz, a.g.e., s. 33-36., Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.II., s. 98-100.

4. Ulu Cami hangi şehirdedir?

5. Emir Sultan, Sultan Yıldırım Bâyezîd'i nasıl ikaz etmiştir?

İnsanları, yaptıkları hatalarından dolayı ikaz ederken nasıl davranmalıyız?

MENKİBE VIII

Fetret Devri'nin bitmesinden sonra Çelebi Mehmed Karamanlılar üzerine bir sefer yapmıştı. Savaşı Osmanlılar kazandı. Karamanoğlu Mustafa Bey de esir alındı. Vezir Bâyezîd Paşa Karamanlılar ile savaşırken Çelebi Mehmed hastaydı, haberi duyunca iyileşti. Bunun için Karamanoğlu Mustafa Bey'i affetti. Onu bir kardeş gibi bağrına bastı. Çok duygulanan Mustafa Bey kaftanının üstünden elini kalbi üzerine koyup:

“Babamın adına yemin ederim ki elimin altında duran ruh bedenimi terketmedikçe, ne ben ne de babam sultanın en küçük malına bile göz dikmeyecektir...” dedi. Çelebi Mehmed fethettiği yerleri geri ona verdi. Mustafa Bey, babasının yanına dönerken sözünü tutmadı. Rastladığı, sultana ait köleleri ve atları ele geçirdi. Babasına ganimet olarak götürdü. Bu sırada şöyle bağırdı:

“Beşikten mezara dek sürecek tek antlaşma Osmanlılarla Karamanlılar'ın her zaman her yerde savaşacaklardır...” Yanındakiler Çelebi Mehmed'in huzurunda yaptığı yemini hatırlatınca:

“Ben yalan yere yemin etmedim. Kaftanımın altında ölmek üzere olan bir güvercin saklamıştım. Elimi onun üzerine koyarak bu vücut canlı kaldığı müddetçe Osmanlılar'ın en küçük malına bile göz dikmeyeceğime yemin etmişim” dedi.¹⁰⁷

MENKİBE VIII'İN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Fetret devri”, “çelebi” ve “ganimet” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Fetret Devri'nin devlete ne gibi zararları olmuştur? Fetret devri sonrasında saltanata kim hâkim olmuştur? (Amaç 5, Davranış 3).

3. Fetret Devri'nden sonra Çelebi Mehmet Anadolu Türk birliğini sağlama yolunda ne gibi faaliyetlerde bulunmuştur? Çelebi Mehmed'i en çok uğraştıran beylik hangisidir? (Amaç 5, Davranış 4).

¹⁰⁷ Refik Özdek, a.g.e., c.III, s. 377.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Karamanoğlu Beyliği'nin hakim olduğu alanları harita üzerinde gösterin.
2. Karamanoğlu Mustafa Bey'i, Çelebi Mehmed niçin affetmiştir?
3. Karamanoğlu Mustafa Bey sözüne sadık kalmış mıdır?

MENKIBE IX

Hacı Bayram Veli bir gün Edirne'de Sultan II. Murad'ın misafiri idi. Hacı Bayram Veli ve Sultan başbaşa sohbet ediyorlardı. Şehzade Mehmed beşikte mini mini bir bebektir. Sultan II. Murad:

“Allah'ın izni, peygamberin himmeti ile İstanbul'u almak isterim. Büyük babam Yıldırım Bâyezîd, amcam Musa Çelebi tarafından birkaç kez muhasara edilen İstanbul'u almak mümkün olmadı. Himmet et! Dua buyur da şu şehri zapt edelim...” dedi. Hacı Bayram Veli biraz düşündükten sonra:

“Beyim! Allah'ın bildiğini senden saklayamam. Bana öyle gelir ki İstanbul'u siz alamayacaksınız. Şehir elbet Türklerin eline geçecektir. Lakin şehrin Türklerin eline geçmesini sen ve ben göremeyeceğiz...” dedi. Sultan II. Murad heyecanla:

“Peki, kime nasib olur?...” Hacı Bayram Veli eliyle bir köşe de beşik içinde yatmakta olan küçük şehzadeyi göstererek:

“İstanbul'u senin şehzaden Mehmed ve benim köşe el ele vererek zapt edecekler...” diyerek fetih hakkında ilk müjdeyi verdi. İstanbul, Sultan II. Mehmed'in kılıcı ve Hacı Bayram Veli'nin “Benim Köşe” dediği Akşemseddin'in duaları ile zaptedildi.¹⁰⁸

MENKIBE IX'UN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Şehzade” ve “sultan” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İstanbul fethedilmeden önce Osmanlı Devleti'nde kimler tarafından kuşatılmıştır?

¹⁰⁸ Ahmed Şimşirgil, “İstanbul Fethi'nin Manevi Mimarları”, *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 27, İstanbul 1996, s. 150., Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 150., Tahsin Ünal, *a.g.e.*, s. 41-42., Mustafa Necati Bursalı, *a.g.e.*, s. 300.

2. Edirne ve İstanbul'u harita üzerinde gösterin.
3. Sultan II. Murad'ın alim ve şeyhlere karşı tutumu nasıldır?

MENKIBE X

Sultan II. Murad bir gün sohbet esnasında Halil Paşa'ya:

“Ben hayli sefer ettim, gazalar ettim. Şimdi benim oğlum nasıl padişahlık eder hayatımda bir göreyim...” dedi. Günlerden bir gün devlet erkânı ve şehzade Mehmed, Sultan II. Murad'ın huzurunda toplanmışlardı. Sultan Murad Han:

“Kendi hoşnutluğumla taç ve tahtımı oğlum Mehmed'e terkettim. Ona biat eylen...” deyip tahtı çocuk yaştaki oğluna bıraktı ve dinlenmek için Manisa'ya gitti. Osmanlı tahtına bir çocuğun geçtiğini duyan Avrupalılar hemen harekete geçti. Macar orduları Tuna'yı geçmiş Varna'ya doğru yürüyordu. Çocuk hükümdar ve etrafındakiler heyecan içindeydiler. Devlet erkânı sık sık toplanıyor bazı kararlar alıyor, ama kimsenin gönlü rahat değildi. Büyüklerin teşvikiyle müstakbel Fatih babasına bir davetnâme gönderdi. Sultan II. Murad oğlunun davetine: “Siz küffâr belasını def'e kadersiniz” diye cevap verdi. Müstakbel Fatih ikinci mektubunda:

“Eğer padişah iseniz hemen gelip küffârın hücumunu def etmeniz vacibdir. Yok eğer biz padişah isek emrimize itaat eylemeniz lâzımdır...” diye haber gönderdi. Sultan II. Murad bunun üzerine hemen Edirne'ye geldi. Hiç vakit kaybetmeden düşman üzerine harekete geçti. Varna'da Macarlara karşı kat'i bir zafer kazandı.¹⁰⁹

MENKIBE X'UN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Paşa”, “taht”, “taç” ve “dâvatname” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Osmanlılar Sultan II. Murad zamanında Balkanlar'da genişlemek için hangi savaşları yapmıştır. Bu savaşların sonuçları nelerdir? (Amaç 4, Davranış 8).

I. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan II. Murad niçin tahtını oğluna bırakmıştır?
2. Bir çocuğun Osmanlı tahtına geçtiğini duyan Avrupalı devletler ne yapmıştır?
3. Manisa, Tuna, Varna ve Edirne şehrini harita üzerinde gösterin.

¹⁰⁹ Nezihe Araz, a.g.e., s. 223-224.

4. Sultan II. Murad tahta niçin geri dönmüştür?

5. Varna savaşı kimler arasında yapılmıştır? Savaşın sonucu ne olmuştur?

MENKIBE XI

İsidor bir rahiptir ve İstanbul'un fethinde bulunmuştur. "Fethin Tanıklığı" isimli kitabında şöyle bir sahne anlatır:

"Felaketten bir gece evvel sabaha karşı Caligaria Kapısı üzerindeki mazgalda Cenevizli kumandan Giovanni Justinani ile birlikte idik. Sabah puslu idi. İlerideki çayırın üzerinde birden bire iki atlı belirdi. Dikkatle baktım. Asker değillerdi. Birisinin üzerinde yeşil bir kaftan ve başında beyaz bir sarık gördüm. Diğeri beyaz bir kaftana bürünmüştü. Önce kendilerini barış elçileri sandım, sevindim. Atlarından indiler. Güneye döndüler. Seccadelerini serdiler ve uzun uzun namazlarını kıldılar sonra ellerini yüzleri üzerinden geçirdiler ve bize baktılar. Hiç konuşmadılar. Yeniden atlarına binip Türk karargâhına doğru uzaklaştılar. İşte o arada müthiş bir şey oldu. Bizans imparatorlarının seferlerden zaferle döndükleri günlerde şehre girdikleri kapının dışına asılmış olan zafer kitâbesi kendiliğinden yerinden koptu, düştü ve paramparça oldu. Asker ve halk bunu uğursuzluk sayarak kiliselere vardılar. Şehir herhalde düşecekti. Kumandan Giovanni kayıplara karıştı. Onu bir daha görmedim. Konstantinopolis ertesi gün düştü.¹¹⁰

MENKIBE XI'İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. "Rahip", "mazgal", "karargâh", "imparator", "kilise", "kitâbe", "kaftan" ve "sarık" kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İstanbul'un Türklere karşı savunmasında Bizanslılara hangi milletler yardım etmiştir?
2. İsidor kimdir? Eserinin adı nedir?
3. İstanbul'un eski ismi nedir?
4. İstanbul'u harita üzerinde gösterin.
5. İsidor'a göre hangi olay İstanbul'un alınacağının göstergesi olmuştur?

¹¹⁰ İlhan Bardakçı, "Fethi Mübin'in Meçhul Hazineleleri", **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 3, İstanbul 1994, s.13.

6. Bizans halkı niçin kiliselere sığınmıştır?

MENKIBE XII

İstanbul muhasarası gün geçtikçe uzuyor fetih bir türlü müyesser olmuyordu. Fatih hocasının yanına Ahmed Paşa'yı gönderdi ve fethin zamanını söylemesini istedi. Akşemseddin:

“Allah hak din uğrunda himmet gösterenleri mükâfatsız bırakmaz şeklinde bir cevap gönderdi. Fatih, bunun üzerine “Ben böyle müphem cevap istemem Fethin gününü kat'i olarak öğrenmek istiyorum”¹¹¹. Akşemseddin çadırına kapandı ve günlerce kimse ile görüşmedi. Fethin zaferle neticelenmesi için dua etti. Birkaç gün sonra Fatih'e şöyle bir haber gönderdi:

“Mayısın yirmisekizinci gecesinin şafağında hücum yapılırsa Allah'ın yardımıyla fetih nasib olur...”

Fatih söylenilen zamanda hücumla geçti ve İstanbul'u fethetti. Fatih surların önünde yedi yüz seksen dört yıl evvel şehid olan sahabe-i kiramdan Hz. Halid'i unutmamıştı. Akşemseddin'e, onun makamını bulmak istediğini söyledi. Akşemseddin murakabeye daldı. Ne kadar zaman geçti bilinmez. Fatih'e şu haberi gönderdi:

“Müjde sultanım Hz. Peygamber'in alemdârının mübarek kabri bize bildirildi...” Hemen sultan ve maiyeti ile birlikte yürüyüşe geçtiler. Haliç bitiminde bir koruya geldiler. Şeyh gözlerini bir noktaya dikti ve:

“Seccademi şuraya seriniz” dedi. Akşemseddin namaza durdu. İki rekat namaz kıldı. Selam verdikten sonra tekrar secdeye kapandı. Vakit ilerliyor fakat Akşemseddin başını secdeden kaldırmıyordu. Herkes nefesini tutmuş olacıkları bekliyordu. Erbâb-ı nifâk:

“Efendi kabrin yerini bulamadı. Utancından başını yerden kaldırmıyor...” diye mırıldanmaya başladı. O sırada şeyh başını kaldırdı ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüştü. Fatih hemen hocasının eline sarıldı. Akşemseddin:

“Hünkârım ilâhî hikmete bakınız seccademizi Hz. Halid'in kabri üzerine döşemiştiz. Hemen bu noktayı kazsınlar...” İşaret edilen yeri kazdılar, az sonra

¹¹¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c.I-II., Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 56.

kazmanın dişleri mermer bir taşla değdi; bir ses duyuldu. Mermere baktılar üzerinde şunlar yazıyordu:

“Haza Kabri Ebu Eyyub’ül Ensâri” Taş kaldırılınca Hz. Halid’in cesedi ter-
ü taze göründü. Hazır bulunanların hepsi secdeye kapandılar. Kabir tekrar örtüldü.
Akşemseddin kabrin karşısına iki tane çınar fidanı dikti. Kabrin üstüne Fatih
tarafından bir türbe yapıldı.¹¹²

MENKIBE XII’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Sahabe”, “alemdâr” ve “türbe” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İstanbul daha önce müslümanlar tarafından ne zaman kuşatılmıştır?
2. İstanbul ne zaman fethedilmiştir? Fethin önemini açıklayın.
3. Fatih’in hocası kimdir?
4. İstanbul’u savunması niçin kolaydır? Daha önce İstanbul’u kuşatanlar niçin İstanbul’u alamamıştır?

MENKIBE XIII

Fatih Rumeli’de fütühâta devam ederek Sırbistan hududuna kadar gelmişti. Ortodoks olan Sırp kralı Brankoviç, Katolik olan Macarlar ile müslüman Türkler arasına sıkışmış kalmıştı. Memleketin bir gün bu iki devletten birisi tarafından alınacağı anlaşılıyordu. Brankoviç biri Fatih’e biri Macar kralı Hünyad’a iki elçi heyeti gönderdi, her iki hükümdara:

“Sırbistan idârenize terk edilecek olursa Sırp milletinin mezhepleri hakkında ne gibi müsaadede bulunacaksınız?” diye sordu. Macar kralı Hünyad:

“Sırbistan’daki Ortodoks kiliselerini yıkacak, Katolik kiliseleri inşa ettireceğim...” diye cevap verdi. Fatih ise:

“Her caminin yanbaşında bir Ortodoks kilisesi yapılmasına, buralarda herkesin kendi dinine göre ibâdet etmesine müsaade edeceğim...” diye cevap verdi.¹¹³

¹¹² Samiha Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1999, s.227. Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c. I, s.223, 225., Nezihe Araz, a.g.e., s. 126-128. Zekeriya Kitapçı, **Hz. Peygamberin Hadislerinde Türkler**, s.148.

¹¹³ Tahsin Ünal, a.g.e., s. 54-55.

MENKIBE XIII'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Ortodoks”, “katolik”, “kral”, “cami” ve “kilise” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).
2. Fatih döneminde Balkanlar’da fethedilen yerlerin adını söyleyin. Bu yerleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 6, Davranış 3).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Fatih döneminde Sırbistan ve Macaristan’ın tahtında kim vardı?
2. Macarlar ve Sırlar hangi mezhebe mensuptur?
3. Fatih’in diğer dinlere bakış açısı nasıldır? Bu bakış açısının Osmanlı fütühâtına ne gibi etkileri olmuştur?
4. Osmanlının çok hızlı genişlemesinde ve uzun yıllar yaşamasında dinî hoşgörünün nasıl bir etkisi olmuştur?

MENKIBE XIV

Sultan II. Bayezid döneminde 1492 yılında Arnavutluk’a yapılan seferde ordunun başında Vezir İbrahim Paşa vardı. Kemalpaşazâde de bu sefere genç bir sipahi olarak katılmıştı. Orduda meşhur komutanlar arasında Evrenosoğlu Ahmed Bey gibi kimseler vardı. Ordu Filibe’ye geldiğinde Vezir İbrahim Paşa divanı topladı. Divanda bütün komutanlar protokol gereği yerli yerine oturmuşlardır. O sırada ilmiye kıyafetiyle içeri mütevâzi bir şahıs girdi. Herkes vezirin huzurunda ayağa kalkıp ona yer verdiler. O da geçip Evrenosoğlu Ahmed Bey’in üstündeki yere oturdu. “Komutanın üzerine oturan mütevâzi adam kimdi?”Kemalpaşazâde kafasındaki bu sorunun cevabını bilmiyordu. Sonra bu kişinin Filibe’de müderris olan Molla Lütî-i Tokadî olduğunu öğrendi. Kemalpaşazâde sıradan bir müderrisin beyler üzerine oturtulmasına çok şaşı. Kendi kendine şunu söyledi:

“Ne kadar çalışırsam çalışayım askerî alanda Evrenesoğlu Ahmed Bey gibi olamam ama ilmiye sınıfında çalışarak belki ikinci bir Molla Lütî olabilirim...” Sefer esnasında hep bunu düşündü ve ordu Edirne’ye döndüğünde askerlikten ayrıldı. Edirne’ye gelen Molla Lütî’nin derslerine devam etti. Kemalpaşazâde ikinci bir Molla Lütî olmak için geceli gündüzlü çalıştı. Medresedeki arkadaşları ile arasındaki farkı kapattığı gibi onları da geride bıraktı. Çeşitli müderrislerden ders

alan Kemalpaşazâde Taşlık Medresesi'ne tayin edildi. Daha sonra kazaskerliğe tayin edilerek devrinin en büyük alimi oldu.¹¹⁴

MENKİBE XIV'ÜN KULLANIMI

I Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Vezir”, “sipahi”, “divan”, “müderris”, “medrese” ve “kazasker” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan II. Bayezid döneminde Balkanlarda hangi ülkeye ne zaman sefer düzenlenmiştir?
2. Filibe, Edirne ve Arnavutluk'u harita üzerinde gösterin.
3. Osmanlı Devleti'nde hangi sosyal sınıflar bulunmaktadır?
4. Osmanlılarda askerî ve ilmiye sınıflarına kimler mensuptur?
5. Sultan II. Bâyezîd döneminde ne tür eğitim kurumları vardır? Bu eğitim kurumlarından mezun olanlar hangi işleri yapabiliyordu?
6. Bu menkıbeye bakarak Osmanlı toplumunda ilim adamlarına verilen değer hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

MENKİBE XV

Hoca Sadeddin Efendi babası Hasan Can'dan naklen şöyle bir rüya anlatır:

“Bir gece yatağında uyuya kalmıştım. Sabah namazını kıldıktan sonra sultanın hizmetine koştum. Yavuz Sultan Selim Han:

“Bu gece görünmedin ne işteydin? Şimdi ne düş gördünse beyan eyle buyurdular.” Ben:

“Arza değer bir düş görmedim!” diye cevap verdim. Tekrar sordu. Söyle gizleme” dedi. Ben işe yarar bir şey görmediğime yemin ettim. Bu sırada bir iş için Kapı ağası dairesine gönderdiler. Oraya vardığımda kilerci başı, sarayağası ve Hasan Ağa düşünceli ve şaşkın bir vaziyette başlarını öne eğmişler, gözleri yaşlı olarak oturuyorlardı. Onların bu hâli evvelki hâllerine hiç benzemiyordu. Çok üzgün görünüyorlardı. Bunun üzerine:

¹¹⁴ Ahmet Uğur, **Kemalpaşazade İbn-i Kemal**, MEB Yay., Ankara 1996, s. 11-12., Ahmet Şimşirgil, “Kanuni Zamanında İlim ve Fikir”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 14, İstanbul 1995, s. 54.

“Allah için haber verin! Padişahımız düş görmüşsündür söyle! Diye bu garibi sıkıştırıp durur” dedim. Hasan Ağa utangaç bir adamdı. Fakat bunca ısrardan sonra anlatmaya başladı:

“Bu gece rüyamda gördüm ki eşiğinde oturduğumuz kapıyı hızlı hızlı çaldılar. Ne haber var diye ileri baktım, vardım. Kapıyı bir adam sığmayacak kadar araladım. Bir de baktım ki dışarıda; başında bir ucu sarkık sarıklar bulunan nûranî kimselerle dolu, elleri bayraklı, silahlı insanlar. Kapının tam dibinde elleri sancaklı dört nûranî kimse duruyordu. Kapıyı vuranın elinde ise padişahın sancağı vardı. Bana dedi ki:

“Bu gördüğün kimseler Resulullah’ın ashabıdır. Bizi Hz. Resulullah gönderip: Selim Han’a selam etti. Buyurdu ki. “Kalkıp gelsin Haremeyn’in hizmeti ona buyuruldu...” Şu gördüğün dört kişiden; bu Hz. Ebubekir, bu Hz. Ömer, bu Hz. Osman’dır. Seninle konuşan ben ise Ali b. Ebi Talib’im. Var git Selim Han’a söyle...”dedi ve gittiler...”

Ağa bunları anlatırken gözlerinden yaşlar akıyordu. Ben sonra padişahın huzuruna tekrar gittiğimde o tekrar rüyadan bahis açarak:

“Şu senin bu gece sabaha dek uyuyup bir rüya görmediği, bana tuhaf gelir. hemen söyle hayvan gibi yatıp uyudun ha?”

Bunun üzerine dedim ki:

“Padişahım rüyayı bu Hasan kulunuz görmediyse bir diğer Hasan kulunuz, Kapı Ağası Hasan Ağa görmüş emriniz olursa arzedeyim...” dedim. Hadisenin tamamını anlatmaya başladım. Ben anlattıkça çehreleri kızarmaya ve gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Sonra:

“Biz sana demez miyiz? Biz bir tarafa memur olmadan hareket etmemişizdir. Atalarımızın kerâmetleri vardı. Lâkin içlerinde biz onlara benzemedik” dedi.¹¹⁵

¹¹⁵ Abdüllatif Uyan, “Menkıbelerle Tarihimiz”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 60, İstanbul 1999, s. 45., Ahmet Uğur, “Hz. Muhammed (SAV)’in Yavuz’a Daveti”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 38, İstanbul 1997, s.18-19., Zekeriya Kitapçı, **Hz. Peygamberin Hadislerinde Türkler**, s.173,174. Ahmet Uğur, **Yavuz Sultan Selim’in Siyasi ve Askeri Hayatı**, MEB Yay., İstanbul 2001, s. 121-122.

MENKİBE XV'İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Kapı ağası”, “kilercibaşı”, “saray ağası”, “sancak”, “Haremeyn” ve “sahabe” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Dört halife kimlerdir?
2. Bu menkıbeye göre Yavuz Sultan Selim niçin Mısır seferine çıkmıştır?
3. Hasan Can kimdir? Saraydaki vazifesi nedir?
4. Osmanlı sarayında bulunan belli başlı hizmetli sınıfları nelerdir?

MENKİBE XVI

Yavuz Sultan Selim ordusu ile Suriye-Mısır seferine giderken Konya'dan geçer. Çumra'nın Dedemoğlu köyünden geçerken çift süren bir ihtiyara rastlar, selam verir. İhtiyar selamı almasına rağmen umursamaz bir tavır içindedir. Yavuz Sultan Selim Han:

“Baba, padişah harbe gidiyor” deyince ihtiyar:

“Allah muvaffak etsin” cevabını verdi. Yavuz:

“Ama benim karnım aç deyince ihtiyar, ateşin üzerine konmuş küçük tencereyi göstererek:

“Buyur ye” dedi. Yavuz:

“Askerlerim de aç” dedi. İhtiyar:

“Onlar da yesin” dedi. Bu aştan bütün ordu doydu. Yavuz Sultan Selim yoluna devam etti. Mısır savaşı sırasında Yavuz'un kolu yaralanıyor. Devamlı yanında bulunan ve harp eden ihtiyar savaşçı kendi mendili ile yarayı sarıyor. Savaş sonu Yavuz İstanbul'a dönerken Dedemoğlu Köyü'ne tekrar uğrar. Giderken gördüğü ihtiyar yine tarlasında çifti ile meşguldür. Yavuz Sultan Selim:

“İhtiyar, duanız bereketi ile savaşı kazandık ne istersin benden”? deyince ihtiyar:

“Mendilimi...” dedi. Yavuz bir an şaşırdı. İhtiyar tekrar:

“Mendilimi isterim”... deyince savaşta kolunu saran ihtiyarın Dedemoğlu Köyü'ndeki o çiftçi olduğunu hatırladı.¹¹⁶

¹¹⁶ Mehmet Emiroğlu, a.g.e., s. 281.

MENKIBE XVI'NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. Yavuz, Suriye ve Mısır seferini ne zaman yapmıştır? Bu savaşın sebepleri ve sonuçları nelerdir? (Amaç 7. Davranış 2).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Konya, Suriye, Mısır ve Çumra'yı harita üzerinde gösterin.
2. Yavuz Sultan Selim Mısır seferine hangi yolu kullanarak gitmiştir?
3. Menkıbeye bakarak halkın geçim kaynağı hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

MENKIBE XVII

Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethetmiş geri dönüyordu. Adana'ya geldiklerinde sağanak halinde bir yağmur yağmış çadırlarına sığınmışlardı. Her taraf bir anda çamur deryasına dönmüştü. Yağmurdan sonra tekrar yola koyuldular. Padişah zamanın meşhur alimlerinden olan Kemalpaşazâde ile atbaşı gidiyordu. Bir ara Kemalpaşazâde'nin atı tökezleyerek ileri fırladı. Kemalpaşazâde biraz ileri gitmiş geri dönmüştü. Geri döndüğü zaman atının ayağından sıçrayan çamurla padişahın üstünün başının çamura sıvandığını gördü. Korktu, benzi sarardı. Zirâ, padişah bir zaman evvel küçük bir hatasından dolayı Sadrazam Yunus Paşa'yı katlettirmişti. Kendisinin de hemen idam edileceğinden korkmuştu. Nedimler hemen koşup padişahın kaftanındaki çamurları temizlemeye koyuldular. Fakat Yavuz Sultan Selim göz ucu ile hocayı seyrederken kahkaha ile gülmüş sonra nedimlere:

“Bırakınız bana temiz bir kaftan getiriniz değiştireyim. Bunu da öldüğüm zaman sandukamın üzerine örtünler. Zira, ulemanın atının ayağından sıçrayıp üzerimi çamurlayan çamurlar dahi mübarek olup hürmet ve tazime layıktır...” diyerek ilme ve alime verdiği büyük değeri en güzel şekilde izah etmiştir. Vasiyeti gereği çamurlu kaftanı sandukanın üzerine örtülmüştür.¹¹⁷ Çamurlu kaftan hâlâ sandukanın üzerinde durmaktadır.

MENKIBE XVII'NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Nedim”, “sadrazam”, “ûlema”, “kaftan”, “sanduka” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

¹¹⁷ Aydın Taneri, a.g.e., s. 246., Tahsin Ünal, a.g.e., s.70.

2. Mısır seferinin sonuçları nelerdir? (Amaç 7, Davranış 2).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Adana ve Mısır'ı harita üzerinde gösterin?

2. Yavuz Sultan Selim döneminde ulaşım vasıtaları nelerdir.

3. Bu menkıbeye bakarak Yavuz'un bilim ve bilim adamına bakış açısı hakkında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz?

MENKİBE XVIII

Yunus Paşa'dan sonra sadrazam olan Pîrî Mehmed Paşa da Yavuz'un sert tabiatını biliyordu. Her huzura girdikte, dudakları kurur elleri titrerdi. Ha bugün ha yarın bir bahane bulup beni katledecek diye düşünür ecel terleri dökerdi. Yine bir gün aynı heyecanla huzura girdi. Yavuz Sultan Selim Piri Mehmed Paşa'nın elindeki evrâkın titrediğini gördüğü zaman:

“O ne hâl? Hasta mısın? Neden ellerin titrer?” dedi. Paşa boynunu bükerek:

“Bu ellerim her huzura girdikte titrer şevketlüm. Bir bahane bulup ha bugün ha yarın beni de katledeceğinizden korkar ve titrerim. Eğer katledeceksiniz bir an evvel beni de katlediniz de beni şu heyecandan ve korkudan kurtarınız...” dedi. Sultan bir hayli güldükten sonra:

“Pîrî! Pîrî!... Benim de bu hatırımdadır. Senin arzunu yerine getirmek kolaydır. Ama ne yapayım ki senin yerine getirecek, vezâret hizmetini görececek adam bulunmaz. Yoksa seni muradına ulaştırması kolaydır” dedi.¹¹⁸

MENKİBE XVIII'İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Sadrazam” ve “Paşa” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Yavuz Sultan Selim döneminde kimler sadrazamlık yapmıştır?

2. Menkıbeye bakarak Yavuz'un karakteri ve devlet anlayışı hakkında ne gibi sonuçlar çıkarabiliriz?

3. Devlet kadrolarında ehil insanların olmasının devlete ne gibi katkıları vardır?

¹¹⁸ Yusuf Küçükdağ, **Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa**, Damla Ofset, Konya 1994, s.174., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.II, TTK, Ankara 1988, s.303., Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.73.

MENKIBE XIX

31 Ağustos 1526 iki gün önce Mohaç meydan muharebesi kazanılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman zafer tebriklerini kabul ediyordu. Gül Baba Merzifon'dan beraber geldiği dervişleri ile padişahın gazasına katılmıştı.¹¹⁹ Gül Baba bir Bektaşî alperenidir. Elinde gürz ve yatağanı ile vuruşurken bir kâfir sillesi ile başı gövdesinden ayrılmıştır. Gül Baba başsız gövdesi ile atından inmiş kesik başını koltuğuna almış etrafını saran haçlı askerlerini def ettikten sonra kelime-i şهادet getirerek Mohaç ovasında şehit olmuştur. Kanuni bu haberi aldıktan sonra zafer neşesi kesilir. Gül Baba'nın cenaze namazı için hazırlıklar başlar. Cuma namazı kılındıktan sonra Gül Baba'nın tabutu getirilir. İmam Ebusuud Efendi'dir. Cemaatin ön safında Kanuni sultan Süleyman, vezirler, beylerbeyi, akıncı beyleri ve ikiyüz bin kişilik muzaffer ordu... Macar tarih yazarı Zuzef Tökeli bu anı şöyle anlatır:

“Namaz sonuna kadar koca Mohaç Ovası'ndan bir ses duyulmamıştır. Hatta ordudaki sipahi atları, toplara koşulmuş mandalar bile başlarını önlerine eğmiş, kişnemek ya da böğürmek ne demek yerlerinden bile kıpırdamamışlardır. Bugün Budapeşte'de Gül Baba türbesinde yatan o aziz şehit işte bu erişilmez kahramandır.”¹²⁰

MENKIBE XIX'UN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Vezir,” “beylerbeyi”, “akıncı beyi”, “sipahi”, “türbe”, “alperen”, “derviş”, “gaza”, “gürz”, “yatağan”, “haçlı” ve “Bektaşî” kavramlarını açıklayıp tarihi anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Mohaç savaşı nerede, ne zaman yapılmıştır? Sonuçları nelerdir? (Amaç 8, Davranış 2).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Macaristan, Mohaç ve Budapeşte'yi harita üzerinde gösterin.
2. Gül Baba kimdir? Osmanlı Devleti'ne ne gibi hizmetleri olmuştur? Mezarı şimdi nerededir?

3. Kanuni dönemindeki savaş aletleri nelerdir?

¹¹⁹ Samiha Ayverdi, a.g.e., s. 177.

¹²⁰ İlhan Bardakçı, “Kanuni Döneminin İnsanı ve Toplumu”, Tarih ve Medeniyet, Sayı 14, İstanbul 1995, s. 30.

MENKIBE XX

Kanuni Sultan Süleyman birgün yanındakilere elinde tuttuğu bir kutuyu göstererek:

“Su çekmecemi benimle beraber kabrime defnedin” diye vasiyette bulundu. Sultan bir müddet sonra vefat etti. Vasiyetinin yerine getirilmesi için çekmece mezarın başına getirildi. Ebussuud Efendi de dahil olmak üzere burada hazır bulunan ulema; çekmece gömülürdü, gömülmezdi diye münakaşaya koyuldu:

“Ölünün eşyasını kabre koymak İslam’da yoktur. Mecusi’ye teşbih lazım gelirdi, gelmezdi...” derken çekmece tutanın elinden yere düşerek kırıldı. İçinden bir çok kâğıtlar döküldü. Bunların Ebussuud Efendi’nin fetvaları olduğu anlaşıldı. O, fetvaları görünce ağlamaya başladı ve:

“Ah Süleyman!... Sen kendini kurtarmışsın iş bize kalmış" dedi.¹²¹

MENKIBE XX’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Vasiyet”, “fetva” ve “Mecusi” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Ulema, Kanuni Sultan Süleyman’ın mezarı başında niçin tartışmıştır?
2. Ebussuud Efendi hangi makamdadır? Fetva verme görevini açıklayın.

MENKIBE XXI

Kıbrıs’ın fethi esnasında Venedik elçisi Barbaro memleketten çıkarılmayarak İstanbul’da bırakılmıştı. Venedik elçisi Türk donanmasının 1571 yılında İnebahtı’da yenilmesinden sonra Osmanlı Devleti’nin barışa taraftarlığını ve taviz verip veremeyeceğini anlamak istiyordu. Bir mülâkât esnasında Veziriâzam Sokullu Mehmed Paşa’ya bu yenilgiyi alaylı bir şekilde hatırlatmaya kalkmıştı. Sokullu Mehmed Paşa ise ona:

“İnebahtı muharebesinden sonra cesaretimizin sönmediğini görüyorsunuz. Sizin zayıtınızla bizim ki arasında fark vardır. Biz sizden Kıbrıs’ı alarak sizin kolunuzu kestik. Siz ise donanmamızı yok etmekle sakalımızı traş etmiş oldunuz.

¹²¹ Ömer Faruk Yılmaz, **Osmanlı Fıkraları**, Osmanlı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 31.

Kesilmiş kol yerine gelmez ama traş edilen sakal daha gü çıkar...” cevabını vermiş. Venedik elçisinin alaylı sözlerini ağzında bırakmıştı.¹²²

MENKİBE XXI’İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Elçi”, “veziriâzam” ve “donanma” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. İnebahtı deniz savaşı kimler arasında, ne zaman yapıldı?

Bu savaşın sonuçları nelerdir? (Amaç 9, Davranış 13).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Kıbrıs, İstanbul ve İnebahtı’yı harita üzerinde gösterin.

2. Bu menkıbeye bakarak Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıldaki deniz kuvveti hakkında nasıl bir sonuca ulaşabiliriz?

3. Sokullu Mehmed Paşa Kıbrıs’ın alınması ve İnebahtı muharebesini neye benzetmiştir?

MENKİBE XXII

Zamanın padişahı Sultan II. Selim’di. Şehzâdelerden Murad Manisa’da diğeri Bursa’da bulunuyordu. Şehzâde Murad Şeyh Uşşakî’nin keşf ve kerâmetlerini duymuştu. Bir gün bir adamın eline bir nâme vererek. Şeyh Uşşakî hazretlerine gönderdi.

“Ey alem şeyhi!...Bize padişahlık ne zaman müyesser olur?” diye sordu. Şehzâde’nin adamı şeyhin diyârına vardı. Hemen huzura çıktı. Ne var ki daha tek kelime konuşmadan Şeyh Uşşakî’nin dudaklarından

“Ey çavuş!... Şehzâdeye söyle derhal İstanbul’a hareket etsin. Padişahlık ve saltanat onu bekliyor...” sözleri döküldü. Ulak Manisa’ya döndü. Haberi şehzâdeye ulaştırdı:

“Devletlüm, Şeyhin selamı var. Hemen İstanbul’a hareket ediniz...” Şehzâde hemen İstanbul yoluna çıktı. Balıkesir’e gelmişlerdi. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa’nın habercisini karşısında buldu. Şehzâdeye Sadrazamın mektubu vardı. Şeyh Uşşakî’nin kerâmeti çıktı. Mektupta, Sultan II. Selim’in öldüğü, ölümün halktan gizlendiği kendisinin tahta çıkmak için davet edildiği yazıyordu. İstanbul’a

¹²² Ömer Faruk Yılmaz, a.g.e., s.32., Refik Özdek, a.g.e., c. III, s. 562.

vardığında Osmanlı tahtını kendisini bekler buldu. Sultan III. Murad nâmıyla Osmanlı tahtına çıktı.¹²³

MENKIBE XXII’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Şehzâde”, “Şeyh”, “sadrazam”, “taht” ve “ulak” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Manisa, Bursa, Balıkesir ve İstanbul’u harita üzerinde gösterin.
2. Şehzâdeler niçin çeşitli vilayetlere gönderilmiştir?
3. Sultan II. Selim’den sonra Osmanlı tahtına hangi padişah çıkmıştır?

MENKIBE XXIII

Haçova meydan muharebesi Alman taarruzu ile başladı. Bu taarruzla Türk ordusu sarsıldı. Almanlar o kadar sür’atle Türk merkezine girdiler ki hemen merkezdeki çadırları yağmalamaya başladılar. Sultan III. Mehmed merkez birliklerinin arasına sığındı. Almanlar Türk cephe sandıklarının üstüne çıkmış sevinçlerinden dans ediyorlardı. Padişah otağda Hz. Peygamber’in hırkasını giymiş. Hz. Peygamber’in mızrağını eline almış dua ediyordu. Veziriazam İbrahim Paşa padişahın duasını yarıda kesti. Derhal çekilmesi gerektiğini söyledi. Esir düşerek devletin başını belaya sokmak istemeyen Sultan III Mehmed geri çekilmek için atına binmişti. Tam bu sırada padişahın hocası Saadeddin Efendi hükümdarın atının gemlerini yapıştı:

“Padişahım nereye gidersiniz? Cengin hâli budur. Lâzım olan yerinizde sabit olmaktır. Peygamberimizin mucizeleriyle zafer bizdedir”...dedi. Bu sırada merkezde bulunan aşçı, seyis, saka gibi hizmetliler ellerine geçirdikleri; sopa, balta, nacak...vs. ile düşmana karşı direniyordu. Bu hareket sonunda padişah çekilmekten vazgeçti. Ordu vaizi Şeyh Hızır Efendi ve on müridi ayetler okuyarak ön safa atıldılar. Bu derviş gazilerin hepsi ön safta şehit oldular. Sultan III. Mehmed’i dimdik atının üzerinde gören akıncılar ve Kırım atlıları dehşetli bir taarruza başladı. Bu sırada “Kâfir kaçtı”, “Nemçelü sındı” haykırıışları arasında yeniden toparlanan

¹²³ Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.II, s.229-230.

Heçova'da alınan esirler III.
Mehmed'in önünden geçiyor. (Askeri Müze) (altta)

ordu, 1596 yılında Haçova'da Türk tarihinin parlak zaferlerinden birini daha kazandı.¹²⁴

MENKİBE XXIII'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Derviş”, “gazi”, “akıncı”, “saka” ve “otağ” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 1, Davranış 1).

2. Sultan III. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti batıda hangi önemli savaşı yapmıştır? Savaşın sonuçları neler olmuştur? (Amaç 10, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Nemçe günümüzde neresidir?
2. Haçova'yı harita üzerinde gösterin.
3. Haçova savaşı hangi tarihte, kimler arasında yapıldı?

B. OSMANLI DEVLETİ TARİHİ (1600-1700)

Osmanlı Tarihinde bizi ilgilendiren dönem olan (1600-1700) dönemi lise 2. sınıf (10. sınıf) tarih dersi programının III. Ünite konuları arasında yer almaktadır.¹²⁵ Ayrıca yine aynı dönem Lise 3. sınıf (11. sınıf) Sosyal bilimler alanının alan dersi olan Osmanlı Tarihi dersinin IV. Ünite konuları arasında da yer almaktadır.¹²⁶ Tarih öğretmenleri, burada vereceğimiz örnekleri yeri ve zamanı geldiğinde alan dersi olan Osmanlı Tarihi dersinde de kullanabilirler.

1. III. ÜNİTE KONULARI

Ünite Adı: Osmanlı Siyasî Tarihi (1600-1922)

A. Bunalımlar ve Üstünlüğü Koruma Çabaları (1600-1774)

1. İç çalkantılar ve iç isyanlar
 - a. İsyanların sebepleri ve özellikleri
 - b. İstanbul isyanları
 - c. Taşra isyanları
 1. Celali isyanları
 2. Diğer isyanlar
2. 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Dış Siyaseti

¹²⁴ Günvar, Otmanbölük, “Haçova”da Haçlı Kırgını”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 32, İstanbul 1996, s.15., Yılmaz Öztuna, a.g.e., s.140-141.

¹²⁵ **Lise Ders Programları**, c.I, s.116.

¹²⁶ **Lise Ders Programları**, c.II, s. 863.

- a. Osmanlı Devleti'nin Doğu Siyaseti (Osmanlı-İran münâsebetleri)
- b. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Siyaseti (Osmanlı-Lehistan, Venedik, Avusturya, Rusya münâsebetleri).¹²⁷

2.III. ÜNİTE HEDEF VE DAVRANIŞLARI

III. Ünitenin hedef davranışları şunlardır:

Amaç 17: 1600-1922 yılları arası Osmanlı siyasî tarihi ile ilgili temel kavramlar bilgisi.

Davranışlar:

1- Kutsal ittifak, ıslahat, tanzimat, panslavizm, pantürkizm, Osmanlıcılık, Batıcılık, meşrutiyet, kanun-i esasi, meclis-i mebusan, fırka....vb. kavramların tanımını söyleme ve yazma.

2- Tanımı verilen bir kavramın ne olduğunu söyleme ve yazma.

Amaç 18: 17. yüzyılda Osmanlı ülkesinde çıkan isyanlar ve Osmanlı Devleti'nin iç çalkantılarıyla ilgili olayları kavrayabilme.

Davranışlar:

1. İç çalkantıların temel sebeplerini açıklama.
2. İç çalkantıların genel sebeplerini açıklama.
3. İstanbul isyanlarının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
4. Celali isyanlarının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
5. Diğer isyanların sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.

Amaç 19: 17. yüzyıl Osmanlı tarihinin belli başlı siyasî olaylarını kavrayabilme.

Davranışlar:

1. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu toprakları ve cereyan eden önemli olayları harita üzerinde gösterme.
2. Osmanlı Devleti'nin doğu siyasetini açıklama.
3. Osmanlı-İran savaşlarının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
4. Osmanlılarla İran arasında yapılan antlaşmaların mahiyetini ve önemini açıklama.
5. Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetini açıklama.

¹²⁷ Araştırmamız kapsamı dışında bulunan ünite konularına yer verilmemiştir. Ünitenin bütün konuları için bkz.Ek-2.

6. Osmanlı-Lehistan savaşlarının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
7. Osmanlı-Avusturya savaşlarının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.
8. Osmanlı-Rus savaşının sebeplerini ve sonuçlarını açıklama.¹²⁸

3. III. ÜNİTEDE KULLANILABİLECEK ÖRNEK MENKİBE VE OLAĞANÜSTÜ OLAYLAR

MENKİBE I

Birinci Sultan Ahmed bir rüya gördü bunu kimse tabir edemiyordu. “Nemçe kralı ile dövüşe tutuşmuş Sultan Ahmed arka üstü yere yatmış Nemçe kralı üste çıkmıştı.” Hünkârın etrafındakiler rüyayı mânâlandırmaktan aciz kalınca birisi dedi ki:

“Üsküdar’da bir dergâh var. Şeyhi Bursa’dan geldi bilirse o bilir. Rühayı bir de ona tabir ettirmek gerek. Genç hükümdar derhal kâğıt, kalem getirtti. Rüyasını yazdırdı. Bir adamıyla Üsküdar’a gönderdi. Saraydan gelen kim olduğunu söyleyip zarfı uzattığı zaman Aziz Mahmud Hûdaî de ona bir zarf verip:

“Sordukları سوالin cevabı bunda yazılıdır” dedi. Haberci okunmadan verilen cevaba şaşırılmıştı. Haberci zarfı alıp hünkâra getirdi. Zarfdaki kağıtta şunlar yazıyordu:

“En kuvvetli dayanak topraktır, insanın en kuvvetli azası sırtıdır. Sırtınız toprakla birleşerek kuvvet üstüne kuvvet kazanıyor. Bu İslâm’ın küffâra galabesi demektir. İşte rüyanın manası budur...” Hünkâr rüyanın tabirinden memnun oldu. Gerçekten Aziz Mahmud Hûdaî’nin tabiri çıktı. Sultan Ahmed Nemçe’ye galip geldi.¹²⁹

MENKİBE I’İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Dergâh”, “şeyh” ve “hünkâr” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, Davranış 1).

2. Sultan I. Ahmed döneminde Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu yerleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 19, Davranış 1).

3. Sultan I. Ahmed döneminde Avusturyalılarla yapılan savaşlar nasıl sonuçlanmıştır? (Amaç 19, Davranış 7).

¹²⁸ Araştırmamız kapsamı dışındaki hedef ve davranışlara yer verilmemiştir. Ünitenin bütün hedef davranışları için bkz. **Lise Ders Programları**, c. I, s.112-115.

¹²⁹ Nezihe Araz, a.g.e., s.86., Mustafa Necati Bursalı, a.g.e., c.I., s.364.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Nemçe neresidir?
2. Bursa ve Üsküdar'ı harita üzerinde gösterin.

MENKIBE II

Sultan II. Osman Hotin Seferi'ne gidiyordu. Serhâd kumandanlarından Mehmed Paşa'ya düşman ve muharebe hakkında fikrini sormak için huzura çağırdı:

“Sefer masrafı ettik ve buraya kadar geldik. Elbet siz serhad kullanırsınız. Küffâr hakkında ne bilirsiniz? Acaba düşman karşımıza gelir mi?” diye sorunca daha Mehmed Paşa söze başlamadan nedimlerden Süleyman Ağa:

“Leh kralının Osmanlı padişahına karşı gelmek cesaretini göstereceğini sanmam” deyince Mehmet Paşa:

“Sultanım biz ne kaybettikse bu türlü aklı hayra şerre ermez kişilerin fikirleriyle hareket etmekle kaybettik. Biz kendimizi dev, düşmanımızı karınca görmekten kaybettik. Düşman gelir veya gelmez. Fakat biz gelir diyelim, tedbirimizi ona göre alalım. Tedarikli bulunalım. Sonra Allah'a tevekkül edelim” dedi.¹³⁰

MENKIBE II'NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Paşa”, “kral” ve “nedim” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, davranış 1).
2. Sultan II. Osman zamanında Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu yerleri harita üzerinde gösterin? (Amaç 19, Davranış 1).
3. Sultan II. Osman Lehlilerle hangi savaşlar yapmıştır? Bu savaşın sonuçları nelerdir? (Amaç 19, Davranış 6).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

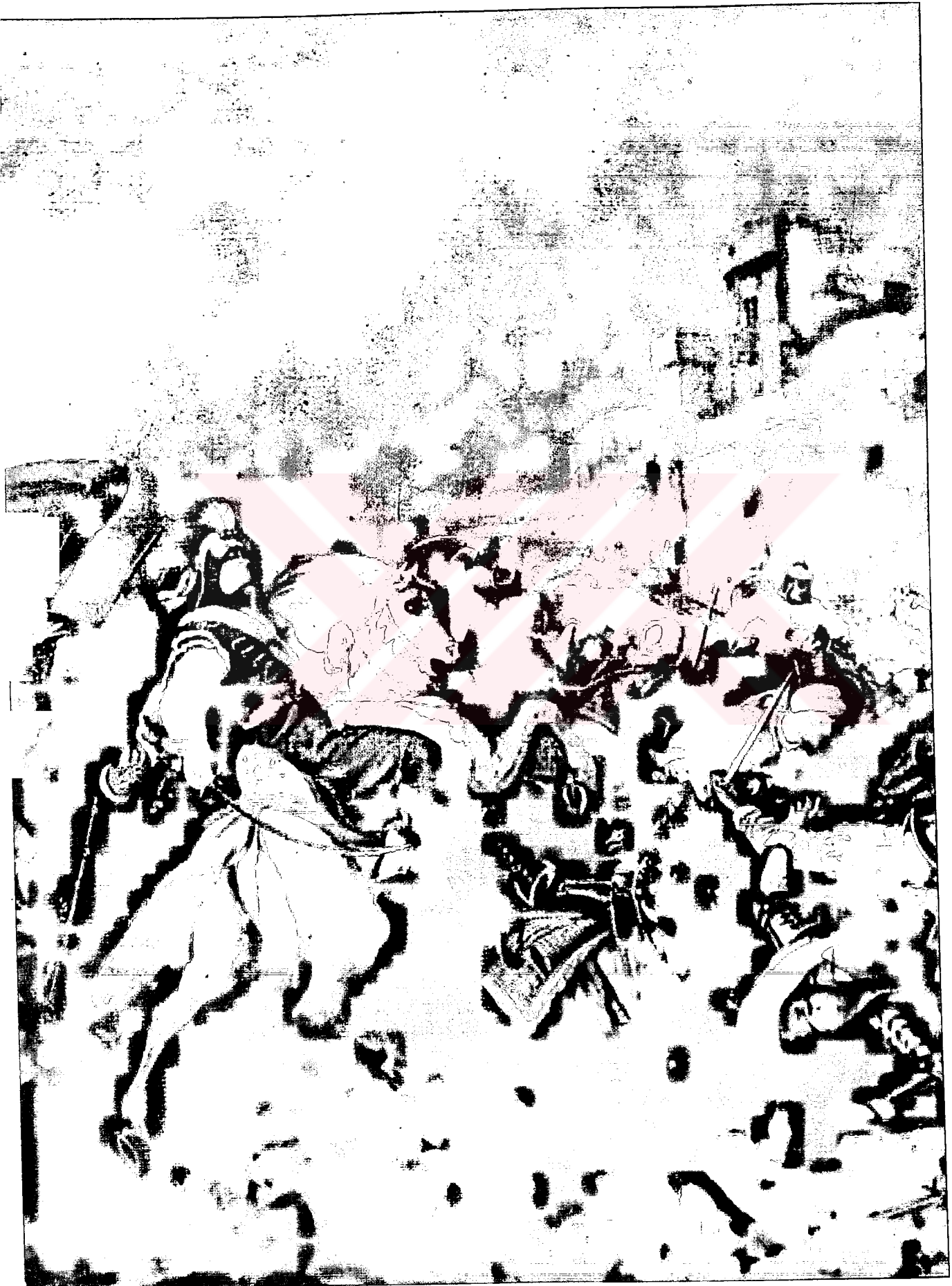
1. Lehistan ve Hotin'i harita üzerinde gösterin:
2. Süleyman Ağa ve Mehmed Paşa'nın fikirlerini karşılaştırarak karakterleri hakkında nasıl bir sonuca ulaşabiliriz?

MENKIBE III

Sultan Dördüncü Murad Bağdad seferine çıkmıştır. Ordu Bağdad önlerine ancak altı ayda gelebilmişti. Padişahın otağı İmâm-î Âzam'ın türbesine yakın bir yerde kurulmuştu. Bağdad kalesi kuşatıldı. Sadrazam Tayyar Paşa açılan gediklerde

¹³⁰ Tahsin Ünal, a.g.e., s.119.

ırad Han'ın Bağdat kuşatmasını gösteren temsili bir tablo

ön saflarda savaşırken alnından vurularak şehit oldu. Sadrazamın şehit olduğunu gören Sultan:

“Ah Tayyar sen Bağdad gibi yüz kaleye bedelsin” diye üzüntüsünü dile getirdi. Kaptan-ı Derya Sadrazam oldu. Kuşatmaya dayanmayan Bektaş Han barış istedi ve şehrin anahtarların altın bir tepsi içinde Sultan Murad’a getirdi. Sultan:

“Sen kimsin? Niye geldin?”

Bektaş Han:

“Bağdad kalesinin hâkimi Bektaş Han kulunum. Kaleyi padişahıma teslim etmeye geldim.” Sultan:

“Ya niçin karşı koydun? Bu kadar niye direndin. Evvel gelip kulluk etsen olmaz mıydı? dedi. Bektaş Han şöyle cevap verdi:

“Velinimetimiz (İran şahı) uğrunda elimizden geldiği kadar karşı koymak, vuruşmak boynumuzun borcu idi. Nitekim padişahın kulları da padişah uğrunda gayret gösterdiler. İşte bir avuç kanım ve başımla huzuruna geldim. Ferman padişahındır...” Sultan Murad:

“Efendine hizmet vazifendir. Sana, askerlerine ve subaylarına aman verdim” diyerek Bektaş Han’ın sâdakat ve bağlılığını övdü. Bektaş Han Osmanlı hizmetine girdi. Diğer subaylar ve askerlerden isteyenlerin İran’a gitmesine izin verildi. Bağdad böylece tekrar 24 Aralık 1638’de Türk hakimiyetine girdi. Sultan Murad “Bağdad Fatihî” ünvanını aldı.¹³¹

MENKIBE III’ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Otağ”, “türbe”, “kale”, “sadrâzam”, “şah”, “han”, “ferman”, ve “kaptan-ı derya” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, Davranış 1).

2. Sultan IV. Murad döneminde Osmanlı Devletinin hakim olduğu yerleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 19, Davranış 1).

3. Sultan IV. Murad zamanındaki Osmanlı-İran ilişkileri nasıldı? Yapılan savaşların sonuçları nelerdir? (Amaç 19, Davranış 3).

¹³¹ Refik Özdek, a.g.e., c.III., s.46.

MENKİBE IV

Kapı ağası Şehzâde İbrahim'in yanına gelip:

“Şehzadem başınız sağ olsun. Biraderiniz Sultan Murad ahirete gitti. Saltanat sizindir. Buyurun!... deyince şehzâde İbrahim, Sultan Murad'ın korkusuyla:

“Siz bana hile edersiniz. Bana taht gerekmez. Kardeşim sağ olsun. Benden ne istersiniz” deyip söze itimat etmedi. Bu sırada Valide Sultan gelip:

“Aslanım!...Başın sağ olsun, gel çık...” dedi. Şehzâde, yine dışarı çıkmadı. Valide sultan ve kapı ağası şehzâdenin koluna girerek:

“Kendiniz varın görün...” diye istemeye istemeye dışarı götürdüler. Sadrazam da padişahın cenazesinin bulunduğu odanın kapısında bekliyordu. Şehzâde İbrahim'i odaya götürdüler.

“Lalan budur padişahım” dediler. Sadrâzam baş sağlığı dileyip yer öperken saltanatı tebrik etti. Şehzâde İbrahim hâlâ:

“Hile edersiniz...” diye çekiniyordu. Ölünün yüzünü açtılar.

Gördü ki kardeşinin ömrü tamam olmuş. Emretti yüzünü örttüler. Şehzâde İbrahim taht odasına giderken tekrar geri döndü. Bir defa daha kardeşinin yüzünü açtırıp dikkatlice baktı. Daha sonra taht odasına gitti. Sadrâzam ve kapı ağası:

“Bismillah, padişahım” diyerek Hz. Ömer'in sarığını Şehzâde İbrahim'in başına koydular. Sarık başına konurken Şehzâde İbrahim:

“Elhamdülillah Yarabbi! Bencileyin zayıf bir kulu bu makama layık gördün...” dedi. Yanındakiler de dualarda bulunarak Sultan İbrahim'i tahta çıkardılar.¹³²

MENKİBE IV'ÜN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Kapı ağası”, “şehzâde”, “taht”, “Valide Sultan”, “sadrâzam”, “lala” ve “taht odası” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, Davranış 1).

2. Sultan İbrahim döneminde, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu merkezleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 19, Davranış 1).

¹³² M. Necati Demircan-Nuri Aktakka, Şerafettin Tanrıku, **Türk Edebiyatı Tarihi** MEB Yay., İstanbul 2001, s.115.

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Sultan İbrahim niçin Sultan Murad'ın öldüğüne inanmıyor. Sizce niçin böyle bir davranışta bulunmuştur?

2. Sultan İbrahim tahta çıkarken nasıl bir tören düzenlemiştir.

MENKIBE V

Sultan IV. Mehmed zamanında Celâli İbşir Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmişti. Hazineye para tedârik etmek için ya zengin devlet adamlarını bir bahane ile azleder, malını müsadere ederdi. Ya da zengin birisine zorla bir mevki verir sonra azlederek malını müsadere ederdi. Defterdâr Moralızâde'yi huzuruna çağırması askere maaş vermek için para istemiş, defterdâr :

“Hazine de para yoktur...” deyince.

“Bre sefih bu emri padişah buyurdular. Hiç padişaha para yok denir mi?” diye bağırması kendisini azl ve malını müsadere etmiştir. Bundan sonra Ali Ağa'yı huzuruna çağırıp:

“Durman, Ali Ağa'ya hilât giydirin” diye emir vermiştir. Ali Ağa her şeyden habersiz, hem maliyeden anlamaz. Ama, hilât gelir. Ali Ağa'ya giydirilir. İbşir Mustafa Paşa:

“Allah mübarek eylesin! Padişah sizi baş defterdâr tayin etti” deyince Ali Ağa ağlayarak sadrâzâmın ayaklarına kapanır:

“Devletlü vezir Allah aşkına ben maliyeden anlamam ben bu mühim işin hakkından gelemem. Ben defterdâr olamam” diye yalvardı. Fakat İbşir Mustafa Paşa:

“Canım neden inad edersiniz? Sana bu ihsanı padişahımız buyurdu. Seni bu hizmete lâayık gördü. Var istikâmetle hizmet eyle dedi. İbşir Paşa bu işi yaparken Osmanlı Devleti'nin maliyesi tanzim edecek mütehassıs bir kimseyi maliyenin başına getirdiğini sanıyordu.¹³³

MENKIBE V'İN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Celâli”, “hazine”, “müsadere”, “defterdâr”, “hilât”, “maliye”ve “ağa” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, Davranış 1).

¹³³ Tahsin Ünal, a.g.e., s.136-137.

2. Sultan IV. Mehmed zamanında Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu merkezleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 19, Davranış 1).

3. Celâli isyanlarının devlete yaptığı olumsuz sonuçlar nelerdir? (Amaç 18, Davranış 4).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. İbşir Mustafa Paşa'nın görevi nedir? Bu göreve nasıl gelmiştir?

2. İbşir Mustafa Paşa'nın davranışı devlete ne gibi zararlar verebilir?

3. Ehil olmayan insanların devlet kadrolarında bulunmasının devlete ne gibi zararları olabilir?

MENKİBE VI

Sultan İkinci Mustafa zamanında düşman 1695 yılında Budin'i muhasara etmişti. Budin'i muhafaza edenler arasında on dört yaşında Mehmed adında bir çocuk vardı. Cesur ve kahraman çocuk beline bağladığı bir halatla hemen her gece kaleden iner, düşman hatlarına sokulur, her seferinde bir tüfek, bir kılıç veya sancak ileri geri dönerdi. Düşmanın savaş aletleri içinde çarkıfelek denilen bir silah vardı. Durmadan dönüyor kaleye kumbara yağdırıyor fazla zayiata sebep oluyordu. Kumandan Abdi Paşa:

“Bu Allah'ın belasını kim ortadan kaldıracak? Kim bunu berhava ederse kendisine külliyetli miktarda para hediye edeceğim” deyince Mehmet ortaya atıldı.

“Paşa amca bunu ben yaparım” dedi. Abdi Paşa:

“Sen bu işi nasıl yaparsın? Gücün kuvvetin bu işe kâfi değil ki oğlum...” dedi. Mehmed:

“Beni bir gece halatlarla aşağı indiriniz varıp halatları çarkıfeleğe bağlayayım. Sonra kaleden halatları çekip çarkıfeleği alalım”...

Karanlıklar içinde Mehmed sürünerek çarkıfeleğe yaklaştı. Halatları bağladı ve geri döndü. Çarkıfelek çekildi, kaleye alındı. Çarkıfelek kaleye alınmıştı. Fakat planlar, ustalar ve atölyeler düşmanda kalmıştı. Kısa zamanda bir yerine beş tane yaparak Budin'i zaplettiler. Budin'de Abdi Paşa'nın cesedi yanında genç Mehmed'in cesedi de yatıyordu.¹³⁴

¹³⁴ Tahsin Ünal, a.g.e., s.147-148.

MENKIBE VII’NİN KULLANIMI

I. Hedef Davranışa Yönelik Sorular

1. “Kale” ve “paşa” kavramlarını açıklayıp tarihî anlam taşıyan birer cümle içinde kullanın. (Amaç 17, Davranış 1).
2. Sultan II. Mustafa zamanında Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu merkezleri harita üzerinde gösterin. (Amaç 19, Davranış 1).

II. Diğer Değerlendirme Soruları

1. Budin hangi padişah döneminde, hangi yılda Osmanlı hakimiyetinden çıktı?
2. Sultan II. Mustafa dönemi savaş aletleri nelerdir?
3. Budin’i harita üzerinde gösterin.

SONUÇ

Tarih öğretiminde en büyük problem Milli Eğitim'in belirlediği tarih derslerinin hedeflerine uygun kişiliğin kazandırılmamasıdır. Tarih dersinin hedeflerinde sıkça belirtilen “Milli Bilinç”, “tarih şuuru” öğrencilere verilmemektedir. Bunun temel sebebi tarih öğretimidir. Tarih öğretimi istenilen hedefleri gerçekleştirememektedir. Derste sadece düz anlatım metoduna yer verilip diğer metodlara yer verilmemektedir. Derste pasif durumda bulunan öğrencilerin zamanla derse ilgisi dağılmakta öğretmenin anlattıklarını dinlememektedir. Hâliyle öğretim verimli gerçekleştirilmediğinden hedeflere ulaşamamaktadır. Tarih öğretmenleri genelde pedagojik bilgiye sahip olmalarına rağmen sahip oldukları pedagojik bilgiyi sınıf ortamında pratikte kullanamamaktadır. Sadece düz anlatım metodunu kullanıp diğer metodlara yer vermemektedirler. Öğretimin daha verimli olması için diğer metodlar da kullanılarak öğrenci derste pasif yapısından kurtarılıp aktif öğrenen konumuna getirilmelidir. Derse aktif olarak katılan öğrenci dersi daha dikkatli dinleyecek, gerekli yerlerde öğretmene sorular soracak, düşüncelerini topluluk önünde sıklıkla dile getirecek, derse katılan öğrenci tarih dersinde olaylara değişik boyutlardan bakma, muhakeme ve mukayese yapmayı öğrenecektir. Tarih öğretmenleri başta örnek olay çalışması olmak üzere diğer metodları da kullanmalıdır. Ayrıca tepegöz, slayt... vb. araçlarla tarih dersinin işleniş zenginleştirilmelidir. Şüphesiz böylece öğretim daha verimli gerçekleştirilmiş olacaktır.

Örnek olay çalışması ilköğretimde sosyal bilgiler dersinde ortaöğretimde tarih dersinde öğretmenlerin kullanması gereken metodlar arasındadır. Ders programlarının da belirttiği gibi öğretim derse öğrenci katılımının sağlanması ile daha verimli gerçekleştirilebilir. Örnek olay çalışması öğrenciyi derse aktif olarak katan bir metoddur. Örnek olay çalışmasında çok çeşitli materyaller kullanılabilir. Bu materyallerin başında menkıbe ve olağanüstü olaylar gelir. Lise ders programlarında tarih dersi programı açıklanırken programın uygulanışı ile ilgili açıklamaların 29. maddesinde tarih öğretiminde öğrenciyi derse katan çeşitli metodların kullanılması ve ders esnasında menkıbelerin derste kullanılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Zaten bu öğretim seviyesindeki öğrenciler psikolojik gelişimlerine paralel olarak ilginç olaylar, menkıbe, fıkra ve hikayelere ilgi

duymaktadırlar. Derste dağılan ilgilerin toplanmasında konu ile ilgili anlatılacak bir menkıbe veya olağanüstü olayın sağlayacağı faydalar aşikârdır. Ayrıca daha önceden öğretmen tarafından hazırlanmış menkıbe ve olağanüstü olaya yönelik sorular öğretimin daha verimli olmasını sağlayacaktır.

Araştırmamız esnasında Selçuklu ve Osmanlı klasik dönemine yönelik menkıbe ve olağanüstü olayların zenginliği ile karşılaştık. Bizim araştırmada verdiğimiz örnekler şüphesiz daha da zenginleştirilebilir. Biz sadece örnek olması için her döneme sınırlı sayıda örnek verebildik. Tarih öğretmenleri belki daha ilginç birçok menkıbe ve olağanüstü olay bulabilir. Tarih öğretmenleri verdiğimiz örnek uygulamalara benzer hatta bu örnek uygulamaları daha da zenginleştirerek kullanabilirler. Bu cümleden olmak üzere menkıbe ve olağanüstü olayları içeren çalışmaların eksikliğini belirtmekte fayda vardır. Menkıbe ve olağanüstü olayı içeren çalışmalar Millî Eğitim bakanlığınca uzmanlara hazırlatılarak öğretmenlerin istifadesine sunulabilir. Hazırlanacak bu tür materyaller ve bu materyallerin kullanımı konusunda gerekli metod bilgisine sahip öğretmenlerimiz vasıtasıyla tarih öğretimi Millî Eğitim'in amaçlarının gerçekleşmesi yönünde daha başarılı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

I. KİTAPLAR

1. ARAZ, Nezihe, **Anadolu Evliyalari**, Fatış Yayınevi, İstanbul, 1958.
2. ATEŞ, Ahmet, “Menakıb”, **İslam Ansiklopedisi**, c.VII, MEB Yay., İstanbul 1979.
3. ATSIZ, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, MEB Yay., İstanbul 1992.
4. AYVERDİ, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1999.
5. BAYRAKTAR, M. Faruk, **İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri**, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fak. Vakfi Yay., İstanbul 1997.
6. BURSALI, Mustafa Necati, **İstanbul ve Anadolu Evliyalari**, c.I-II, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1989.
7. BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş-Cuma ÇİVİ, **Genel Öğretim Metotları**, Öz Eğitim Yay., İstanbul 1997.
8. BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş, **Program Geliştirme**, Öz Eğitim Yay., Konya 1997.
9. DEMİRCAN, M. Necati- Nuri AKTAKKA, Şerafettin TANRIKULU, **Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yay., İstanbul 2001.
10. DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Yay., Ankara 1995.
11. DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yay., İstanbul 1986.
12. EFLAKİ, Ahmet, **Ariflerin Menkıbeleri**, c.I-II (Çev: Tahsin Yazıcı), MEB Yay., İstanbul 1995.
13. ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara (Tarihsiz).
14. EMİROĞLU, Mehmet, **Kültürümüzün Köşe Taşları**, Konya 2001.
15. ERTUĞRUL, Halit, **Öğretmenin Başarı Kılavuzu Öğretmenlik Mesleği Nedir?**, Nesil Yay., İstanbul 2000.
16. GÖVSU, İbrahim Alaettin, **Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedisi**, c. IV. İskit. Yay., İstanbul (Tarihsiz).
17. GÜNGÖR, Erol, **Tarihte Türkler**, Ötüken Yay., İstanbul 1997.
18. HAMMER, Joseph Von, **Osmanlı Tarihi**, (Çev: Mehmet Ata, Haz: Abdülkadir Karahan) c.I-II, MEB Yay., İstanbul 1997.

19. **İlköğretim Okulu Ders Programları 5**, İlköğretim Genel Müdürlüğü, MEB Yay., İstanbul 2000.
20. KİTAPÇI, Zekeriya, **Hız. Peygamberin Hadislerinde Türkler (Selçuklular-Moğollar-Osmanlılar)** c.II, Kuzucular Ofset, Konya 1996.
21. KİTAPÇI, Zekeriya, **Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası Moğollar Arasında İslamiyet**, Dizgi Ofset, Konya 2000.
22. KOCAOLUK, M.Şükrü-Fatma KOCAOLUK, **İlköğretim Okulu Programı 2000**, Kocaoluk Yay., İstanbul 2000.
23. KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara 1991.
24. KÖPRÜLÜ, Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay., Ankara 1999.
25. KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Kuzucular Ofset, Konya 1998.
26. KÖYMEN, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1993.
27. KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, **Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa**, Damla Ofset, Konya 1994.
28. KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1997.
29. **Lise Ders Programları**, c.I-II, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, MEB Ankara 1998.
30. MEMİŞ, Ekrem, **Tarih Metodolojisi**, Öz Eğitim Yay., Konya 1995.
31. NACİ, Muallim, **Lugat-ı Naci**, Çağrı Yay., İstanbul 1995.
32. OCAK, Ahmet Yaşar, **Türk Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, TTK Yay., Ankara 1997.
33. ÖZDEK, Refik, **Türklerin Altın Kitabı**, c.III, Tercüman Yay., İstanbul 1990.
34. ÖZTUNA, Yılmaz, **Türk Tarihinden Yapraklar**, MEB. Yay., İstanbul 1999.
35. SERTOĞLU, Mithat, **Tarihten Sohbetler**, TTK Yay., Ankara 1991.
36. SEVİM, Ali-Erdoğan MERÇİL, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1995.
37. SÖNMEZ, Veysel, **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**, MEB Yay., İstanbul 1999.

38. ŞEKER, Mehmet, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara 1997.
39. TANERİ, Aydın, **Türk Devlet Geleneği**, MEB Yay., İstanbul 1997.
40. TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay. İstanbul 1993.
41. TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
42. TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
43. **Türkçe Sözlük II**, Dil Derneği Yay., Ankara 1999.
44. **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1998.
45. UĞUR, Ahmet, **Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı**, MEB Yay., İstanbul 2001.
46. UĞUR, Ahmet, **Kemalpaşazâde İbn Kemal**, MEB Yay., Ankara 1996.
47. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.II, TTK Yay., Ankara 1988.
48. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi c.III (I-II Kısım)**, TTK Yay., Ankara 1995.
49. ÜNAL, Tahsin, **Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi**, Nur Yay., Ankara 1981.
50. **Yeni Türk Ansiklopedisi**, "Menkıbe" Maddesi, Ötüken Yay., İstanbul 1985.
51. YILMAZ, Ömer Faruk, **Osmanlı Fıkraları**, Osmanlı Yayınevi, İstanbul 2000.

II. MAKALELER

1. ALPER, Ali Fahrettin, “İlk Mekteplerde Tarih Tedrisatı”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175., Ankara 2002.
2. ATA Bahri, “Tarih Derslerinde “Dökümanlarla Öğretim”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
3. ATA, Bahri, “Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak Tarihi Romanlar”, **Türkyurdu**, Ankara 2000.
4. BARDAKÇI, İlhan, “Fethi Mübin’in Meçhul Hazinesi”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 14, İstanbul 1995.
5. BARDAKÇI, İlhan, “Kanuni Döneminin İnsanı ve Toplumu”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 14, İstanbul 1995.
6. BOZDAĞ, İsmet, “Padişah IV. Murad”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 37, İstanbul 1997.
7. KARABAĞ, Gülin, “Post Modernizm ve Tarih Öğretimi”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
8. KOÇ Yunus, “Türkiye’de Tarih Eğitiminin Sorunları”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
9. KÖKSAL, Hüseyin, “Tarih Öğretimi ve Eleştirel Düşünce Becerilerinin Geliştirilmesi”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
10. KÖSTÜKLÜ, Nuri, “İngiltere’de Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler ve Türkiye’deki Tarih Öğretimiyle İlgili Bir Değerlendirme”, **S.Ü. Eğt. Fak.Dergisi (Sosyal Bilimler)**, sayı 8, Konya 1997.
11. OTMAN BÖLÜK, Günvar, “Haçovada Haçlı Kırğını”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 32, İstanbul 1996.
12. ÖZDEMİR, M. Çağatay, “Tarih Öğretimi Yeninden Ele Alınmalı”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
13. ÖZTAŞ, Sezai, “Tarih Eğitiminde Menkıbelerin Yeri ve Önemi”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
14. SAFRAN, Mustafa, “Orta Öğretim Kurumlarında Tarih Öğretiminin Yapı ve Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma”, **Türkyurdu**, cilt 22, sayı 175, Ankara 2002.
15. ŞİMŞİRGİL Ahmet, “Kanuni Zamanında İlim ve Fikir Hareketleri”, **Tarih ve Medeniyet**, sayı 14, İstanbul 1995.

16. ŞİMŞİRGİL Ahmet, “İstanbul Fethinin Manevi Mimarları”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 27, İstanbul 1996.
17. UĞUR, Ahmet, “Hz. Muhammed (SAV)’in Yavuz’a Daveti”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı 38, İstanbul 1997.
18. UYAN, Abdüllatif, “Menkıbelerle Tarihimiz”, **Tarih ve Medeniyet**, sayı 60, İstanbul 1999.

EK 1:

LİSE 1 (9. SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

I. ÜNİTE: TARİH BİLİMİNE GİRİŞ

A. Tarih Bilimi

1. Tarih Biliminin Konusu
2. Tarih Biliminin Yöntemi
 - a. Kaynak Arama (Belge Bulma)
 - b. Verileri Tasnif, Tahlil ve Tenkit Etme
 - c. Terkip (Sentez) Yapma.
3. Tarihin Tasnifi (Sınıflandırılması)
 - a. Zamana Göre Sınıflandırma
 - b. Mekana Göre Sınıflandırma
 - c. Konuya Göre Sınıflandırma
4. Tarihin Diğer Bilimlerle Münâsebeti (Coğrafya, Arkeoloji, Kronoloji, Etnografya, Paleografya, Epigrafya, Nümizmatik, Sosyoloji, Filoloji, Antropoloji, Kimya, Diplomatik).

B. Zaman ve Takvim

1. Takvimin Ortaya Çıkışı ve Tanımı
2. Türklerin Kullandıkları Takvimler
 - a. 12 Hayvanlı Türk Takvimi
 - b. Hicri Takvim
 - c. Celali Takvim
 - d. Miladi Takvim

II. ÜNİTE: ESKİÇAĞLARDA TÜRKİYE VE ÇEVRESİ

A. Eskiçağlarda Türkiye

1. Türkiye'nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler (Karin, Beldibi Mağaraları, Çayönü, Catalhöyük, Hacılar, Truva, Alishar ve Alacahöyük)
2. M.Ö. 2 bin den M.Ö. 6 yüzyıla kadar.
3. M.Ö. 2 Binden M.Ö. 6 Yüzyıla Kadar Türkiye'de Kültür ve Medeniyet
 - a. Devlet Yönetimi
 - b. Din ve inanış
 - c. Sosyal ve İktisadi Hayat

ç. Yazı, Dil ve Edebiyat

d. Bilim ve Sanat

4. M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 11. Yüzyılda Kadar Türkiye: Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorlukları Dönemi

B. Eskiçağlarda Türkiye'nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler (Mezopotamya, Mısır ve Diğer Doğu Akdeniz Medeniyetleri)

1. Devlet Yönetimi

2. Din ve inanış

3. Sosyal ve İktisadi Hayat

4. Yazı, dil ve Edebiyat

5. Bilim ve Sanat

III. ÜNİTE: TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI VE İLK TÜRK DEVLETLERİ (Başlangıçtan 10. yüzyıla kadar)

A. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

1. Türk Adının Anlamı

2. Türklerin İlk Ana Yurdu

3. Türklerin Tarih boyunca yayıldıkları bölgeler

4. İskitler (Sakalar)

B. İlk Türk Devletleri

1. Büyük Hun Devleti (Asya Hun Devleti)

2. Kavimler Göçü, Asya ve Avrupa'nın Yeni çehresi, Avrupa Hun Devleti.

3. Göktürk Devleti

4. Uygur Devleti

C. Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları (Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar), Uzlar (Oğuzlar), Başgırtlardan, Sabirler, Türgeşler, Kırgızlar, Karlıklar, Kimekler)

Ç. İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

1. Devlet Yönetimi

2. Din ve İnanış

3. Sosyal ve İktisadi Hayat

4. Yazı, Dil ve Edebiyat

5. Bilim ve Sanat (Bu bölümde Doğulu ve Batılı seyyahların seyahatnamelerinden de yararlanılacak)

D. Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri

1- Türk-Çin Münasebetleri

2- Türk-Moğol Münasebetleri

3-Türk-Arap Münasebetleri

4- Türk-İran Münasebetleri (Bu bölümde Doğulu ve Batılı seyyahların seyahatnamelerinden de yararlanılacak)

IV. ÜNİTE: İSLAM TARİHİ VE MEDENİYETİ (13. Yüzyıla Kadar)

A. İslamiyetin Doğuşu Sırasında Dünyanın Genel Durumu

1. Asya (Bizans, Sâsâniler, Göktürkler, Hindistan, Çin ve Japonya)

a. Siyasi durum

b. Din ve İnanış

2. Avrupa

a. Siyasi Durum

b. Din ve İnanış

3. Afrika (Bizans'ın hakimiyet sahası, Habeşistan, Hristiyanlık)

B. İslamiyetin Doğuşu ve Yayılışı

1. İslamiyetten Önce Arap Yarımadası

a. Siyasi Durum

b. Din ve İnanış

c. Sosyal ve İktisadi Hayat

ç. Dil ve Edebiyat

2. Hz. Muhammed, Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde İslamiyetin Yayılışı

3. İslâm Medeniyeti'nin Temelleri

4. İslâm Medeniyeti'nin Teşekkülünde Diğer Medeniyetlerin Tesiri (Eski Yunan, Hint, İran, Bizans ve Süryaniler)

5. İslâm Medeniyeti

a. Devlet Yönetimi

b. Din ve İnanış

c. Sosyal ve İktisâdi Hayat

d. Bilim ve Sanat

6. İslâm Medeniyeti'nin Diğer Medeniyetlere Tesiri

V. ÜNİTE: TÜRK DÜNYASI I (10-13. Yüzyıllar)

A. Türklerin İslamiyeti Kabulü ve İslâm Devleti'ndeki Hizmetleri

B. Türk-İslâm Devletleri

1. Tolunoğulları

2. Ahşidiler

3. Karahanlılar

4. Gazneliler

5. Büyük Selçuklular ve Bağlı Devletler (Horasan, Kirman, Irak, Suriye, Türkiye Selçuklu Devleti, Atabeylikler; Salgırlılar, İldenizoğulları, Beg Teginoğulları, Böriler, Zengiler)

6. Harzemşâhlar

7. Eyyûbiler

8. Memlûkler

C. Türk-İslam Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

1. Devlet Yönetimi

2. Din ve İnanış

3. Sosyal ve İktisâdi Hayat

4. Dil ve Edebiyat

5. Bilim ve Sanat

OKUMA PARÇASI: Türk Milletinin Tarihteki Yeri

VI. ÜNİTE: TÜRK DÜNYASI II (13.-19. Yüzyıl)

A. Moğol İstilasası ve Sonrası

1. Cengiz ve Moğol Devleti

2. Moğol Devleti'nin Parçalanması Moğol-Türk Devletleri

a. Altın Orda

b. İlhanlılar

c. Çağataylılar

ç. Kubilay Hanlığı

B. Timurlular

C. Timurlulardan Sonraki Siyasi Gelişmeler

- a. Kırım Hanlığı
- b. Ejderhan Hanlığı
- c. Kazan Hanlığı
- ç. Kasım Hanlığı
- d. Küçüm Hanlığı
- e. Noğay Hanlığı
- 2. Türkistan, Hindistan ve İran'daki Gelişmeler
 - a. Şeybaniler
 - b. Safeviler
 - c. Hindistan Türk Sultanlıkları ve Babürlüler
 - ç. Özbekler ve Özbek Hanlıkları (Hive, Buhara, Hokand Hanlıkları)
 - d. Kazak Hanlığı ve İkizler (Cüzler)
 - e. Sayan-Altay Türkleri ve Kırgızlar
 - g. Doğu Türkistan (Kaşgar Hanlığı)
 - h. Azerbaycan Hanlıkları
 - ç. Kültür ve Medeniyet
 - 1. Devlet Yönetimi
 - 2. Din ve İnanış
 - 3. Sosyal ve İktisâdi Hayat
 - 4. Dil ve Edebiyat
 - 5. Bilim ve Sanat

VII. ÜNİTE TÜRKİYE TARİHİ (11.-14. Yüzyıl)

A- Anadolu'nun Fethi

- 1- Anadolu'ya İlk Türk Akınları
- 2- Malazgirt Savaşı ve Sonrası

B. Anadolu'nun Türkleşmesi

- 1. Türkiye'de Kurulan İlk Türk Devletleri (Danişmentliler, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Sökmenliler, Togan Arslanoğulları, İnaloğulları, Çubukoğulları, Dilmançoğulları, İnançoğulları, Tanrıvermişoğulları, Çaka Bey).
- 2. Türkiye Selçukluları Devleti

C. Uçlarda Hayat ve Beylikler (Osmanoğulları, Karamanoğulları, Germiyanogulları, Karesioğulları, Hamitoğulları, Eşrefoğulları, Alaiye Beyleri, Menteşeoğulları, Canik

Beylikleri, Sahibataoğulları, Aydınoğulları, Taceddinoğulları, Candaroğulları, Saruhanoğulları vb.)

Ç. Türkiye’de Kurulan Diğer Devletler (Eretna ve Kadı Burhanettin Devletleri, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular).

D. Kùltür ve Medeniyet

1. Devlet Yönetimi
2. Din ve İnanış
3. Sosyal ve İktisadi Hayat
4. Dil ve Edebiyat
5. Bilim ve Sanat

Kaynak: Lise Ders Programları c.I, MEB Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ankara Aralık 1998, s.69-98.

EK 2:

LİSE 2 (10. SINIF) TARİH DERSİ PROGRAMI

I. ÜNİTE: OSMANLI SİYASİ TARİHİ (1300-1600)

A. 14. yüzyılın Başında Yakındoğu ve Avrupa (Haritaya dayalı olarak İlhanlılar, Altın Orda, Memlükler, Bizans ve Avrupa'daki diğer devletlerin siyasi durumları ele alınacak özellikle Balkanların ve Anadolu'nun siyasi durumu ve sosyal yapısı kısaca belirtilecek Tarih I dersinin son ünitesindeki konular hatırlatılacaktır.)

B. Kayılar Söğüt'te

1. Kayı Boyu ve Osmanlı Ailesi
2. Kayıların Anadolu'ya Gelişi ve Yerleşmesi

C. Yeni Bir Devlet Doğuyor

1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu
2. Sakarya Havzası ve Marmara Bölgesi'nde (Koyunhisar Savaşı, Bilecek ve Bursa'nın fethi) Maltepe Savaşı, İznik ve İzmit'in Fethi.
3. Adalar Denizi'nde Gaza'nın Devr Alınması (Karesi Beyliği'nin Alınması, Aydınoğulları ile Münasebetler Rumeli'ye Geçiş)
4. Osmanlıların Rumeli'de İskân Siyaseti.

Ç. Bizans'ın Rumeli'nden Kuşatılması ve Balkan Kavimleri ile İlk Temaslar

1. Bizans-Batı Bağlantısının Kesilmesi
- a. Edirne'nin Fethi
- b. Çatalca'ya Kadar olan Yerlerin Ele Geçirilmesi
- c. İstanbul'un Kuşatılması

2. Balkanlarda Genişleme (Sırsındığı, Çirmen, I. Kosova ve Niğbolu)

D. Osmanlıların Anadolu'da Türk Siyasi Birliğini Kurması (Balkanlarda fethedilen yerlere paralel olarak Anadolu'da da alınan yerler belirtilecek. Osmanlı-Memlük rekâbeti ve diğer Türk beylikleriyle olan münasebetler üzerinde durulacak).

E. Ankara Savaşı'nda İstanbul'un Fethine

- 1- Ankara Savaşı
- 2- Kardeşler Arası Taht Kavgaları
- 3- Anadolu'da Siyasi Birlik Yeniden Sağlanıyor

4. Balkanlar'da Sarsılan Hakimiyetin Pekiştirilmesi (Bu başlık altında Balkanlar'ın doğrudan Osmanlı topraklarına katılması belirtilecek), Edirne-Segedin Antlaşması, Varna savaşı II. Kosova Savaşı anlatılacaktır.

F. Fatih ve Fetihler

1. İstanbul'un Fethi

2. Bizans'ı Diriltme Umutlarının Söndürülmesi (Mora, Amasra, Trabzon'un Fethi)

3. Balkanlar'da Fetihlerin Devam Ettirilmesi (Sırbistan, Eflak, Boğdan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'un alınması)

4. Anadolu'da Hakimiyet Mücadelesi (Sinop'un alınması, Akkoyunlular, Karamanoğulları ve Memlükler ile mücadele)

5. Denizlerde Kazanılan Başarılar (Doğu Akdeniz adalarının alınması, Venediklerle savaş, Kırım'ın Osmanlılar bağlanması Yunan adalarının alınması ve İtalya seferi).

G. İslam Dünyası Liderliğine (II. Bâyezîd ve Yavuz dönemleri)

1. Osmanlı-İran Münasebetleri

2. Osmanlı-Memlük Münasebetleri

3. Türk Denizciliğinin Yükselmesi ve Denizlerde Hakimiyet Mücadelesi (Osmanlı-Venedik Savaşı, Kili, Akkerman, Modon ve Koron'un alınması)

H. Osmanlılar Zirvede (Kânuni ve sonrası)

1- Avrupa'da Genişleme

a. Osman-Macar Münasebetleri (Belgrad'ın Fethi, Mohaç savaşı, Macaristan'ın Fethi)

b. Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (I. Viyana Kuşatması, Alman Seferi, Zigetvar Seferi)

c. Osmanlı-Fransız Münasebetleri (Fransa'ya tanınan ticari imtiyazlara kısaca yer verilecek).

ç. Doğu Avrupa'da Gelişmeler (Osmanlı-Lehistan, Osmanlı-Rusya münasebetleri)

d. Avrupa Devletleri'nin Siyasi Münasebetlerinde Osmanlı Devletinin rolü

2. Akdeniz'de Üstünlük Sağlanıyor (Rodos'un fethi, Barbaros'un Osmanlı hizmetine girmesi, Cezayir'in Osmanlı ülkesine katılması Preveze deniz zaferi, Barbaros'un Batı Akdeniz'de faaliyetleri, Trablusgarp'ın alınması, Cerbe Deniz Savaşı, Sakız Adası'nın Fethi, Malta adasının kuşatılması, Kıbrıs'ın Fethi, İnebahtı Deniz Savaşı, Tunus'un alınması, Fas'ın Osmanlı himayesine alınması)

3. Doğuda Gelişmeler

- a. Osmanlı-İran Münasebetleri (1577-1590 savaşları sonuna kadar)
- b. Hind Okyanusu'nda Üstünlük Sağlama Mücadelesi (Deniz seferleri, Kızıldeniz, Habeşistan, Yemen siyaseti)

II. ÜNİTE: AVRUPA TARİHİ (1300-1600)

A. Feodalitenin Çözülüşü ve Merkezî Krallıkların Kurulması

B. Teknolojik Gelişmeler (Barut, Matbaa, Pusula)

C. Avrupa'nın Yayılması

- 1. Yayılmanın Sebepleri (Siyasi, jeopolitik, sosyo-ekonomik)
- 2. Keşifler (Amerika'nın keşfi, ticaret yollarının değişmesi, dünyanın dolaşılması)
- 3. Keşiflerin Sonuçları (Osmanlı Devleti'ne Tesirleri)

Ç. Rönesans

1. Sebepleri

2. Yayılışı

3. Sonuçları

D. Reform

1. Sebepleri

2. Yayılışı

3. Sonuçları

4. Osmanlı Ülkesinde Yaşayan Hristiyanlar ve Reform

III. ÜNİTE: OSMANLI SİYASİ TARİHİ (1600-1922)

A. Bunalımlar ve Üstünlüğü Koruma Çabaları

1. İç Çalkantılar ve İsyanlar

a. İsyanların Sebepleri ve Özellikleri

b. İstanbul isyanları

c. Taşra İsyanları

1. Celali İsyanları

2. Diğer İsyanlar

2. 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Dış Siyaseti

a. Osmanlı Devleti'nin Doğu Siyaseti (Osmanlı-İran münasebet)

b. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Siyaseti (Osmanlı-Lehistan, Venedik, Avusturya, Rusya Münasebetleri).

3. Karlofça'dan Küçük Kaynarca'ya

- a. Kaybedilen Toprakları Kurtarma Çabaları (Osmanlı, Rusya, Venedik, Avusturya Münasebetleri, Pasarofça Antlaşmasına kadar).
- b. Barış Siyaseti (Osmanlı-Rusya, Avusturya, Fransa, Prusya münasebetleri Osmanlıların Avrupa'daki olaylara katılmama isteği .
- c. Lehistan Meselesi ve Osmanlı-Rusya Savaşı (1768-1774).

Ç. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Siyaseti (Osmanlı-İran Münasebetleri)

B. Küçük Kaynarca Sonrası Gelişmeler (1774-1839)

1. Osmanlı-Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa münasebetleri

2. Milliyetçilik Hareketleri ve Yeni Meseleler

- a. Sırp İsyanı
- b. Yunan İsyanı (Megali İdea)
- c. “Denize düşen yılana sarılır” (Mısır Meselesi)
- d. Boğazlar Meselesi

C. Dış Baskılar Dönemi (1839-1922)

1. Büyük Devletlerin Osmanlı Politikaları (Şark Meselesi, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya'nın Politikaları)

2. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Politikası (Tanzimat Fermanı, Kırım Savaşı, Paris Kongresi, Islahat Fermanı)

3. Dağılma Başlıyor

a. Panslavizm Hareketi ve Balkanlar'da Ayaklanmalar (Bosna-Hersek, Sırp, Bulgar Ayaklanmaları)

b. İstanbul Konferansı ve I. Meşrutiyet

c. 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı

ç. Berlin Kongresi ve Sonrası (Ermeni Meselesi, Kıbrıs, Tunus ve Mısır'ın Kaybedilmesi, Doğu Rumeli Meselesi, Osmanlı-Yunan Savaşı)

d. II. Meşrutiyet ve Siyasi Gelişmeler (II. Meşrutiyet'in ilan Bosna-Hersek'in elden çıkması, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları).

4. Dağılmayı Önleme Çabaları

- a. Osmanlıcılık
- b. İslâm Birliği (İslâmcılık)
- c. Türk Birliği (Turancılık)

ç. Türkçülük

d. Batıcılık

5. Birinci Dünya Harbi ve Osmanlı Devleti'nin Sonu

a. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbine Girmesi

b. Cepheler

c. Savaşın Sonra Ermesi

ç. Savaş Sonrası (1918-1922)

OKUMA PARÇALARI

1- Atatürk'ün Kişisel Özellikleri (İleri Görüşlülüğü, Mantıklılığı, Çok Cepheliliği)

2. "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"

IV. ÜNİTE AVRUPA TARİHİ (1600-1918)

A. Mutlakiyetten Parlementerizme

1. Mutlakiyet (Monarşi)

2. Mutlakiyette Gelişmeler

a. Aydınlanma Çağı Mutlakiyet

b. İngiltere'de Demokrasi Hareketleri

c. ABD'nin Kurulması

3. Fransız İhtilali

a. Sebepleri

b. Sonuçları

c. Osmanlı Devletine Etkileri

4. Eski Düzene Dönme Çabaları ve Tepkiler (1815-1870)

a. Viyana Kongresi

b. 1830-1848 İhtilalleri

c. Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne Karşı Uyguladığı "Çifte Standart"

5. Almanya ve İtalya Siyasi Birliklerinin Kurulması ve Avrupa'da Bloklaşma

B. Sanayi İnkılâbı ve Sömürgecilik

1. İlmî ve Teknolojik Gelişmeler

2. Ticaret Alanındaki Gelişmeler

3. Sanayi İnkılâbı

4. Sömürgecilik Faaliyetleri

C. Aydınlanma Çağı

1. Düşünce Hayatında Gelişmeler (Akılcı, Deneyci, Mistik)
2. Tabii ve Beşeri İlimlerde Gelişmeler

V. ÜNİTE: OSMANLILARDA DEVLET YÖNETİMİ

A. Osmanlılarda Devlet Anlayışı

B. Merkez Teşkilatı

1. Saray
2. İstanbul'un Yönetimi
3. Divân-ı Hümayun

a. Kuruluşu

b. Yapısı

- c. 1. Seyfiye (Ehl-i Örf)
2. İlmiye (Ehl-i Şer)
3. Kalemiye (Ehl-i Kalem)

a- Vakıf Sistemi

b- Taşra Teşkilâtı

1. Timar ve İltizâm Sistemi
2. Askerî-İdarî Teşkilât
3. Kazai-İdari Teşkilat
4. Taşra Yönetimindeki Diğer Görevliler
5. Mahalli Teşkilât

a. Mahalle ve Köy Teşkilâtı

b. Esnaf Teşkilâtı

c. Cemaat İdareleri

D. Devlet Yönetimindeki Değişmeler

1. 18. Yüzyıldaki Değişmeler

a. Merkez Teşkilâtı

b. Taşra Teşkilâtı

2. 19. Yüzyıldaki Değişmeler.

a. Merkez Teşkilâtı

1. Bâb-ı Ali'den Heyet-î Vükelâ'ya Geçiş

2. Tanzimat Meclisleri

3. Kanun-ı Esâsi ve Sonrası

b. Taşra Teşkilâtı

1. Tanzimat Öncesinde Yapılan Düzenlemeler
2. Tanzimat Döneminde Yapılan Düzenlemeler
3. Vilâyet Nizamnâmesi ile Yapılan Düzenlemeler

VI. ÜNİTE OSMANLI TOPLUMU

A. Toplum Yapısı

1. Devletin Resmi Tasnifine Göre Osmanlı Toplumu

a- Yönetenlere: Askerî Sınıf

1. Seyfiye
2. İlmiye
3. Kalemiye

b. Yönetilenler: Reaya (Etnik ve dini açıdan nüfus yapısı)

2. Yerleşim Durumuna Göre Osmanlı Toplumu

a. Şehirliler

1. Askerîler
2. Tacirler
3. Esnaf
4. Diğer Gruplar

b. Köylüler

c. Göçebeler (Konar-Göçerler)

B. Osmanlı Toplumunda Hareketlilik

1. Yatay Hareketlilik

2. Dikey Hareketlilik

C-Günlük Hayat

1. Sarayda
2. Şehirde
3. Köyde
4. Göçebelerde

Ç. Osmanlı Toplum Yapısında Meydana Gelen Değişmeler

1. 18. Yüzyıl

a. Yönetim Kadrolarındaki Kimlik Değişimi

b. Âyân ve Eşrâf

c. İskân Faaliyetleri

2. Tanzimat ve Sonrası

a. Yeni Bürokratlar

b. Nüfus Hareketleri ve Yeni Yapılanmalar

c. Yeni Hayat Tarzı

OKUMA PARÇASI: Atatürkçü Düşünce'de Millet ve Yurt Sevgisi

VII. ÜNİTE OSMANLI EKONOMİSİ

A- Osmanlı İktisat Anlayışı

B. Osmanlı Ekonomisinin Tabii Kaynakları

1. İnsan

2. Toprak

C. Üretim

1. Tarım

2. Hayvancılık

3. Sanayi

a. Esnaf Teşkilatı

b. Üretim Dallar

Ç. Ticaret

1. Osmanlılarda Ticaret ve Tüccar

2. Ticaret Yolları

3. Ticari Emtia

D. Kamu Ekonomisi (Osmanlılarda Bütçe, devletin gelir ve giderleri)

E. Osmanlılarda Para ve Fiyat Hareketleri

F. Tüketim

G. Dünyanın Değişen Şartları Karşısında Osmanlı Ekonomisi (18. Yüzyıl sonu ve

19. yüzyıl)

1. Üretim

a. Tarım

b. Hayvancılık

c. Sanayi

(1) Sanayi İnkılabının Osmanlı Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

(2) Karşı Tedbirler: Sanayi Islâh ve Geliştirme Çabaları

(3) Yabancı Yatırımlar

2. Ticaret

a. Ulaşım ve Haberleşmedeki Gelişmeler

b. Ticari Dengelerin Bozulması: Osmanlı Pazarlarında Avrupa Malları.

c. Kapitulasyonlar

ç. Para ve Bankacılık

3. Kamu Ekonomisi

a. Bütçe

b. Bütçe Açıkları: Borçlar

(1) İç Borçlar

(2) Dış Borçlar

4. Tüketim

VIII. ÜNİTE: OSMANLILARDA KÜLTÜR VE SANAT

A. Osmanlı Kültür Dünyası ve Bu Dönem Türk Kültürünün Genel Özellikleri

B. Osmanlı Dönemi Türk Kültürü

1. Klasik Dönem (1300-1700)

a. Düşünce Hayatı

b. Bir Kültür Unsuru Olarak Din

c. Bilim ve Teknoloji

ç. Yazı, Dil ve Edebiyat

d. Güzel Sanatlar

e. Mimari

f. Eğlence ve Spor

2. Kültür Değişimleri

a. Düşünce Hayatı

b. Dini Anlayıştaki Değişimler

c. Dil ve Edebiyat

ç. Güzel Sanatlar

d. Mimari

e. Eğlence ve Spor

f. Yeni Hayat Tarzı

OKUMA PARÇASI: Atatürk'ün Sanatseverliği

IX. ÜNİTE: OSMANLILARDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM

A. Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim Anlayışı

1. Osmanlı Eğitiminin Hedeflendiği İnsan Tipi
2. Osmanlı Eğitiminin Muhtevası

B. Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim Kurumları

1. Klasik Dönem Osmanlı Eğitim ve Öğretim Kurumları

- a. Enderun
- b. Medrese
- c. Dini ve Sosyal Kurumların Eğitim ve Öğretim Kurumları
 1. Cami
 2. Esnaf Teşkilâtı
 3. Mahalle
 4. Askeri Eğitim
2. Değişmeler ve Gelişmeler Dönemi
 - a. Eski Kurumların Durumu
 - b. Eğitim ve Öğretimde Gelişmeler ve Yeni Kurumlar
 1. Gelişmeler
 2. Öğretim Kurumları
 - a. Askeri Kurumlar
 - b. Sivil Kurumlar
 - c. Mesleki Kurumlar
 - ç. Azınlık ve Yabancı Okulları
 - d. Darülfünun

Kaynak: Lise Ders Programları c.I, MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Ankara Aralık 1998, s.106-140.

EK 3:

**LİSE 2 (10. SINIF) SOSYAL BİLİMLER ALANI
GENEL TÜRK TARİHİ DERSİ PROGRAMI**

Genel Türk Tarihi I

A. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

1. Türklerin Ana Yurdu
2. Ana yurttan kurulan ilk uygarlıklar
3. Hunlardan önceki Türklerin yaşayışı (Burada İskitlerden de bahsedilecektir.)

B. İlk Türk Devletleri

1. Hunlar
 - a. Büyük Hun Devleti
 - b. Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti
 - c. Akhunlar
2. Göktürkler
3. Uygurlar

C. Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sabarlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türgişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uz'lar (Oğuzlar, Kumanlar).

D. İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık

1. Toplum Yapısı
2. Devlet Yönetimi
3. Ordu
4. Din ve İnanış
5. Hukuk
6. Yazı, Dil ve Edebiyat
7. Ekonomi
8. Sanat

E. İlk Türk Devletlerinin Diğer Devletlerle İlişkileri

1. Türk-Çin İlişkileri
2. Türk-Moğol İlişkileri
3. Türk Arap İlişkileri
4. Türk-İran İlişkileri

Genel Türk Tarihi II.

A. Türklerin İslâmiyeti Kabulü

B. İlk Türk İslâm Devletleri

1. Tolunoğulları
2. İhşidoğulları
3. Karahanlılar
4. Gazneliler
5. Büyük Selçuklu Devleti
6. Harzemşahlar

C. İlk Türk İslâm Devletlerinde Kültür ve Uygarlık

1. Toplum Yapısı
2. Devlet Yönetimi
3. Ordu
4. Toprak Yönetimi
5. Hukuk
6. Dil ve Edebiyat
7. Ekonomik Hayat
8. Bilim ve Sanat

D. Orta Asya'da ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler

1. Fatimîler
2. Eyyubiler
3. Memlûkler
4. Moğol İmparatorluğu
5. Timur İmparatorluğu
6. Babür İmparatorluğu (Bu devletlerin siyasi tarihlerine yer verilmekle beraber daha çok kültür ve uygarlıkları üzerinde durulacaktır).

Genel Türk Tarihi III

A. Anadolu'ya İlk Türk Akınları

B. Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinîşleri

C. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri

1. Saltuklular
2. Mengücekliler

3. Artuklular

D. Anadolu Selçuklu Devleti

E. Uçlar ve Anadolu Beylikleri

F. Akkoyunlular ve Karakoyunlular

G. Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Döneminde Türk Denizciliği

Kaynak: Lise Ders Programları c.II MEB Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ankara
Aralık 1998, s. 829-830.

EK 4:

LİSE 3 (11. SINIF) SOSYAL BİLİMLER ALANI

OSMANLI TARİHİ DERSİ PROGRAMI

Osmanlı Tarihi I

I. ÜNİTE: XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti

A. XIV. Yüzyıl Başında Yakındoğu ve Avrupa

B. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

1. Kayı Boyu'nun Anadolu'ya Gelişi
2. Osman Bey döneminin siyasal olayları
3. Orhan Bey döneminin siyasal olayları

C. Balkanlarda Fetihler

1. I. Murat döneminin siyasal olayları
 2. Yıldırım Bayezid döneminin siyasal olayları
- D. Anadolu'da Siyasi Birliğin Kurulması**
1. I. Murat döneminde Anadolu'daki faaliyetler
 2. Yıldırım Bâyezîd döneminde Anadolu'daki faaliyetler

E. Ankara Savaşı

F. Kardeşler Arası Taht Kavgaları

G. Devlet Hakimiyetinin ve Ülke Bütünlüğünün Yeniden Sağlanması

1. Çelebi Mehmet döneminin siyasal olayları
2. II. Murat döneminin siyasal olayları

H. Fatih Dönemi

1. İstanbul'un Fethi
2. Batıda gelişmeler
3. Anadolu'da gelişmeler

II. Bâyezîd Dönemi

1. Cem Olayı
2. II. Bâyezîd döneminin siyasal olayları

II. ÜNİTE: XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti

A. Yavuz Sultan Selim Dönemi

1. Doğu siyaseti
2. İran seferi

3. Mısır seferi

B. Kanuni Dönemi

1. İç isyanlar

2. Batıda gelişmeler

3. Doğuda gelişmeler

4. Denizlerde gelişmeler

C. II. Selim Döneminin Siyasal Olayları

D. III. Murat Döneminin Siyasal Olayları

E. III. Mehmet Döneminin Siyasal Olayları

III. ÜNİTE: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa'daki Gelişmeler

A. Bilim ve Teknik Alanındaki Gelişmeler

B. Siyasal Alandaki Gelişmeler

C. Ekonomi Alanındaki Gelişmeler

D. Düşünce Hayatında ve Sanatta Gelişmeler

E. Avrupa'daki Gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

IV. ÜNİTE: XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti

A. Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

B.I. Ahmet Döneminin Siyasal Olayları

C. II. Osman (Genç Osman) Döneminin Siyasal Olayları

D. IV. Murat Döneminin Siyasal Olayları

E. IV. Mehmet Döneminin Siyasal Olayları

F. II. Süleyman , II. Ahmet, II. Mustafa Dönemlerinin Siyasal Olayları

G. İç İsyanlar

a. İstanbul İsyanları

b. Celali İsyanları

c. Eyalet İsyanları

H. XVII. Yüzyıl Islahatlarının Amacı ve Özellikleri

V. ÜNİTE: XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti

A. III. Ahmet Döneminin Siyasal Olayları

B. I. Mahmut Döneminin Siyasal Olayları

C. III. Mustafa Döneminin Siyasal Olayları

D. I. Abdülhamid Döneminin Siyasal Olayları

E. III. Selim Döneminin Siyasal Olayları

F. XVIII. Yüzyıl Islahatlarının Amacı ve Özellikleri

VI. ÜNİTE: XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa

A. Bilim ve Teknik Alanındaki Gelişmeler

B. Siyasal Alanındaki Gelişmeler

C. Ekonomi Alanındaki Gelişmeler

D. Düşünce Hayatındaki Gelişmeler

E. Avrupa'daki Gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

VII. ÜNİTE: XIX. Yüzyılda Birinci Dünya Savaşı Sonuna Kadar Osmanlı Devleti

A. II. Mahmut Dönemi Siyasal Olayları

B. Abdülmecit Dönemi Siyasal Olayları

C. Abdülaziz Dönemi Siyasal Olayları

D. II. Abdülhamid Dönemi Siyasal Olayları

E. V. Mehmet (Reşat) Dönemi Siyasal Olayları

F. XIX. Yüzyıl Islahatlarının Amacı ve Özellikleri

Osmanlı Tarihi II

A. Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Yönetim

1. Osmanlı Devlet Anlayışı

2. Merkez teşkilâtı

3. Maliye teşkilâtı

4. Taşra teşkilâtı

5. Askeri teşkilât

6. Hukuk

7. İlmiye teşkilâtı

B. Osmanlı Toplum Yapısı

1. Osmanlı toplumunun etnik yapısı

2. Osmanlı toplumunun dini yapısı

3. Mesleki zümreler

C. Osmanlılarda Ekonomik Hayat

1. Üretim

a. Toprak İdaresi ve Tarım

b. Hayvancılık

c. Madencilik

d. Sanayi

2. Ticaret

a. İç Ticaret

b. Dış Ticaret

c. Ticaret yollarının değişmesi

d. Kapitülasyonlar

e. Dış borçlar

3. Maliye

a. Para politikası

b. Vergi sistemi

c. Bütçe

d. Bankacılık

D. Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim

1. Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışı

2. Halk eğitimi

3. İlk öğretim

4. Orta ve Yüksek Öğretim

5. Mesleki Eğitim

6. Batı tarzında açılan okullar

7. Maarif teşkilâtının kurulması

E. Osmanlılarda Kültür ve Sanat

1. Osmanlılar dersinde Türk kültürünün genel özellikleri

2. Yazı, dil ve edebiyat

3. Basın ve yayın

4. Düşünce hayatı ve bilim

5. Güzel sanatlar

6. Günlük hayat

7. Batının Türk Kültürüne etkileri

Kaynak: Lise Ders Programları c.II. MEB, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ankara

Aralık 1998,s. 861-864.

DİZİN

A

Abdâlân- Rum 72,73
Abdal Murad 74,75
Abdi Paşa 102,
Abdullah es Saveci 38
Adalar Denizi 64
Adana 89,90
Afşin 52
Ahmet Paşa 83
Ahmet Yesevi 70
Akdeniz 37,38,65,68,69
Akkerman 65
Akşemseddin 80,83
Akkoyunlular 47,64
Alaaddin Cami 29
Alaaddin Keykubad 53,54,55,56,57,58
Alaiye Beyleri 47
Ali Ağa 101
Ali b. Ebi Talib 87
Alişiroğlu 61
Alman 94
Alman Seferi 65,68,69
Alparslan 34,37,50,51,52,53
Altınorda 63,66
Amasra 64
Amasya Antlaşması 70
Anadolu 16,46,47,48,49,57,62,63,64,66,67
68,73,79
Ankara Savaşı 64,67
Antakya 37
Arapça 24
Arnavutluk 64,85,86
Arslan Yabgu 33,34
Artuklular 47
Avrupa 17,24,44,48,63,65,66,68,69,96
Avusturya 65,96,97
Aydınogulları 47,62,64,67
Aydınoglu Mehmed Bey 61
Aziz Mahmud Hüdai 97

B

Baba Cafer 36
Baba Tahir 36,37
Bağdad 38,39,98,99
Baha Veled 53,54,57,58
Balıkesir 93,94
Balkanlar 63,64,66,67,81,85,86

Balkan Savaşları 7
Barbaro 92
Barbaros Hayreddin Paşa 65,69
Battalname 24
Begteginogulları 31
Bektaş Han 99
Belgrad 61,68
Belh 43
Berkyaruk 41,42
Beyşehir 60,61
Beyşehir Gölü 54,55
Bilecik 64,67,70,71
Birgi 62
Bizans 48,50,51,53,63,64,66,67,74,75,82,83
Branković 84
Bryenos 50
Boğdan 53,64
Bosna Hersek 64
Böriler 31
Budapeşte 91
Budin 102,103
Buhara 76,77
Bulgan Kuh 34
Bursa 64,67, 72,73,74,75,76,77,78,93,94,
97,98
Büyük Selçuklu Devleti 2,3,31,32,35,36,38
39,41,42,43,44,45,46,48

C

Candaroğulları 47
Canik Beyleri 47
Caligaria Kapısı 82
Celaleddin Harzemşah 57
Celaleddin Kassab 58,59
Ceneviz 82
Cerbe 65,69
Ceyhun Nehri 43,57,58
Cezayir 69

Ç

Çağrı Bey 34,35
Çaka Bey 47
Çaldıran 68
Çanakkale Savaşları 17
Çatalca 64
Çelebi Mehmed 79,80
Çirmen 64
Çubukoğulları 47
Çumra 88,89

D

Dandanakan Savaşı 32
Danişmendliler 47
Danişmendnâme 24
Dedemoğlu Köyü 88
Dicle Irmağı 38,39
Dilmançoğulları 47
Doğu Akdeniz 65
Dulkadiroğulları 47

E

Ebu Eyyüb'ül-Ensari 84
Ebussuud Efendi 91,92
Edirne 64,80,81,85,86
Edirne Segedin Antlaşması 64
Eflak 64
Emir Sultan 76,77,78,79
Engürüs Kalesi 77
Eretna 47
Erzincan 57,58
Erzurum 57,58
Eşrefoğulları 47,61
Eşrefoğlu Çelebi Mehmed 60,61
Eşrefoğlu Süleymanşah 61
Evrenosoğlu Ahmed Bey 85
Eyyubiler 31,49

F

Farsça 24
Fas 65,70
Fatih 67,81,83,84,85
Filibe 85,86
Fransa 65
Fransız 65,68,69
Fuad Köprülü 23,26

G

Gazi Ali Bey 73,74
Gazi Umur Paşa 62
Gaziyan-ı Rum 72,73
Gazneliler 31,34
Gazneli Sultan Mahmud 33,34
Gence 41,42
Germiyanogulları 47
Gevale Kalesi 53,54
Gevherayin 51
Geyikli Baba 72,73
Giovanni Justinani 82
Gül Baba 25,91
Gür Han 42,43

H

Habeşistan 65
Hacı Bayram Veli 80
Hacı Emre Köyü 56
Haçlı Seferleri 44,45,48,70
Haçova 94,95
Haleb 37,45
Haliç 83
Halil Paşa 81
Hamidoğulları 47
Haremeyn 87,88
Harzemşahlar 31, 49,57,58
Hasan 38
Hasan Ağa 86,87
Hasan Can 86,88
Hereke 73,74
Hindistan 33,34,70
Hind Okyanusu 65,70
Hoca Sadeddin Efendi 86,94
Hemedan 36,37,51
Horasan 31,33,54
Horasan Erenleri 70,71
Hotin 98
Hüdavendigâr 61,62
Hünyand 84
Hz. Ali 23,84
Hz. Ebubekir 87
Hz. Halid 83
Hz. İsa 25
Hz. Musa 25
Hz. Osman 87
Hz. Ömer 87,100

I

Irak 31
İ
İbnül Mühelban 50,51
İbşir Mustafa Paşa 101,102
İhşidler 31
İldenizogulları 31
İlhanlılar 49,63,66
İmam Ali Rıza 39
İmam-ı Azam 98
İnaloğulları 47
İnançoğulları 47
İnebahtı 65,70,92,93
İnegöl 72,73

İran 24,65,70,96,99
İsidor 82
İsfahan 51
İstanbul 29,59,64,67,80,81,82,83,84,93
94,95,96
İtalya 65
İzmit 64,67,73,74
İznik 64,67
İzzeddin Keykavus 59,60
K
Kadı Burhanettin 47
Kalınca Kalesi 34
Kanuni Sultan Süleyman 65,68,70,91,92
Karahanlılar 31
Karahıtaylar 42,43
Karakoyunlular 47
Karamanoğulları 47,64,79,80
Karamanoğlu Mustafa Bey 79,80
Karesioğulları 47,64,67
Karlofça Antlaşması 2,63
Karluklular 42,43
Katolik 84
Kayı 63,66
Kemal Paşazade 63,85,86,89
Kerbela 75,76
Keşiş Dağı 72
Kıbrıs 65,69,92,93
Kırım 65,94
Kızıldeniz 65,70
Kili 65
Kirman 31
Konya 29,60,88,89
Konstantinopolis 82
Koron 65
Kosova 64,75,76
Koyunhisar Savaşı 65,66
Kösedağ Savaşı 49
Kubadabad Sarayı 54,55
Kutluca Çoban 56
L
Leh 98
Lehistan 65,68,69,96,97,98
M
Macar 65,81,84,85,91
Macaristan 65,68,69,76,77,85
Malazgirt 51
Malazgirt Savaşı 47,48,50,51,53
Mal Hatun 71

Malta 65,69
Maltepe Savaşı 64,66
Manisa 81,93,94
Marmara Bölgesi 64,66,75
Mecusi 92
Medine-i Münevvere 44
Mehmed 102
Mehmed Paşa 98
Mekke 38,39
Melikşah 37,38,39,40,41,45
Memlûklüler 31,49,63,64,65,66,67,68
Mengücekliler 47
Menteşeoğulları 47
Mesihîye Kalesi 56
Mevlana Celaleddin-i Rumi 29,58,59,60,62
Mısır 6,68,88,89,90
Miryokefelon 49
Modon 65
Moğollar 54,59
Mohaç Ovası 91
Mohaç Savaşı 65,68,91
Molla Lütî-i Tokadi 85
Mora 64
Moralızade 101
Muhammed Tapar 41
Musa Çelebi 80
Musevi 68
Müeyyidülmülk 41,42
Müslim 45
N
Nahçıvan 70
Nemçe 94,95,97,98
Niğbolu Savaşı 64,77,78
Nizamülmülk 34,36,38,39
Nurettin Zengi 44,45
O
Orhan Gazi 72,73,74,75
Ortodoks 84,85
Osman Gazi 70,71
Osmanlı Devleti 2,3,63,64,66,68,69,70,71
72,73,80,86,91,92,93,95,96,98,100,101,103
Osmanoğulları 47
P
Pasinler Savaşı 48
Piri Mehmed Paşa 90
Portekiz 70
Preveze 69

R

Ramazanoğulları 47
Ravza-i Mutahhara 44,45
Rey 50,51
Rodos 65
Romanos Diogenes 50
Rumeli 64,66,78
Rusya 65,68,69,96,97

S

Safevi 68
Sahibataoğulları 47
Sakarya Havzası 64,66,75
Sakız Adası 65,69
Salgırlılar 31
Saltuklular 47
Saruhanogulları 47
Sav Tegin 50,51
Selahaddin Zerkubi 60
Seyyid Battal Gazi 56,57
Sırbistan 64,84,85
Sırp 74,84,85
Sırsındığı 64
Sinop 64
Sivas 53
Sokrat 9
Sokullu Mehmed Paşa 92,93
Somuncu Baba 25,77,78
Sosyal Bilgiler 1,16,26,63
Söğüt 63
Sökmenliler 47
Sultan I. Ahmed 97
Sultan II. Bayezid 65,67,68,85,86
Sultan III. Mehmed 94,95
Sultan IV. Mehmed 101,102
Sultan I. Murad 75,76
Sultan II. Murad 80,81,82
Sultan III. Murad 93
Sultan IV. Murad 98,99,100,101
Sultan II. Mustafa 102,103
Sultan İbrahim 100,101
Sultan II. Osman 98
Sultan II. Selim 93,94
Sultan Sencer 42,43
Suriye 31,38,44,46,88,89
Suriye Selçukluları 48
Suveydiye 37
Süleyman Ağa 98
Süleyman Şah 45,46

Ş

Şam 59
Şehzade İbrahim 100
Şehzade Mehmet 80,81
Şehzade Murad 93
Şeyh Edebali 70,71,72
Şeyh Hamid-i Aksarayı 77
Şeyh Hızır Efendi 94
Şey Şihabeddin Suhreverdi 53
Şeyh Uşşaki 93

T

Taceddinoğulları 47
Tanrıvermişoğulları 47
Taşlık Medresesi 86
Tayyar Paşa 98,99
TBMM 21
Timurtaş 61
Tirmiz 43
Toganarslanoğulları 47
Tolunoğulları 31
Topkapı Sarayı 29
Trablusgarp 65,69
Trabzon 64
Tuğrul Bey 33,34,36,37
Tuna 81
Tunus 6,65,68,69,70
Turgut Alp 72
Tus 39
Tutuş 45,46
Türkçe 22,28
Türkistan 34,43
Türkiye 17,47,49
Türkiye Selçuklu Devleti 2,3,31,45,46,47,48,49,54,55,56,57,58,61,62

U

Ulu Arif Çelebi 60,61,62
Ulu Cami 77,79

Ü

Ümmühan Hatun 56
Üsküdar 97,98

V

Varna 64,81,82
Venedik 65,92,93,96
Venedikler 65
Veziriazam İbrahim Paşa 94
Vezir Bayezid Paşa 79
Vezir İbrahim Paşa 85
Vezir Şemseddin 60

Viyana 65,68

Y

Yalova 75

Yassıçemen 57,58

Yavuz Sultan Selim 63,65,67,68,86,87,88,
89,90

Yemen 65,70

Yıldırım Bâyezîd 76,77,78,79,80

Yunan adaları 65

Yunus Paşa 88,90

Z

Zaloğlu 23

Zengiler 31

Zigetvar 65,68,69

Zuzef Tökeli 91

